

**T.C.
BATMAN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

KUR'ÂN-I KERÎM'DE EZDÂD VE TÛRKÇE MEÂLLERE YANSIMASI

Nazlı ABLAK

**Eylül-2025
BATMAN**

**T.C.
BATMAN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

KUR'ÂN-I KERÎM'DE EZDÂD VE TÜRKÇE MEÂLLERE YANSIMASI

Nazlı ABLAK

**Danışman
Doç. Dr. Hasan AKREŞ**

Diğer Jüri Yeleri

Doç. Dr. Mehmet Mekin MEÇİN

Doç. Dr. Cüneyt MARAL

**Eylül-2025
BATMAN**

TEZ KABUL VE ONAYI

Nazlı ABLAK tarafından hazırlanan “Kur’ân-ı Kerîm’de Ezdâd ve Türkçe Meâllere Yansıması” adlı tez çalışması 26/09/2025 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oy birliği ile Batman Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı’nda YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri

İmza

Başkan

Doç. Dr. Mehmet Mekin MEÇİN

.....

Danışman

Doç. Dr. Hasan AKREŞ

.....

Üye

Doç. Dr. Cüneyt MARAL

.....

Yukarıdaki sonucu onaylarım.

Dr. Öğr. Üyesi Ömer Murat ÖTER
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü V.

ETİK BEYANI

Bu tezdeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edildiğini ve tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını beyan eder, aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sorumluluğu kabullendiğimi bildiririm.

ETHICAL DECLARATION

I declare that all the information in this thesis has been obtained within the framework of ethical behavior and academic rules, and that the source of any statements and information that do not belong to me in this study prepared in accordance with the thesis writing rules has been fully cited, and I declare that I accept all kinds of legal responsibility in case of any contrary situation.

Nazlı ABLAK

Tarih: 26/09/2025

ÖZET
YÜKSEK LİSANS TEZİ
KUR'ÂN-I KERÎM'DE EZDÂD VE TÜRKÇE MEÂLLERE YANSIMASI

Nazlı ABLAK

Batman Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı

Danışman: Doç. Dr. Hasan AKREŞ

2025, 134 Sayfa

Ezdâd, birbirinin zıddı olan iki kelimeyi aynı sözcükle ifade etmek anlamına gelmektedir. Hicrî ikinci asrın sonlarından itibaren Arap dilinde, dilbilimciler arasında en çok tartışılan konular arasında yer almıştır. Zıt anlamlılık diğer dillerde genellikle iki ayrı sözcükle ifade edilmiştir. Ancak Arapçada zıt iki kelimenin aynı sözcükle ifade edilmesinden dolayı diğer dillere göre farklılık göstermiştir. Bu çalışmanın konusu, Arapçada ve Kur'ân-ı Kerîm'de ezdâd ve ezdâdın Türkçe meâllere yansması hakkındadır. Çalışmanın konusu ortaya konulurken, detaylı araştırmalar yapıp klasik ve modern dönem kaynaklarından faydalanılmıştır. Ezdâd kelimelerin geçtiği âyetler de açıklama yapılarak ele alınmıştır. Kur'ân'da geçen ezdâd kelimeler ele alınırken birer örnekle sınırlandırılmıştır. Dilbilimcilerin bazıları ezdâdı Arap dilinin güzelliği olarak düşünseler de bazıları ezdâdın anlamda kapalılık oluşturarak Arapçayı fasih dilden uzaklaştırdığı fikrini ileri sürmüşlerdir. Bu çalışma, Türkçe yazılmış kırk beş meal ile sınırlandırılmıştır. Bu çalışmanın amacı, Türkçe meâl yazarlarının Kurân-ı Kerîm'de ezdâd kelimelerin geçtiği bazı âyetleri Türkçeye çevirirken ezdâdı kabul edip etmediklerini ortaya koymaktır. Bu çalışmada, meâl yazarlarının Kur'ân'daki ezdâd kelimelerle ilgili zıt anlamlarda çeviren Türkçe meâl yazarları olduğu gibi, tek bir anlam ile çeviren Türkçe meâl yazarları olduğu sonucuna varılmıştır. Her iki zıt manasının da verildiği âyetler, genellikle “ve” bağlacıyla yansıtılmıştır. Kur'ân'daki ezdâd kelimelerin, anlamlarını bilmenin yanı sıra bağlamın da önemli olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ezdâd, Kur'ân-ı Kerîm, Tercüme, Zıt Anlamlı Kelimeler

ABSTRACT

MS THESIS

AZDAD IN THE QUR'AN AND ITS REFLECTION IN TURKISH TRANSLATIONS

Nazlı ABLAK

Batman University Graduate Education Institute

Department of Basic Islamic Sciences

Advisor: Doç. Dr. Hasan AKREŞ

2025, 134 Pages

Azdad means expressing two opposite words with the same word. Since the late second century of the Hijra, it has been one of the most debated topics among linguists in the Arabic language. Antonyms are generally expressed with two separate words in other languages. However, in Arabic, because two opposite words are expressed with the same word, it differs from other languages. The subject of this study is the reflection of azdad and azdad in Turkish translations of the Quran and Arabic. In presenting the study's topic, detailed research has been conducted, drawing on classical and modern sources. Verses in which azdad words are used are also explained and analyzed. The discussion of azdad words in the Quran is limited to one example. While some linguists consider azdad to be a beauty of the Arabic language, others have argued that azdad creates ambiguity in meaning, alienating Arabic from a truly fluent language. This study is limited to forty-five translations written in Turkish. The purpose of this study is to determine whether Turkish interpreters acknowledge the use of azdad when translating certain verses containing azdad words into Turkish. This study concludes that Turkish interpreters interpret the words azdad in contrasting meanings, while others interpret them with a single meaning. Verses that convey both opposite meanings are generally expressed with the conjunction "and." It concludes that context is as important as understanding the meanings of azdad words in the Quran.

Keywords: Azdad, Quran, Translation, Antonyms

ÖN SÖZ

Dil, insanların birbirlerine kültürlerini, düşüncelerini aktarmada ilk zamanlardan itibaren kullandıkları bir araçtır. İnsanların sağlıklı bir şekilde iletişim kurabilmeleri için kullandıkları kelimelerin de açık ve anlaşılır olması gerekmektedir. Ancak Arap diline özgü bazı özellikleri olması nedeniyle bazen bir lafız birden fazla anlama da gelip açık ve anlaşılır olmayabilmektedir. Bunlardan biri olan ezdâd kelimeler, tek bir kelimenin iki zıt anlama gelmesidir. Ezdâd kelimeler ile ilgili ilk dönemden itibaren âlimler tarafından birçok araştırma yapıp eserler yazılmaktadır.

Allah (c.c.) tarafından tüm insanlığa gönderilmiş son ilahi kitap olan Kur'ân-ı Kerîm, her yönüyle kusursuz bir edebi eser sayılmaktadır. İslam dininin temel kaynağı olan Kur'ân-ı Kerîm'i doğru bir şekilde anlayabilmek için dilsel özelliklerini dikkate almamız gerekmektedir. Ezdâdın var olduğunu Arapçada kabul etmek, Kur'ân'da da ezdâd kelimelerin var olduğu sonucuna götürmektedir. Bazı âlimler Kur'ân'daki ezdâdın var olduğunu kabul edip Kur'ân ifadelerine zenginlik kattığını söylemektedirler. Arap olmayıp İslam'ı kabul eden Fars, Türk ve Berberî gibi milletlerin Araplardan üstün olduğunu savunan Şuubiler gibi bazı âlimler ise Kur'ân'daki ezdâdın varlığını reddetmektedirler. Çünkü Kur'ân'ın fesahatini bozacağını, anlamda kapalılığa sebep olup anlaşılmaz bir hale geleceğini belirtmektedirler.

Çalışmamız giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Önce araştırma planına giriş yapılmaktadır. Birinci bölümde, Arap dilinde ezdâd konusu ele alınmaktadır. Bu bölümde ezdâd kavramının sözlük ve ıstilahî anlamına, ezdâd ve müşterek lafızlar arasındaki farka, ezdâd olgusunun ortaya çıkışına, dilbilimcilerin ezdâd ile ilgili görüşlerine ve delillerine, ezdâd ile ilgili eserlere, ezdâdın sınırlarına, şartlarına, çeşitlerine ve Arap dilinde ezdâdın ortaya çıkmasının sebeplerine yer verilmektedir. İkinci bölümde, Kur'ân-ı Kerîm'de ezdâd konusu ele alınmaktadır. Bu bölümde Kur'ân-ı Kerîm'de ezdâdın anlamını belirleme ve tercih yollarına, ezdâd ve benzer yapılarda olan kelimeler arasındaki farklara yer verilmektedir. Üçüncü bölümde, Kur'ân-ı Kerîm'de ezdâd kabul edilen sözcükler ve bu sözcüklerin içinde geçtiği bazı âyetler ele alınmaktadır. Ele aldığımız Türkçe meâllerde, ezdâd kabul edilen kelimeleri nasıl tercüme ettikleri ve hangi anlamı tercih ettikleri mealleriyle birlikte ele alınmaktadır. Türkçe meâl yazarların ezdâd kabul edilen kelimeleri, iki zıt anlamda

veya tek bir anlamda çevrilen kelimeler olarak iki kısımda ele alınmaktadır.

Yüksek lisans dönemindeki ilmi ve engin tecrübeleriyle katkı sağlayan, tez çalışmamda desteklerini sunan danışman hocam saygı değer Doç. Dr. Hasan AKREŞ'e, jüri üyelerine ve tüm bölüm hocalarıma dualarımı ve şükranlarımı sunuyorum. Ayrıca hayatımın her alanında olduğu gibi bu süreçte de her daim desteklerini sunan kıymetli aileme teşekkür ediyorum.

Nazlı ABLAK
BATMAN-2025

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	v
ÖN SÖZ.	vi
İÇİNDEKİLER.....	vi
SİMGELER VE KISALTMALAR.....	xii
1. GİRİŞ.....	1
1.1. Araştırmanın Amacı.....	2
1.2. Araştırmanın Kapsamı	2
1.3. Araştırmanın Önemi	2
1.4. Araştırmanın Yöntemi	3
2. ARAP DİLİNDE EZDÂD	4
2.1. Ezdâd Kelimesinin Lügat Anlamı.....	4
2.2. Ezdâd Kelimesinin İstilah Anlamı	4
2.3. Ezdâd ve Müşterek Lafızlar	6
2.4. Dilbilimcilerin Ezdâd ile İlgili Görüşleri	8
2.4.1. Arapçada ezdâdın varlığını reddedenler	8
2.4.2. Arapçada ezdâdın varlığını kabul edenler	10
2.5. Ezdâdın Sınırları	11
2.5.1. Ezdâdın sınırlarını dar tutanlar	11
2.5.2. Ezdâdın sınırlarını ortalayanlar.....	12
2.5.3. Ezdâdın sınırlarını geniş tutanlar	12
2.6. Ezdâd ile İlgili Eserler ve Çalışmalar	12
2.7. Ezdâdın Şartları.....	16
2.8. Ezdâdın Çeşitleri.....	16
2.8.1. Özel isimlerde ezdâd.....	17
2.8.2. İsimlerde ezdâd	17
2.8.3. Mastarlarda ezdâd	17
2.8.4. Müştaklarda ezdâd	17
2.8.5. Zarflarda ezdâd	17
2.8.6. Zamirlerde ezdâd	17
2.8.7. Fiillerde ezdâd.....	18
2.8.8. Harflerde ve edatlarda ezdâd	18
2.8.9. Harf-i cerli kelimelerde ezdâd	18
2.8.10. Anlamsız seslerde ezdâd	18
2.9. Arap Dilinde Ezdâdın Ortaya Çıkmasının Sebepleri	18
2.9.1. Dış sebepler:	19
2.9.1.1. Lehçeler arasındaki farklılıklar.....	19
2.9.1.2. Komşu dillerden aktarım	19
2.9.1.3. Psikolojik ve sosyal sebepler	20
2.9.2. İç sebepler:	20
2.9.2.1. Anlamla ilgili sebepler.....	20

2.9.2.2.	Telaffuzla ilgili sebepler	22
2.9.2.3.	Yapıyla ilgili sebepler	23

3. KUR'ÂN-I KERÎM'DE EZDÂD..... 24

3.1.	Kur'ân-ı Kerîm'de Ezdâdı Belirleme ve Tercih Yolları	24
3.1.1.	Kur'ân kelimelerinin anlamını Kur'ân-ı Kerîm delaletiyle belirlemek	25
3.1.2.	Kur'ân kelimelerinin anlamını sabit (sahih) sünnet delaletiyle belirlemek..	25
3.1.3.	Kur'ân kelimelerinin anlamını sahabe sözlerinin delaletiyle belirlemek	26
3.1.4.	Kur'ân kelimelerinin anlamını bağlam delaletiyle belirlemek	27
3.1.5.	Kur'ân kelimelerinin anlamını usul delaletiyle tercih etmek.....	27
3.1.6.	Kur'ân kelimelerinin anlamını karineler delaletiyle tercih etmek	28
3.2.	Ezdâd ve Benzer Yapıda Olan Kelimeler Arasındaki Farklar	28
3.2.1.	Kur'ân-ı Kerîm'de ezdâd ve vücûh-nezâir arasındaki fark	28
3.2.2.	Ezdâd ve ihtilaf arasındaki fark	29
3.2.3.	Ezdâd ve teâruz hatalarının arasındaki fark	30

4. KUR'ÂN-I KERÎM'DE EZDÂD VE TÜRKÇE MEÂLLERE YANSIMASI 31

4.1.	Türkçe Meâl Yazarları Tarafından Zıt Anlamlarda Çevrilen Kur'ân'daki Ezdâd Kelimeler	33
4.1.1.	مَاتِي: Geline/Gelen	33
4.1.2.	إِد: Geçmiş zaman zarfı/Gelecek zaman zarfı	35
4.1.3.	إِن: Olumlu/Olumsuzluk edatı.....	36
4.1.4.	الْأَيَم: Evlenmemiş kadın/Dul kadın	37
4.1.5.	بِرَح: Bir yerde kalmak/Bir yerden ayrılmak	39
4.1.6.	بَطَر: Şımarık, coşmak/Şükretmemek, nankör	40
4.1.7.	بَطَانَة: İç kısım/Dış kısım	41
4.1.8.	بَعْد: Sonra/Önce.....	42
4.1.9.	بَعْض: Bazı, biraz/Hepsi, tamamı	44
4.1.10.	بَلَاء: Nimet/Ceza	45
4.1.11.	الْجَن: Cin/Melek	46
4.1.12.	حَسِب: Şüphe etmek/Kesin inanmak	48
4.1.13.	الْحَلِيم: Yumuşak huylu/Akıllı (İstihza).....	49
4.1.14.	أَحْوَى: Siyah/Yeşil	50
4.1.15.	أَخْفَى: Gizlemek/Açıklamak.....	51
4.1.16.	خَاف: Şüphelenmek/Kesin bilgi.....	53
4.1.17.	دَافِق: Akan/Akıtılan.....	54
4.1.18.	الذَّقَن: Çene/Sakal.....	55
4.1.19.	ذُرِّيَّة: Çocuklar/Atalar, nesiller	56
4.1.20.	رَجَاء: Ümit etmek/Korkmak	58
4.1.21.	الرُّوح: Cebrâil/İnsan ruhu	59
4.1.22.	مَسْتُور: Gizli/Gizleyen	61
4.1.23.	مَسْجُور: Dolu/Boş	62
4.1.24.	أَسَرَّ: Gizlemek/Ortaya, açığa çıkarmak	63
4.1.25.	أَشَدَّ: 18 Yaş/40 Yaş	64
4.1.26.	شَرَى: Satmak/Satın almak	66
4.1.27.	شَعَب: Dağıtmak/Toplamak.....	67
4.1.28.	الشَّقَق: Kızılık/Beyazlık	68
4.1.29.	الصَّرِيم: Gece/Gündüz	69
4.1.30.	صَارَ: Alışmak, toplamak/Parçalamak	71

4.1.31. ضَمِنَ، وَظَنَ: Cimri/Suçlu	72
4.1.32. طَهَ: Ey insan/Huruf-i mukattaa	73
4.1.33. ظَنَّ: Şüphe/Kesin bilgi	74
4.1.34. عَازَمَ: Azmeden/Azmedilen	76
4.1.35. عَسَسَ: Karanlık oldu/Aydınlık oldu	77
4.1.36. عَسَى: Yakîn, gereklilik/Şek, ümit	78
4.1.37. عَشَرَاءَ: Doğuran deve/Doğrulmuş deve	79
4.1.38. فَرَشَ: Küçük deve/Yaşlı deve	80
4.1.39. أَفْرَطَ: Öne geçirmek/Geride bırakmak	82
4.1.40. فَوْقَ: Daha büyük, yüksek/Daha küçük, alçak	83
4.1.41. فَرَّءَ: Temizlik hali/Hayız hali	85
4.1.42. لَا: Olumsuz, menfi/Olumlu, müsbet	87
4.1.43. مَا: Olumlu/Olumsuz	88
4.1.44. نَاءَ: Güçlkle kaldırmak/Yükün altında kalmak	89
4.1.45. هَلَّ: İstifham-olumsuz/Te'kîd-olumlu	90
4.1.46. هَوَى: Aşağı inmek, düşmek/Yukarı çıkmak, yükselmek	92
4.1.47. يَهَيَّجَ: Sararmak, kurumak/Uzamak, büyümek	93
4.1.48. وَرَاءَ: Ön/Arka	94
4.1.49. أَوْزَعَ: Teşvik etmek/Menetmek	96
4.2. Türkçe Meâl Yazarları Tarafından Tek Bir Anlamda Çevrilen Kur'ân'daki Ezdâd Kelimeler	97
4.2.1. أَوْ: Yakînen bilinen/Şüphe edilen	97
4.2.2. بَيْنَ: Ayrılmak/Kavuşmak	98
4.2.3. حَشَرَ: Toplamak/Ölmek	99
4.2.4. حَنِيفَ: Kötülükten iyiliğe meyletmek/İyilikten kötülüğe meyletmek	100
4.2.5. خَبَا: Ateşin alevlenip artması/Ateşin sönmeye yakın olması	101
4.2.6. مُسْتَخْفًى: Gizlenen/Ortaya çıkan	102
4.2.7. رَاضِيَةً: Razı olan/Razı olunan	103
4.2.8. الْإِزْتِيَابَ: Şüphe/Kesin bilgi	103
4.2.9. سَبَّحَ: Değişken, uğraş/Durgun, boş vakit	104
4.2.10. السَّاجِرَ: Âlim/Müfsid	105
4.2.11. سَارِبَ: Aşıkâr, açık/Gizli	106
4.2.12. سَلِيمَ: Sağlam, temiz/Yılan sokması, vücudun zehirlenmesi	107
4.2.13. سَامِدَ: Kederli/Sevinçli	108
4.2.14. أَصْفَرُ / الصُّفْرَةَ: Sarı/Siyah	109
4.2.15. ضَعْفَ: İki katı/Üç katı	110
4.2.16. اِعْتَدَرَ: Mazeret ortaya koymak/Mazeret ortaya koymamak	110
4.2.17. عَرَجَ: Yukarı çıkmak, yükselmek/Aşağı inmek, alçalmak	111
4.2.18. عَاصِمَ: Koruyan/Korunan	112
4.2.19. الْغَابِرَ: Geride kalan/Giden	113
4.2.20. الْغَانِطَ: Dışkı, pislik/Çukur yer	114
4.2.21. الْقَانِعَ: Kanaatkâr/Dilenci	115
4.2.22. مُقْنَعَ: Dik/Eğik	116
4.2.23. الْمُقْوَى: Kuvvetli, malı çok olan/Zayıf, malı kalmayan	116
4.2.24. كَأْسَ: Kadeh, bardak/Şarap	117
4.2.25. كُلَّ: Tamamı/Bir kısmı	118
4.2.26. الْأَكْمَهَ: Kör/Gündüz görüp gece görmeyen	119
4.2.27. كَانَ: Geçmiş zaman/Gelecek zaman	120
4.2.28. مِنْ: Bir kısmı/Tamamı	121
4.2.29. نَحْنُ: Çoğul/Tekil	121

4.2.30. اُنْدَاد: Denk/Zıt	122
4.2.31. نَسِي: Dalgınlıkla terk etmek/Bilerek terk etmek.....	123
4.2.32. النِّكَاح: Evlilik/Toplamak.....	124
4.2.33. النَّاس: İnsan/Cin	124
4.2.34. هَجَرَ: Terk etmek/Eğilip şefkat göstermek, ilgilenmek	125
4.2.35. تَوَلَّى: Yönelmek/Sırt çevirmek.....	126
5. SONUÇ	128
KAYNAKLAR	130

SİMGELER VE KISALTMALAR

a.s.	: Aleyhisselâm
b.	: Bin/İbn (oğlu)
b.y.	: Basım yeri yok
c.c.	: Celle Celâluhu
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
ed.	: Edisyon
H.	: Hicrî
Hz.	: Hazreti
M.Ü.	: Marmara Üniversitesi
nşr.	: Neşreden
r.a.	: Radıyallahu anı
öl.	: Ölüm tarihi
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
thk.	: Tahkik eden
ts.	: Tarihsiz
vb.	: Ve benzerleri

1. GİRİŞ

Arap dili; belagatinin, gücünün ve canlılığının içerisinde birçok zenginliği kapsamaktadır. Bu dil, pek çok farklı yöntem, özellik ve olguya sahiptir. Bu yöntemler ve türler bağlamında Kur’ân üzerine yapılan araştırmalar da zamanla akademik çalışmalarda yer bulmaya başlamaktadır.¹

Hicrî ikinci asrın sonlarından itibaren, Arap dilinde dilbilim alanında önemli tartışmalardan biri olan “ezdâd”; birbirinin zıddı olan iki kelimeyi aynı sözcükle ifade etmek demektir.² Zıt anlamlılık, birçok dilde ortak olarak görülen evrensel bir dil özelliğidir ancak Arapçada bu kavram, diğer dillere kıyasla özgün bir yapıya sahiptir. Arapçanın yapısal özellikleri nedeniyle, tek bir kelime içinde zıt anlamların bulunması yaygınken çoğu diğer dilde zıt anlamlar genellikle iki ayrı kelimeyle ifade edilmektedir. Bu bağlamda “ezdâd” olgusu, Arap dilinin tarihsel gelişimi sürecinde dilbilimciler tarafından yoğun biçimde ele alınan ve tartışılan temel meselelerden biri olmaktadır.³

Milâdî VII. yüzyılın ilk yarısında, özellikle Araplar olmak üzere çoğu insan için bir kutsal metnin yani Kur’ân-ı Kerîm’in Arapça olarak inmesi en büyük hadiselerden kabul edilmektedir. Bu, Arap dili için bir devrim olarak görülmektedir. Bu kutsal kitabı, indiği tarihten günümüze kadar çok sayıda insan anlamaya çalışmak için uğraşmaya çalışmaktadırlar. Allah’ın (c.c.) mesajı olan Kur’ân-ı Kerîm’in anlaşılmasında ve aynı zamanda Arap dilinin gelişmesinde önemli bir rol oynayan âlimlerin ve dilcilerin büyük çabaları görülmektedir.⁴

Kur’ân-ı Kerîm sadece manasıyla değil telaffuzu ve yapısı itibariyle de muarızlarını aciz bırakmaktadır. Bundan dolayı dilbilimciler, Kur’ân-ı Kerîm’in anlamını araştırıp yorumlamanın yanında, telaffuzu ve yapısı ile ilgili bazı konularda da çalışmalar yapmaktadırlar. Kur’ân tercümesi için bu konuların en önemlilerinden biri ezdâddır. Ezdâd konusu, Kur’ân çalışmalarında da ele alınmaktadır.

¹ Abdulmuttalip Işdan, Ahmad Aldyab “Arap Dilinde Ezdad (Zıt Anlamlılar) Konusu”, *International Journal of Science Culture and Sport* 3/Özel Sayı 4 (Ağustos 2015), 125.

² Selami Yalçın, “Taberî’nin ‘el-Câmiu’l-beyân’ Tefsirine Göre Kur’ân’daki Ezdâd Kelimeler”, *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15 (Haziran 2019), 396.

³ Yalçın, “Taberî’nin ‘el-Câmiu’l-beyân’ Tefsirine Göre Kur’ân’daki Ezdâd Kelimeler”, 397.

⁴ Mustafa Öncü, “İlk Dönem Dilcilerden Kutrub’un ‘Kitâbu’l-Ezdâd’ Adlı Eseri Perspektifinde Arapçada Ezdâd Olgusu”, *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15/2 (2013), 296.

1.1. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı, Türkçe meâl yazarlarının Kur'ân-ı Kerîm'de ezdâd olarak kabul edilen sözcüklerin geçtiği bazı âyetleri, Türkçeye çevirirken ezdâdı göz önüne alıp almadıklarını ortaya koymaktır. Bu doğrultuda Kur'ân'da ezdâd kabul edilen kelimelerin geçtiği âyetlere verilen manalar incelenip varsa açıklamalarını da aktarmaya çalışmaktır. Daha sonra ele alınan meâllere bakılarak Türkçe meâl yazarlarının, ezdâd kelimelerin hangi anlamını tercih ettikleri aktarmaya çalışmaktır.

1.2. Araştırmanın Kapsamı

Bu çalışmamızda, Arap dilinde ezdâd konusu, Kur'ân-ı Kerîm'de ezdâd konusu ve Türkçe meâl yazarları tarafından Türkçeye tercümesi ele alınmaktadır. Kur'ân'da ezdâd konusu ile ilgili “Abdülbaki Gölpınarlı, Abdullah-Ahmet Akgül, Abdullah Parlıyan, Ahmet Tekin, Ahmet Varol, Ali Bulaç, Ali Fikri Yavuz, Bahaeddin Sağlam, Bayraktar Bayraklı, Besim Atalay (1965), Cemal Külünkoğlu, Cemil Said (1924), Diyanet İşleri Başkanlığı, Edip Yüksel, Elmalılı Hamdi Yazır, Emrah Demiryent, Erhan Aktaş, Hasan Basri Çantay, Hayrat Neşriyat, İhsan Aktaş, İlyas Yorulmaz, İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, İsmail Hakkı İzmirli, İsmail Yakıt, Kadri Çelik, Kur'ân Yolu, Mahmut Kısa, Mahmut Özdemir, Mehmet Çakır, Mehmet Çoban, Mehmet Okuyan, Mehmet Türk, Muhammed Esed, Mustafa Çavdar, Mustafa İslamoğlu, Orhan Kuntman, Osman Fırat, Ömer Nasuhi Bilmen, Suat Yıldırım, Süleyman Ateş, Süleyman Tefik (1927), Şaban Piriş, Türkiye Diyanet Vakfı, Ümit Şimşek, Yaşar Nuri Öztürk” meâllerinin ezdâda bakışı ele alınmaktadır. Kur'ân-ı Kerîm'de ezdâd sözcükler, sözcüklerin geçtiği bazı âyetler ve bu âyetlerin meâli için ele alınan Türkçe meâllerden faydalanılmaktadır. Âyetlerin meâlleri göz önünde bulundurularak Türkçe meâl yazarlarının, ezdâd kelimelerin hangi anlamını tercih ettikleri aktarılmaktadır.

1.3. Araştırmanın Önemi

Kur'ân-ı Kerîm, Allah tarafından insanlara gönderilmiş ilahi bir kitaptır. Bu kutsal metnin doğru anlaşılabilmesi için yalnızca anlamı bilmek yeterli olmayabilmektedir. Bunun yanında, âyetlerin edebî yönleri ve üslupsal özellikleri de dikkate alınmaktadır.

Bu özelliklerden biri de ezdâd konusudur. Ezdâd olan kelime, Kur'ân'da bazen farklı iki âyette geçip bazen de tek âyette geçip iki ayrı zıt anlam olarak çevrilmektedir. Kur'ân'ın doğru anlaşılabilmesi, bu tür anlam farklılıklarının doğru yorumlanmasına bağlıdır. Bu konu, Türkçe meâl yazarlarının Kur'ân-ı Kerîm'de yer alan ezdâd kelimeleri Türkçeye nasıl aktardıklarını incelemek ve bu kelimelerin bağlam içindeki doğru anlamlarını tespit etmek açısından önem arz etmektedir.

1.4. Araştırmanın Yöntemi

Araştırma planı giriş, üç bölüm ve sonuç dizinlerinden oluşmaktadır. Çalışmanın konusu ortaya konulurken hem klasik dönem eserlerinden hem modern dönemde yazılmış kaynaklardan hem de Kur'ân âyetlerinden örnekler verilmektedir. Girişte; yapılacak olan araştırmanın kapsamı, önemi, amacı, yöntemi açıklanmaktadır. Birinci bölümde; ezdâdın tanımı yapıp ezdâd ve müşterek lafızlar arasındaki fark, ezdâd kavramını kabul edenler ile bu görüşe karşı çıkanların görüşleri ve delilleri ortaya konmaya çalışılıp ezdâdın sınırları, şartları, çeşitleri, ortaya çıkış sebepleri ve ezdâdla ilgili yazılan eserler ele alınmaktadır. İkinci bölümde Kur'ân-ı Kerîm'de ezdâd konusu ele alınmaktadır. Bu bölümde Kur'ân-ı Kerîm'de ezdâdın anlamını belirleme ve tercih yollarına, ezdâd ve benzer yapılarda olan kelimeler arasındaki farklara yer verilmektedir. Üçüncü bölümde; ezdâd olarak kabul edilen kelimelerin geçtiği bazı âyetler ele alınıp Türkçe meâl yazarlarının bazı meâl çevirilerine yer verilmektedir. Bu bölümde Türkçe meâl yazarlarının ezdâd kabul edilen kelimeleri, iki zıt anlamda veya tek bir anlamda çevrilen kelimeler olarak iki kısımda ele alınmaktadır. Bunun ardından Türkçe meâl yazarların ezdâd kelimelerin hangi anlamını tercih ettikleri ele alınmaktadır. Âyetlerin meâlleri için Türkçe meâllerden faydalanılmaktadır. Ayrıca tez ve makalelerden de faydalanılmaktadır. Bazı Arap veya diğer dilbilimcilerin görüşlerinden de yararlanılmaktadır. Daha sonra sonuç kısmına yer verilmektedir.

2. ARAP DİLİNDE EZDÂD

2.1. Ezdâd Kelimesinin Lügat Anlamı

Sözlükte ezdâd; tekil olarak zıt, ters, karşıt, aksi, karşı gibi anlamlara gelmektedir. Ezdâd “أُضْدَادٌ”, zıdd “ضِدٌّ” kelimesinin çoğuludur.⁵ Arap dil bilginleri, ezdâdı tek bir kelimeye iki zıt manaya gelen lafızlar olarak ifade etmektedirler. Örneğin Arap dilinde “جَوْنٌ” kelimesi hem “siyah” hem de “beyaz”; “بَاعٌ” kelimesi hem “satmak” hem de “satın almak” anlamlarına gelmektedir.⁶

2.2. Ezdâd Kelimesinin İstılah Anlamı

Terim olarak ezdâd, bir kelimenin hem akla gelen ilk anlamını hem de onun zıddı bir anlamı ifade etmesidir.⁷

“Ezdâd” kavramı ilimlere göre farklılık göstermektedir. Mantıkçılara göre ezdâd, siyah ve beyaz gibi, bir araya gelmeleri mümkün olmayan tek bir konu üzerinde dönüşümlü yer değiştiren iki varoluşsal niteliklidir. Bed’î âlimlerine göre ezdâd, zıt anlamlara sahip iki veya daha fazla kelimenin bir araya gelmesidir. Sevinç ve üzüntü kelimelerini örnek göstermektedirler.⁸ El-Külliyyatta buyuruluyor ki: Kelamcılara göre ezdâd, iki ayrı ifadenin bir yerde, bir taraftan karşıtlığıdır. Ezdâd, tek bir kelimeyle iki zıt anlamla vasıflandırılmasıdır. Örneğin; siyah ile beyaz, gökyüzü ile yeryüzü, kör ile gören, var olan ile yok olan gibi.⁹ Eski ve modern dil bilimcilerin ezdâdla ilgili birçok tanımı olup şu şekildedir:

Ebü Hâtim es-Sicistânî (öl. 255/869), ezdad için “bir şeyin tersi, hilafı” tanımını yapmaktadır.¹⁰

⁵ Ebu’l-Fadl Cemaluddîn Muhammed b. Mukrim b. Manzûr, *Lisânu’l-Arab* (Beyrut: Dâru Sâdır, 1414), 3/263; Ebü’l-Hasan Ali b. İsmâîl el-Mürsî İbn Sîde, *el-Muhassas* (Beyrut: 1398/1978), IV/13/258-266.

⁶ Muharrem Çelebi, “Ezdâd”, *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), XII/47.

⁷ Öncü, “İlk Dönem Dilcilerden Kutrub’un ‘Kitâbu’l-Ezdâd’ Adlı Eseri Perspektifinde Arapçada Ezdâd Olgusu”, 298.

⁸ Latruş Muhammed Lemîn, *el-Ezdâd ve Tercumetuhâ fi’l-Kur’ân-ı Kerîm ila’l-Luğati’l-Firansiyye inde Ebî Bekr Hamza* (Cezayir Demokratik Halk Cumhuriyeti: Câmiatu’l-Mentûri -Konstantin-, Kuliyetu ‘l-Âdâb ve’l-Luğât Yüksek Lisans Tezi, 2007-2008), 1.

⁹ Ebü Eyyûb bin Mûsa el- Huseynî el-Kefevî, *el-Kulliyâtu Mucem fi’l-Mustalahâti ve’l-Furûki’l-Luğaviyye*, thk. Adnân Derviş-Muhammed el-Mısri (Beyrut: Muessesetu’r-Risale, 1413/1993), 311.

¹⁰ Zeynep Arkan, “Arap Dilinde Ezdad Kavramı”, *Eskiye* 33 (Aralık 2016), 118.

Ebû Bekir İbnü'l-Enbârî (öl. 328/940), “el-Ezdâd” adlı kitabının girişinde “Bu Arapların zıt anlamları ifade etmek için kullandıkları harflerden (kelimelerden) bahseden kitaptır, dolayısıyla bunlardan bir kelime iki farklı anlamı ifade eder.” şeklinde açıklamaktadır.¹¹

Ebü't-Tayyib el-Lugavî (öl. 351/962), “el-Ezdâd” adlı kitabının girişinde “Ezdâd, zıddın çoğuludur. Bir şeye aykırı olan her unsur, onun doğrudan zıddı sayılmaz. Güç ile cehaletin farklı olduğunu, zıt olmadığını görmüyor musun? Gücün zıddı zayıflık, cehaletin zıddı bilgidir. İhtilaf (farklılık), zıttan daha geneldir. Her farklı olan zıt değildir.” şeklinde açıklamaktadır.¹²

İbn Fâris (öl. 395/1004), “Bir tek isme iki karşıt anlam verme, Arap diline özgü bir özelliktir. Örneğin “الْجَوْن” kelimesi hem “siyah” hem de “beyaz” anlamlarında kullanılabilir.” şeklinde açıklamaktadır.¹³

Ali Abdülvâhid el-Vâfî (öl. 1992), “Fıkhu'l-Luğa” adlı kitabında ezdâd hakkındaki açıklamasında “Bir kelimenin iki zıt anlama gelmesidir. Örneğin “الْجَوْن” kelimesi hem “siyah” hem de “beyaz” manasına gelir.” şeklinde açıklamaktadır.¹⁴

Modern dilbilimcilerden ve ezdâd müelliflerinden olan Muhammed Hüseyin Âlu Yâsîn'e göre, bir kavramın savunulabilmesi için önce reddedilmesi, reddedilmesi için ise o kavramın önceden ortaya konması gerekmektedir.¹⁵ Ezdâd kavramını kabul edenler, onu Arap dilinin orijinal güzelliklerinden biri olarak görmektedirler. Arap dilbilimcilerinin çoğu, ezdâdı kabul etmesiyle, kelime sayılarında görüş ayrılıkları ortaya çıkmaktadır.¹⁶

Ezdâd konusunun, Arapçayı yöntem ve kelime açısından zenginleştirdiği, çeşitlendirdiği ve genişlettiği görülmektedir. Ezdâdın ortaya çıkışının birçok nedeni vardır ancak bunların çoğunun temel bir dayanağı yoktur. Bu da ezdâdın var olduğu fikrini zayıflatmaktadır. Arap dilinin yapısal mantığına göre, bir sözcüğün birbirine zıt iki anlamı taşıması pek mümkün değildir. Bu durum, dilin anlam bütünlüğüne aykırı

¹¹ Ebû Bekr Muhammed b. el-Kâsım İbnü'l-Enbârî, *Kitâbu'l-Ezdâd*, thk. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrahim (Beyrut: el-Mektebetu'l-Asriyye, 1987), 1.

¹² Ebü't-Tayyib el-Lugavî, *Kitâbu'l-Ezdâd*, nşr. İzzet Hasan (Dimeşk: 1963), I/33.

¹³ Abdulmuttalip Arpa, “Arap Dilinde Bir Çokanlamlılık Türü: Ezdâd”, *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/1-2 (2010 I-II), 14; Lemîn, *el-Ezdâd ve Tercumetuhâ fi'l-Kur'âni'l-Kerîm ila'l-luğati'l-Firansîyye inde Ebî Bekr Hamza*, 2.

¹⁴ Ali Abdülvâhid el-Vâfî, *Fıkhu'l-Luga* (Kahire: Daru'n-Nahda, 1972), 196.

¹⁵ Muhammed Hüseyin Âlu Yâsîn, *ed-Dirâsetu'l-Lugaviyye İnde'l-Arab ilâ Nihâyeti'l-Karni's-Sâlis* (Beyrut: Dâru Mektebeti'l-Hayât, 1980), 245-246.

¹⁶ Arkan, “Arap Dilinde Ezdad Kavramı”, 110.

görülmektedir. Ancak ezdâd konusunu, bütünüyle reddetmek de mümkün değildir; zira bu konu hem Arap şiirinde hem de Kur’ân-ı Kerîm’e dair yapılan yorum ve tartışmalarda gündeme gelmektedir. Ezdâdı herhangi bir bağlam ya da dilsel dayanak olmaksızın kabul etmek, Arap dilinin mantığıyla çelişmektedir. Ezdâdın estetik değeri, bir sözcüğün iki karşıt anlamı ifade etmek yerine bağlamı daha iyi anlamak için; anlama, ifade etme yeteneğini vermesindedir.¹⁷

Ezdâd kavramı, erken dönemlerden itibaren tartışılmaya ve incelenmeye başlanmıştır. Çünkü bir sözcüğün iki karşıt anlamı ifade etmesi, özellikle bağlamdan koparıldığında, anlam karışıklıklarına ve yanlış yorumlara neden olabilmektedir.

Sonuç olarak, kelimelerin bu anlam çokluğu dilbilimcileri meşgul etmektedir. Dilbilimciler, ezdâdın sayılarını belirtip ezdâdı tasnif ederek zıtlıkların nedenini açıklamaktadırlar. Bu alanda yapılan araştırmaların önemli bir bölümü, Arapçayı anlam karışıklığı ve muğlaklıkla itham eden Şuûbîlerin eleştirilerine karşılık, dili savunma ve temize çıkarma amacıyla kaleme alınmaktadır. Kutrub ve el-Enbârî’nin (öl. 577/1181) de hedefi bu yöndedir. Sicistânî’nin Kur’ân-ı Kerîm’de geçen ifadelerin doğru anlaşılmasını sağlamak da ezdâd konusundaki çalışmaların temel hedeflerinden biri olmaktadır. Corcî Zeydân (öl. 1914), Arap dilinin özellikleri olarak değerlendirerek dilde ezdâd sayılan yüzlerce kelimenin bulunduğunu ve bu kelimelerin her birinin zıt iki anlam taşıdığını belirtmektedir.¹⁸

2.3. Ezdâd ve Müşterek Lafızlar

Ezdâd, birçok yerde müşterek lafız yani ortak ad anlamında da nitelenmektedir. Günümüzde ezdâd terimi bir kelimenin iki zıt anlamı olan sözcük yerine, anlam bakımından birbirinin zıddı olan sözcük olarak ifade edilmektedir.¹⁹

Ezdâd, polysemy (çok anlamlı) veya homonymy (eş sesli) gibi müşterek lafız türlerindendir. Birden fazla mana içerdikleri için müşterek lafızlara benzemektedirler ancak ezdâd olan kelimeler ikiden fazla mana içermemektedirler. Müşterek lafızlar, ezdâda göre daha geneldir. Her ezdâd, müşterek lafız olabilirken her müşterek lafız, ezdâd değildir.²⁰

¹⁷ Işidan, “Arap Dilinde Ezdad (Zıt Anamlılar) Konusu”, 127.

¹⁸ Arkan, “Arap Dilinde Ezdad Kavramı”, 110.

¹⁹ Işidan, “Arap Dilinde Ezdad (Zıt Anamlılar) Konusu”, 125.

²⁰ Arkan, “Arap Dilinde Ezdad Kavramı”, 108.

Müşterek lafızlar Arap dilcilerine göre üç kısma ayrılmaktadır:

1. Lafzı ve manası ayrı olan kelimeler (mütebayin)
2. Lafzı ayrı, manası aynı olan kelimeler (müteradif)
3. Lafzı aynı, manası ayrı olan kelimeler (müşterek)²¹

Mütebayin, asli durum olan yani tek bir manayı ifade etmesidir. Müteradif, eş anlamlılıktır. Müşterek, eş sesliliklerdir.²² Birçok dilbilimciye göre ezdâd, aynı lafza sahip olup farklı anlamlar taşıyan veya birden fazla anlamı bulunan kelimelerden oluşan müşterek lafızlar arasında yer alarak kendine özgü bir sınıf oluşturmaktadır.²³

Ezdâd kavramı ele alındığında, genellikle Sîbeveyhi'nin (öl. 180/796) lafızları anlamları itibariyle yaptığı taksime dayalı bir şekilde paralellik göstermektedir. Sîbeveyhi de lafızları üç kısma ayırmaktadır: Hem farklı lafızları hem de farklı anlamları olan kelimeler, farklı lafızları aynı anlamları olan kelimeler ve aynı lafızları farklı anlamları olan kelimeler. Sîbeveyhi'nin ardından gelen âlimler, lafızlara ilişkin yorumlarında genellikle Sîbeveyhi'nin bu yorumunu temel alarak konuyu ele almaktadırlar.²⁴

Arapça tarihinde zıt anlamlı kelimeleri bir araya getiren ve ezdâd konusundan bahsedip ilk eseri telif eden Kutrub'a (öl. 210/825 civarı) göre, ezdâd müşterek lafızlardandır. Kutrub da lafızları anlamları açısından üçe ayırıp üçüncü kısmı şöyle ifade etmektedir: “Lafızları aynı, anlamları ayrı olan kelimeler iki farklı anlama sahiptir. Bir kelimenin iki farklı anlama gelmesi durumunda, zıt anlamlı kelimeler de ortaya çıkabilir ve ezdâd da bu durumda ortaya çıkmıştır. Araplar bu terimleri kendi dillerinde kullanmış, konuşmalarını genişletmek ve abartmak için iki zıt şeye aynı ismi vermişlerdir.” Kutrub'un bu ifadesi, onun ezdâdı bir tür müşterek olarak algıladığını göstermektedir.²⁵

Müşterek lafızların varlığını reddeden İbn Dürüstevayh (öl. 347/958), bir kelimenin iki farklı anlam taşıması durumunda, bu kelimenin cümledeki anlaşılabilirliğini artırmaktan ziyade genel bir anlam kattığını savunmaktadır. Buna karşın bu görüşü kabul

²¹ Muhammed b. Ferhân Dûsurî, *el-Edzdâd fî'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn* (Suudi Arabistan: Câmiatu'l-İmâm Muhammed b. Suûd el-İslâmiyye, Kuliyetu Usûli'd-dîn, Yüksek Lisans Tezi, 1429-1430), 25-26.

²² Ahmet Nureddin, Kattan. “الأضداد في القرآن الكريم وأثرها في اختلاف ترجمات معانيه إلى اللغة التركية” / Kur'ân-ı Kerîm'de Ezdâd ve Türkçe Meâllerin Farklılıklarına Etkisi [Antonyms in the Holy Quran and their Impact on the Difference in the Translation of its Meanings into the Turkish Language], *Amasya İlahiyat Dergisi-Amasya Theology Journal* 22 (June 2024), 98.

²³ Arkan, “Arap Dilinde Ezdad Kavramı”, 108.

²⁴ Ömer b. Osman Sîbeveyh, *el-Kitâb*, th. Abdusselam Hârûn, (Beyrut: Alemlu'l-Kutub, 1966), I/7-8; Arpa, “Arap Dilinde Bir Çokanlamlılık Türü: Ezdâd”, 13.

²⁵ Arpa, “Arap Dilinde Bir Çokanlamlılık Türü: Ezdâd”, 13.

etmeyenler, kelimelerin yalnızca gerçek bir anlam taşıdığına ve diğer anlamların ise mecaz kullanımlar olduğuna inanmaktadırlar.²⁶

Süyûtî'ye (öl. 911/1515) göre de ezdâd müşterek lafızlardandır.

Bu konuda görüş belirten diğer dilciler konuyu aynı şekilde ele almaktadırlar. Konuyla ilgili kapsamlı bir sözlük oluşturan Butrus el-Bustânî'ye (öl. 1883) göre de ezdâd müşterek lafızlardandır.²⁷

2.4. Dilbilimcilerin Ezdâd ile İlgili Görüşleri

Arapçada ezdâdın varlığı ile ilgili çeşitli görüşler vardır. Dilcilerin bir kısmı ezdâdın varlığını kabul ederlerken bir kısmı ise ezdâdın varlığını reddetmektedirler. Bununla birlikte, her iki kesim de ezdâd olarak kabul edilen kelimelerin başlangıçta tek bir anlama sahip olduğu görüşündedirler.²⁸

Ezdâdın dildeki varlığı ile ilgili ileri sürülen görüşler genel olarak iki kısma ayrılmaktadır:²⁹

2.4.1. Arapçada ezdâdın varlığını reddedenler

Ezdâdın varlığını reddedenler, bir kelimenin iki zıt anlama sahip olmasının mümkün olmadığını düşünmektedirler. Onlara göre, ezdâd kabul edilen kelimeler sonradan ortaya çıkmaktadır. Zira bu tür kelimeler başlangıçtan itibaren var olsaydı, cümlelerin anlamını kavramak güçleşirdi. Muhatap da kelimenin hangi zıt anlamda kullanıldığını bağlamdan ayırt edemezdi. Bundan dolayı ezdâd, Arapçayı fasih olmaktan uzaklaştırıp anlamı da muğlak yapmaktadır.³⁰ Bu âlimlere göre, bu tür kelimelerin asıl anlamı tektir. Sonradan ortaya çıkan anlam ise zıt olan anlamdır.³¹

Klasik dönemde Ebu'l-Abbâs Ahmed Bin Yahyâ eş-Şeybânî (öl. 291/904), İbn Dürüsteveyh, Ebû Mansûr el-Cevâlikî (öl. 540/1145); modern dönemde ise Bedevi Abdülfettah (öl. 2007) ezdâdı reddedenlerin başında gelmektedir.

²⁶ Arkan, "Arap Dilinde Ezdad Kavramı", 110.

²⁷ Arkan, "Arap Dilinde Ezdad Kavramı", 108.

²⁸ Arkan, "Arap Dilinde Ezdad Kavramı", 110.

²⁹ Öncü, "İlk Dönem Dilcilerden Kutrub'un '*Kitâbu'l-Ezdâd*' Adlı Eseri Perspektifinde Arapçada Ezdâd Olgusu", 299.

³⁰ Arkan, "Arap Dilinde Ezdad Kavramı", 115.

³¹ Öncü, "İlk Dönem Dilcilerden Kutrub'un '*Kitâbu'l-Ezdâd*' Adlı Eseri Perspektifinde Arapçada Ezdâd Olgusu", 299-300.

Sa'leb, Arap kelimasında ezdâdın olmadığını belirtmektedir. Beyazın siyah, siyahın beyaz olmayacağı örneğiyle bir kelimenin iki zıt anlam taşıyamayacağını söylemektedir.

İbnü'l-Enbârî ezdâdı kabul etmeyenlerin söylediklerini şöyle özetlemektedir: “Eğer bir kelime iki zıt anlam taşıyorsa, bu Arapça açısından mümkün değildir. Zira bu iki anlamdan biri Arapça ise, diğeri başka bir dile aittir. Örneğin, “الْجَوْن” kelimesi Arapçada beyaz anlamına gelirken, siyah anlamı başka bir dilden kaynaklanmaktadır.”³²

İbn Dürüsteveyh, “Şerhu'l-Fasîh” adlı eserinde “النَّوْء” kelimesinin “doğmak” anlamına geldiğini belirtmektedir. Bazı lügatçiler ise bu kelimenin “batmak” anlamına da geldiğini söyleyip ezdâd kabul ettiklerini daha sonra da ezdâdın bulunmadığını ifade etmektedir. İbn Dürüsteveyh bu konuyla ilgili “İbtâlu'l-Ezdâd” adlı eseri yazmış ancak günümüze ulaşmamaktadır.³³

Ebû Mansûr el-Cevâlikî ise ezdâd konusuna dair önemli çalışmalar yaparak birçok kelimenin gerçekte ezdâd olmadığını çeşitli delillerle açıklamaktadır.

Müsteşriklerden ve modern dilbilimcilerden de ezdâdı reddedenler vardır. Abel-François Villemain (öl. 1870), ezdâdı mantıksal bir çelişki olarak görüp insan aklının bu tür bir yapıyı kavrayamayacağını öne sürmektedir. Giese (öl. 1944) gibi bazı araştırmacılar, Arapçada yaklaşık 20 kelimenin ezdâd olarak değerlendirilebileceği sonucuna varmaktadır. Redslob (öl. 1962), Arapların ezdâd oluşturmada çok geniş bir bakış açısına sahip olduklarından dolayı ezdâd olmayan kelimelerin çıkarılması gerektiğini söylemektedir. es-Sâmerrâî (öl. 2001) ise ezdâd kabul edilen kelimelerden yaklaşık 150'sinin bu kategoriye dâhil edilemeyeceğini ileri sürmektedir. Abdülfettah Bedevî de Arap dilinde böyle bir kavram olmadığını belirtmektedir.³⁴

Ezdâdı kabul etmeyenleri şöyle gruplandırmak mümkündür:

Birinci grup, Şu'ubiyye Hareketi'nin Arapçaya yönelik saldırılarına karşı dili savunmak amaçlı olanlardır. Şu'ubiyye Hareketi, İslam'ı benimseyen ancak Arap olmayan milletlerin –özellikle Türk, Fars ve Berberîlerin– Araplara karşı fikri, siyasi ve edebi üstünlük iddiasıyla ortaya koyduğu çok yönlü bir harekettir. Bu hareketin Araplara yönelik eleştirileri, başlangıçta siyasi bir zeminde gelişirken zamanla Arap diline yöneltilen eleştirilerle devam etmektedir. Ezdâd konusu da Arapçanın bir zaafı olarak değerlendirilip anlamda kapalılık ve yanlış anlaşılmalara yol açtığı gerekçesiyle art niyetli bir şekilde dile bir kusur olarak lanse edilmektedir.

³² Dûsurî, *el-Edzdâd fî'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*, 51-52.

³³ Ahmed Muhtâr Ömer, *İlmü'd-Delâle* (Kahire: Âlemü'l-Kutub, 1988), 194.

³⁴ Arkan, “Arap Dilinde Ezdad Kavramı”, 115-116.

İkinci grup, Şu'ubiyye Hareketi'nin ezdâd olgusu üzerinden Arapçaya yönelttiği eleştiriler karşısında, dili savunmak için ezdâdın varlığını tamamen reddetme yolunu tercih etmektedir. Bu grubun en önemli ismi olan İbn Dürüsteveyh ezdâdı, dilin temel işlevlerinden sayılan anlatma ve açıklama görevlerini yerine getirilmesini engelleyen bir olgu olarak tanımlamaktadır.

2.4.2. Arapçada ezdâdın varlığını kabul edenler

Dilbilimciler ezdâdı kabul edenlerin, ezdâdı kabul etmeyenlere göre daha fazla olduğunu dile getirmektedirler. Ezdâdı kabul eden dil âlimleri, bu kavramı reddedenlerin eleştirilerine karşı çeşitli açıklamalarla cevap vermeye çalışmaktadırlar. Bu yaklaşımı benimseyenlerin başında İbnü'l-Enbârî, Ebû Ali el-Fârisî (öl. 377/987) ve İbn Fâris gelmektedir.

İbnü'l-Enbârî, ezdâdın ortaya çıkış sebeplerinden lehçeleri ve anlam genişlemesini göstermektedir. Ezdâdı reddedenlerin, “Bir kelime iki zıt anlamı ifade ederse, muhatap konuşanın ne demek istediğini anlayamaz” şeklindeki eleştirilerine ise şu şekilde karşılık vermektedir: “Arapların sözleri, birbirini açıklayıcı niteliktedir; ifadeler arasında kopukluk bulunmaz. Anlam, ancak kelimelerin bir bütün hâlinde değerlendirilmesiyle ortaya çıkar. Bu nedenle bir lafzın iki zıt anlamı taşıması olağan bir durumdur.”³⁵

Ebû Ali el-Fârisî, ezdâdın varlığını reddeden görüşlere karşı hem semâ hem de kıyas yöntemlerine dayanarak deliller sunmaktadır. Ona göre, lafızların farklı olup anlamların aynı olması, dildeki anlam genişlemesinden kaynaklanmaktadır. Lafızların aynı olup anlamların farklı olması, farklı lehçelerin etkisi ve kelimenin önce belirli bir anlamda kullanılıp zamanla bu anlamın mecaz yoluyla değişerek yeni anlamın asıl anlam halini alması gibi etkenlerle açıklanabilmektedir.

İbn Fâris, ezdâdın varlığını kabul edip bu konuda bir kitap yazdığını ve bunun delillerini zikrettiğini bildirmektedir. İbn Fâris, kitabında anlama delalet etmelerine göre kelimeleri yedi kısma ayırmaktadır. Bunlardan dördüncü olan “Lafzı aynı, manası farklı olan kelimelere”; hem “siyah” hem de “beyaz” anlamına gelen “الْجَوْن” kelimesini örnek vermektedir. Ezdâdı reddedenlere karşı “Arapların adetlerindendir.” şeklinde

³⁵ Kavak, “Arap Dilinde Ezdâd Olgusu”, 130.

savunmaktadır.³⁶

Bu görüşü savunan âlimlere göre Arapçada çok sayıda ezdâd kelime vardır. Halîl b. Ahmed (öl. 175/791), Sîbeveyhi, Kutrub, Ebû Zeyd el-Ensârî (öl. 215/830), Ebû't-Tayyib el-Lugavî ve Ebû'l-Fazl Celâlüddîn es-Süyûtî (öl. 911/1505) gibi pek çok dil âlimi, Arapçada ezdâdın varlığını kabul etmektedirler. Bunlardan bazıları konu ile ilgili ayrı bir eser yazarken bazıları da eserlerinde bununla ilgili konulara yer vermektedirler.³⁷

2.5. Ezdâdın Sınırları

Ezdâdın varlığıyla ilgili görüş ayrılığı olduğu gibi, ezdâdı kabul edenler arasında ezdâd kavramının sınırları konusunda da görüş ayrılığı olmaktadır.³⁸ Bunlar şu şekilde sınıflandırılmaktadır:

2.5.1. Ezdâdın sınırlarını dar tutanlar

Ezdâd kabul edilen kelimelerin sınırlarını dar tutan âlimlerin başında klasik dönemde İbn Düreyd, Ebû Alî el-Kalî (öl. 356/967), Ebû Mansûr es-Seâlibî (öl. 429/1038) ve Süyûtî; modern dönemde ise İbrahim Enis (öl. 1977) gelmektedir. Bunlar genellikle lehçe farklılığından kaynaklanan zıt kelimeleri ezdâd olarak kabul etmemektedirler.³⁹ İbrahim Enis bu konuyu şöyle ifade etmektedir: “Zıt anlamlı kelimelerle ilgili olarak aktarılan şahidlerin büyük çoğunluğu için güçlü ve açık deliller gerekmektedir. Arap dilinde ezdâd olarak kabul edilen kelimeler dikkatlice incelendiğinde ve zorlama yorumlarla oluşturulan örnekler ayıklandığında, her dilde bu türden yaklaşık 20 kelimenin bulunduğu açıkça görülmektedir. Ayrıca, ezdâd olarak kabul edilen birçok kelime zamanla sadece tek bir anlamda kullanılmaya başlanmış ve diğer anlamları kullanım dışı kalmıştır.”⁴⁰

³⁶ Fadime Kavak, “Arap Dilinde Ezdâd Olgusu”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 21/2 (Haziran 2012), 129.

³⁷ Öncü, “İlk Dönem Dilcilerden Kutrub’un ‘Kitâbu'l-Ezdâd’ Adlı Eseri Perspektifinde Arapçada Ezdâd Olgusu”, 300.

³⁸ Selçuk Pekparlatır, *Ebu't-Tayyib el-Lugavî ve Arap Dilbilimi Açısından Kitâbu'l-Ezdâd'ı* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013), 5-6.

³⁹ Kavak, “Arap Dilinde Ezdâd Olgusu”, 130.

⁴⁰ Ömer, *İlmü'd-Delâle*, 198-199.

2.5.2. Ezdâdın sınırlarını ortalayanlar

Her iki görüş arasında yer alan ve ezdâd kabul edilen kelime sayısını ortalama 90 ile 170 arasında belirleyen araştırmacılar, bu konuda orta yolu benimseyenler olarak değerlendirilmektedir. Bunların başında Ebû Saîd el-Asmaî (öl. 216/831), İbnü's-Sikkât (öl. 244/858), Sicistânî, İbn Sîde (öl. 458/1066) ve Süyûtî gibi âlimler zikredilmektedir. Ezdâd olarak sınıflandırılan kelimeleri; Asmaî 103 kelime, İbnü's-Sikkât 92 kelime, Sicistânî 170 kelime, Süyûtî 123 kelimeyle ezdâdın sınırlarını ortalayanlardandır.⁴¹

2.5.3. Ezdâdın sınırlarını geniş tutanlar

Ezdâddan sayılan kelimelerin sınırlarını geniş tutan âlimlerin başında Kutrub, İbnü's-Sikkât, İbnü'l-Enbârî, Ebü't-Tayyib el-Lugavî gelmektedir. Bunlar lehçe ve vezin farklılığından kaynaklanan zıt kelimeleri ezdâd kabul etmektedirler.⁴²

2.6. Ezdâd ile İlgili Eserler ve Çalışmalar

Ezdâdın önemine inanan Arap dilbilimciler, kendilerini bu konuyu araştırmaya adanmışlardır. H. 3. yüzyıldan günümüze kadar ezdâdı konu edinen pek çok eserler vardır. Ezdâdla ilgili önemli eserler ve müellifler (kronolojik sıraya göre) şu şekildedir:

1. Kitâbu'l-Ezdâd: Kutrub, Ebû Alî Muhammed b. el-Müstenîr (206/821)
2. Kitâbu'l-Ezdâd: el-Ferrâ, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ziyâd ed-Deylemî (207/822)
3. Kitâbu'l-Ezdâd: Ebû Ubeyde Ma'mer b. el-Müsennâ (210/ 825)
4. Kitâbu'l-Ezdâd: el-Asmaî, Ebû Sa'îd Abdülmelik b. Kurayb (216/831)
5. Kitâbu'l-Ezdâd: Ebû Ubeyd el-Kasım b. Sellâm el-Heravî (224/838)
6. Kitâbu'l-Ezdâd: et-Tevvezî, Ebû Muhammed Abdullâh b. Muhammed b. Hârûn (230/874)
7. Kitâbu'l-Ezdâd: İbnü's-Sikkât, Ebû Yûsuf Ya'kûb b. İshâk (244/858)
8. Kitâbu'l-Maklûb Lafzuhu fî Kelâmi'l-Arab ve'l-Muzal an Cihetihi ve'l-Ezdâd: es-Sicistânî, Ebû Hâtim Sehl b. Muhammed (255/868)
9. Kitâbu'l-Ezdâd: İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Muslim (276/889)

⁴¹ Lemîn, *el-Ezdâd ve Tercümetuhâ fî 'l-Kur'ânî 'l-Kerîm ila 'l-luğati 'l-Firansiyye inde Ebî Bekr Hamza*, 16.

⁴² Kavak, "Arap Dilinde Ezdâd Olgusu", 130.

10. Kitâbu'l-Ezdâd: İbnu Zekvân, Ebû Ali Asel (242/857)
11. Kitâbu'l-Ezdâd: Sa'leb, Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Yahyâ es-Şeybânî (291/904)
12. Ezdâd ez-Zeccâc el-Bağdâdî, Ebû İshâk İbrâhîm b. Es-Serî b. Sehl (311/923)
13. Kitâbu'l-Ezdâd: İbnü'l-Enbârî, Ebû Bekr Muhammed b. el-Kâsım (328/939)
14. İbtâlu'l-Ezdâd: İbn Dürüstevyeh, Ebû Muhammed Abdullâh b. Ca'fer b. Muhammed (347/958)
15. Kitâbu'l-Ezdâd fî Kelâmi'l-Arab: Ebû't-Tayyib el-Lugavî, Abdulvâhid b. Ali (351/962)
16. Kitâbu'l-Hurûf mine'l-Usûl fî'l-Ezdâd: el-Âmidî, Ebu'l-Kâsım el-Hasan b. Bîşr (370/980)
17. Kitâbu'l-Ezdâd: İbn Fâris, Ebu'l-Huseyn Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ (395/1004)
18. Bâbu'l-Ezdâd fî Fıkhı'l-Luga: es-Seâlibî, Ebû Mansur Abdulmelik b. Muhammed b. İsmâil (429/1038)
19. Kitâbu'l-Ezdâd fî'l-Luga: İbnü'd-Dehhân, Ebû Muhammed Saîd b. el-Mubârek (569/1173)
20. Kitâbu'l-Ezdâd: İbnü'l-Enbârî, Ebu'l-Berekât Kemâluddîn Abdurrahmân b. Muhammed (577/1181)
21. Kitâbu'l-Ezdâd: İbn Ebî Tayy, Yahyâ b. Humeyd b. Zâfir b. En-Neccâr (630/1232)
22. Kitâbu'l-Ezdâd: es-Sâgânî, Ebu'l-Fadâ'il el-Hasan b. Muhammed (650/1252)
23. Kitâbu'l-Ezdâd: el-Atâ'ikî, Abdurrahmân b. Muhammed b. İbrâhîm (790/1388)
24. El-İmdâd fî'l-Ezdâd: İbn Hatîb Dâreyyâ (811/1407)
25. Dureru'l-Efrâd fî Marifeti'l-Ezdâd: Alâ'uddîn Alî b. Kâmil b. İsmâ'il el-Hamavî (860/1456)
26. Kitâbu'l-Ezdâd: el-Medenî, Muhammed b. Ahmed b. Şerâfiddîn (904/1499)
27. Risâletun fî'l-Ezdâd: el-Münşî, Muhammed Cemâluddîn b. Bedruddîn (1001/1591)
28. Muhtasar Kitâbi'l-Ezdâd: el-Kâdî Takiyyuddîn Abdulkâdir et-Temîmî (1005/1597)
29. Tertîbu Muhtasar Kitâbi'l-Ezdâd: el-Mısrî, Molla Hasan b. Takiyyuddîn Abdulkâdir et-Temîmî
30. Risâletun fî Beyâni'l-Ezdâd: Medenî Muhammed Efendi Trabzunî (1123/1711) 1200?
31. Buğyetu'l-Murtâd Liteshihi'l-Ezdâd: Saçaklı zâde Muhammed el-Mer'aş'i (1150/1737)

32. el-Ezdâdu fi'l-Kâmûsi: eş-Şeyh Hasen b. eş-Şeyh Alî b. Eş-Şeyh el-Kaftân (1275/1858)
33. Tertîbu Kitâbi'l-Ezdâdi alâ Hurûfi'l-Mucemi: Muhammed b. Ahmed b. Hamze el-İskenderânî (1304/1887)
34. Devraku'l-Endâd fi Esmâi'l-Ezdâd: Abdulhâdi Necâ b. Rıdvân el-Mısrî el-Ebyârî (1305/1888)
35. er-Revneku'l-Esyâd Şerhu Devraku'l-Endâd: Abdulhâdi Necâ b. Rıdvân el-Mısrî el-Ebyârî (1305/1888)
36. el-Ke'su'l-Muravvek ale'd-Devrak: el-Halîcî, Ahmed b. Ahmed b. İsmail el-Hulvânî (1308/1891)
37. Kitâbu'l-Ezdâd: et-Tenkâbunî, Muhammed b. Suleymân (1320/1902'den önce)
38. Risale fi beyani'l- Ezdâd : Hayalizade
39. Risâletun fi Zikri Ba'di'l-Elfâzî'l-Musta'mele fi'd-Dıddeyn el-Mevcûde fi'l-Kâmûs: Abdullâh b. Muhammed
40. Munebbihu'r-Rukkâd fi Zikri Cümletin mine'l-Ezdâd : Müellifi belli değil.
41. et-Tezâd fi Dav'i'l-Luğâtî's-Sâmiye: Rıbhî Kemâl (1400/1979)
42. el-Ezdâd fi'l-Luga: Muhammed Huseyin Âlu Yâsîn (1394)
43. el-Ezdâd ve Mevkifu ibni Deresteveyhi Minha: Abdullâh el-Cubûrî, el-Mavrid
44. et-Tezâd fi'l-Kur'ân-ı Kerîm Beyne'l-Nezeriyye ve'l-Tatbîk: Muhammed Nureddin Munced (1420)⁴³

Bu eserlerden Kutrub, Asmaî, Ebû Ubeyd, İbnü's-Sikkît, es-Sâgânî, İbnü'l-Enbârî, et-Tevvezî, İbn-i Kuteybe'ye ait olan “Kitabul Ezdâd”; Sicistânî “Kitabu'l Maklûb lafzuhi fi Kelâmi'l- Arab ve'l- Muzâl ‘an cihetihi”, el-Lugavî “Kitabu'l Ezdâd fi Kelâmi'l- Arab”, İbnü'd-Dehhân “el-Ezdâd fi'l-Luğa ve el-Münşî'nin Risaletul Ezdâd ve'l Endâd”, el-Münşî “Risâletu'l-Ezdâd ve'l-Endâd”, Ebû Muhammed Said b. el-Mübarek b. ed-Dehhân en-Nahvî “Kitâbu'l Ezdâd fi Kelami'l-Arabi”, Ebû Mansur b. Abdumelik “ Fıkhu'l-Luğat ve Sirru'l-Arabiyye”, Süyûtî “Fazlu fi Ma'rifeti'l-Ezdâd” adlı eserler matbu olarak neşredilmiştir. Yine bu eserlerden el-Medenî ve Hayalizade tarafından kaleme alınan Risale fi beyan'il-Ezdâd adlı çalışmalar el yazması halindedir. Ferrâ, Ebû Ubeyde, Sa'leb, İbn Dürüsteveyh, Ahmet b. Fâris'e (öl. 395/1004) ait ezdâdla

⁴³ Kavak, “Arap Dilinde Ezdâd Olgusu”, 131-133; Pekparlatır, *Ebu't-Tayyib el-Lugavî ve Arap Dilbilimi Açısından Kitâbu'l-Ezdâd*'i, 17-24; Dûsurî, *el-Edzdâd fi'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*, 66-71.

ilgili teliflerin olduğuna rastlanmış ancak kitaplar bulunamamaktadır.⁴⁴ Ülkemizde ise ezdâdla ilgili matbu çalışmalar, Abdulmuttalip Arpa “Kur’ân İfadelerinde Zıt Anlamlılık (Ezdâd) ve Kur’ân’da Ezdâd” ve Fadime Kavak “Arap Dilinde Karşıt Kelimeler (Ezdâd) ve el-Enbârî’nin el-Ezdâd Adlı Eserinin Tahlili” adlı eserlerdir.

Kâtib Çelebi’nin (öl. 1067/1657) “Keşfu’z-Zünûn”, İbn Sîde’nin “el-Muhassas”, el-Ferrâ’nın “Garîbu’l-Musannef”; modern eserlerden Corcî Zeydân’ın “Târîhu Edebi’l-Luğati’l-Arabiyye”, Mustafa Sâdık er-Râfî’nin (öl. 1937) “Târîhu Edebi’l-Arabi”, Bağdatlı Mehmed Fehmî’nin (öl. 1944) “Târîhu Edebiyyâtî’l-Arabiyye” ve Hüseyin Küçükkalay’ın (öl. 1999) “Kur’ân Dili Arapça” adlı kitaplarında ezdâd konusuna yer verdikleri bilinmektedir.⁴⁵

Ezdâd üzerine yazılan ilk eserlerin bazılarının tahkikleri yapılmıştır. Ebû’t-Tayyib el-Lugavî’nin “Kitabu’l-Ezdâd fî Kelâmi’l-Arab” adlı eseri İzzet Hasan tarafından; Ebû Ubeyd, Tevvezî ve el-Münşî’nin ezdâd kitapları “Selasetu Nusus fî’l-Ezdâd” adıyla Muhammed Hüseyin Âlu Yâsîn tarafından; Kutrub’un “Kitabu’l-Ezdâd” adlı kitabı Hanna Haddâd tarafından; Asmaî, Sicistânî ve İbnü’s-Sikkît’in ezdâd kitapları August Haffner (öl. 1999) tarafından; İbnü’l-Enbârî’nin “Kitabu’l-Ezdâd” adlı kitabı da Muhammed Ebû’l-Fazl İbrâhim (öl. 1981) tarafından tahkik edilmişlerdir.⁴⁶

Konu ile ilgili Mansûr Fehmî’nin (öl. 1959) ve Abdülfettâh Bedevî’nin “el-Ezdâd”, G. Weil’in (öl. 1889) “Addad”, Muharrem Çelebi’nin “Arapça’ da Ezdâd Meselesi (DÜİFD)”, Mustafa Öncü’nün “İlk Dönem Dilcilerden Kutrub’un ‘Kitâb’ul Ezdâd’ Adlı Eseri Perspektifinde Arapçada Ezdâd Olgusu”, Fadime Kavak’ın “Arap Dilinde Ezdâd Olgusu”, Abdulmuttalip Işıdan-Ahmad Aldyab’ın “Arap Dilinde Ezdâd (Zıt Kavramlılar) Konusu”, Zeynep Arkan’ın “Arap Dilinde Ezdâd Kavramı” başlıklı makaleleri bulunmaktadır. Aynı zamanda Muharrem Çelebi’nin (öl. 2006) DİA’da “ezdâd” adında madde bölümü vardır.⁴⁷

Ülkemizde hazırlanan tezler; Erkan Avşar’ın “Arap Edebiyatında Ezdâd Hakkında Yazılan Eserlerin Karşılaştırmalı İncelemesi”, Selçuk Pekparlatır’ın “Ebî’t-Tayyib el-Lugavî ve Arap Dilbilimi Açısından Kitâbu’l-Ezdâd’ı”, Murat Kaya’nın “Ebu Bekr

⁴⁴ Kavak, “Arap Dilinde Ezdâd Olgusu”, 131-133; Pekparlatır, *Ebu’t-Tayyib el-Lugavî ve Arap Dilbilimi Açısından Kitâbu’l-Ezdâd’ı*, 17-24; Abdullah Dinçer, *Kutrub ve Kitâbu’l-Ezdâd adlı eseri* (Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 16-17.

⁴⁵ Dinçer, *Kutrub ve Kitâbu’l-Ezdâd adlı eseri*, 17.

⁴⁶ Kavak, “Arap Dilinde Ezdâd Olgusu”, 131-133; Pekparlatır, *Ebu’t-Tayyib el-Lugavî ve Arap Dilbilimi Açısından Kitâbu’l-Ezdâd’ı*, 17-24.

⁴⁷ Dinçer, *Kutrub ve Kitâbu’l-Ezdâd adlı eseri*, 18.

İbnu'l-Enbari ve el-Ezdâd fi'l- Luğa adlı eseri"⁴⁸, Fadime Kavak'ın "Arap dilinde karşıt anlamlı kelimeler (Ezdâd) ve el-Enbârî'nin el-Ezdâd adlı eserinin tahlili" ve Abdullah Dinçer'in "Kutrub ve Kitâbu'l-Ezdâd adlı eseri" başlıklı tezleri, Arapça olarak yazılan Omama Hashim Younis Alalabaqi'nin "Arap dilinde ezdâd" başlıklı tezi vardır.

2.7. Ezdâdın Şartları

Bir kavramın ezdâd sayılması için gerekli şartları vardır:

- Öncelikle iki zıt anlamın tek kelimedede olup aynı dilde olması gerekmektedir. Önce birinci anlam verilip ardından çeşitli faktörlere göre birinci anlamın zıddı olan ikinci anlam verilmesi gerekmektedir.
- Ebü't-Tayyib el-Lugavî, ezdâd kavramını tanımlarken şu ölçütü öne sürmektedir: Bir kelimenin zıt anlamları, yapısal herhangi bir değişiklik olmaksızın aynı lafızla ifade edilebilmelidir. Başka bir deyişle bir kelimedede iki zıt anlamın türetilmesi gerekmektedir.
- Ezdâd kelimeler, dilcilerin yanlış telaffuz ettiği veya zıt olduğu şüphe edilen kelimelerden olmaması gerekmektedir.
- Kelimenin ezdâd olabilmesi için ikiden fazla zıt anlam içermemesi gerekmektedir.⁴⁹ İbn Düreyd'e göre kelimenin anlamlarının aynı kabileden olması gerekmektedir.⁵⁰

2.8. Ezdâdın Çeşitleri

Ezdâdın varlığını kabul eden dilbilimciler, ezdâd ile ilgili çalışmalar yapmaktadırlar. Yapılan çalışmalarda ezdâd, genellikle alfabetik ve belli bir kategoride olmayıp dağınık bir şekildedir. Çalışmalardaki ezdâd çeşitleri lafız itibariyle şu şekildedir:⁵¹

⁴⁸ Dinçer, *Kutrub ve Kitâbu'l-Ezdâd adlı eseri*, 17.

⁴⁹ Işidan, "Arap Dilinde Ezdad (Zıt Anlamlılar) Konusu", 125; Dinçer, *Kutrub ve Kitâbu'l-Ezdâd adlı eseri*, 14; Dûsurî, *el-Edzdâd fi'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*, 23-24.

⁵⁰ Dinçer, *Kutrub ve Kitâbu'l-Ezdâd adlı eseri*, 15.

⁵¹ Abdulmuttalip Arpa, *Kur'ân İfadelerinde Zıt Anlamlılık Ezdâd* (İstanbul: M.Ü. İlâhiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2018), 253.

2.8.1. Özel isimlerde ezdâd

Örneğin “أَيُّوب، إِسْحَاق، يَعْقُوب” isimleri hem acem kökenli olduğu için “meçhul” hem de Arapça olduğu için “marife ve nekre” olmaktadır.

2.8.2. İsimlerde ezdâd

Örneğin “الْحَزُونُ” ismi hem “güçlü genç adam” hem de “güçsüz yaşlı adam” anlamlarına gelmektedir.

2.8.3. Mastarlarda ezdâd

Örneğin “الْيَيْنَ” mastarı hem “birleşmek, kavuşmak” hem de “ayrılmak” manalarına gelmektedir.

2.8.4. Müştaklarda ezdâd

Örneğin “الْمَسْجُورُ” müştak kelimesi hem “dolu” hem de “boş” anlamlarına gelmektedir.⁵²

2.8.5. Zarflarda ezdâd

Örneğin “فَوْقَ” zarfı hem “daha yüksek” hem de “daha alçak”; “وَرَاءَ” zarfı hem “ön” hem de “arka” anlamlarına gelmektedir.⁵³

2.8.6. Zamirlerde ezdâd

Örneğin “نَحْنُ” zamiri hem “tekil” hem de “çoğul” anlamlarına gelmektedir.⁵⁴

⁵² Omama Hashim Younis Alalabacı, *Arap Dilinde Ezdad* (Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 67.

⁵³ el-Lugavî, *Kitâbu 'l-Ezdâd*, I/17.

⁵⁴ Muhammed Hüseyin Âlu Yâsîn, *el-Ezdâd fi 'l-Luga* (Bağdat: Matbaatu'l-Meârif, 1974), 1/113.

2.8.7. Fiillerde ezdâd

Örneğin “ظَنَّ” fiili hem “şüphe” hem de “kesinlik”⁵⁵; “قَعَدَ” fiili hem “oturmak” hem de “kalkmak” anlamlarına gelmektedir.⁵⁶

2.8.8. Harflerde ve edatlarda ezdâd

Örneğin “هَلْ” edatı hem “istifhâm” hem de “te’kîd”; “مَا” edatı hem “nefy (olumsuzluk)” hem de “ismi mevsul” anlamlarına gelmektedir.⁵⁷

2.8.9. Harf-i cerli kelimelerde ezdâd

Örneğin “رَغِبَ فِي” taalluk kelimesi “istemek” anlamına, “رَغِبَ عَنْ” taalluk kelimesi “yüz çevirmek” anlamına gelmektedir.⁵⁸

2.8.10. Anlamsız seslerde ezdâd

Örneğin “طَرَبَ” kelimesi hem “koyunları çağırmak” hem de “koyunları kovmak” anlamlarına gelmektedir.⁵⁹

2.9. Arap Dilinde Ezdâdın Ortaya Çıkmasının Sebepleri

Dilbilimcilere göre, Arap dilinde ezdâdın bir kısmı lehçe farklılığından dolayı bir kısmı şekille bir kısmı da anlamdan dolayı ortaya çıkmaktadır. Bununla ilgili birçok görüş vardır. Ezdâdın ortaya çıkma sebepleri şu şekildedir:

⁵⁵ Alalaıbaqı, *Arap Dilinde Ezdad*, 68.

⁵⁶ Corcî Zeydân, *Târîhu Âdâbi'l-Luğati'l-Arabiyye* (Kahire: Dâru Hendâvi, 2012), 1/60.

⁵⁷ Dinçer, *Kutrub ve Kitâbu'l-Ezdâd adlı eseri*, 15; Alalaıbaqı, *Arap Dilinde Ezdad*, 67.

⁵⁸ Âlu Yâsîn, *el-Ezdâd fi'l-Luga*, 1/116.

⁵⁹ Âlu Yâsîn, *el-Ezdâd fi'l-Luga*, 1/114-115.

2.9.1. Dış sebepler:

2.9.1.1. Lehçeler arasındaki farklılıklar

Lehçe farklılıkları, ezdâdın ortaya çıkmasının en önemli sebeplerindendir. Arap dili en geniş dillerden kabul edilmektedir. Arapların birçok lehçeleri vardır. Bundan dolayı Arap kabilelerinin festivallerde, merasimlerde, savaşlarda vb. durumlarda birbirleriyle etkileşimi sonucunda ezdâd kelimeler ortaya çıkmaktadır.

Kutrub, ezdâd türü kelimelerin oluşmasında lehçe farklılıklarının etkisine işaret ederek bunu açık bir şekilde dile getirmektedir. Mesela “başı dik, başkaldıran, eğlenip duran” anlamında olan “السَّامِد” kelimesini, ezdâd kabul etmektedir. Bu kelimeye, Tayy kabilesi “üzgün”, Yemenliler “eğlenen, oynayan” anlamını vermektedirler. Bazen kelimeleri açıklarken Arap kabilelerinin örf ve adetleri hakkında bilgi vermektedir. Daha sonraki dönemlerde onun bu görüşü bu konuda yapılan çalışmaların neredeyse çoğu üzerinde etkili olmaktadır. Yapılan bu çalışmalarda, lehçe farklılıklarının ezdâdın ortaya çıkış sebepleri arasında başlıca yer alması bunu göstermektedir.⁶⁰

İbnü'l-Enbârî de “السُّدْفَة” kelimesinin Temîm kabilesinde “karanlık”, Kays kabilesinde “ışık” anlamlarına;⁶¹ “لَمَق” fiilinin Beni Akîl kabilesinde “yazmak”, Kays kabilesinde “silmek” anlamlarına gelmekte olduğunu ifade ederek lehçe farklılığına örnek olarak vermektedir.⁶²

2.9.1.2. Komşu dillerden aktarım

Ezdâdın ortaya çıkma sebeplerinden biri de Arapçanın komşu dillerden aldığı kelimelerdir. Alman oryantalist Giese, “جَلَل” kelimesinin İbranice olup “yuvarlanmak” anlamına geldiğini; yuvarlanan şey hafif veya ağırsa bu iki zıtlığı ifade etmek için bu kelimenin kullanıldığını ifade etmektedir.⁶³

⁶⁰ Öncü, “İlk Dönem Dilcilerden Kutrub’un ‘Kitâbu'l-Ezdâd’ Adlı Eseri Perspektifinde Arapçada Ezdâd Olgusu”, 308; Dûsurî, *el-Edzdâd fî'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-müfessirîn*, 74.

⁶¹ Lemîn, *el-Ezdâd ve Tercumetuhâ fî'l-Kur'âni'l-Kerîm ila'l-luğati'l-Fıransiyye inde Ebî Bekr Hamza*, 17; Ömer, *İlmu'd-Delâle*, 204; Muhammed Nureddin el-Munced, *et-Tezâd fî'l-Kurâni'l-Kerîm beyne'n-Nazariyye ve't-Tatbîk* (Suriye-Dimeşk: Dâru'l-Fikr, 1999), 1/56.

⁶² Kavak, “Arap Dilinde Ezdâd Olgusu”, 125; Ömer, *İlmu'd-Delâle*, 204; el-Munced, *et-Tezâd fî'l-Kurâni'l-Kerîm beyne'n-Nazariyye ve't-Tatbîk*, 1/56.

⁶³ Ömer, *İlmu'd-Delâle*, 204-205; Işıdan, “Arap Dilinde Ezdâd (Zıt Anlamlılar) Konusu”, 126; Lemîn, *el-Ezdâd ve Tercumetuhâ fî'l-Kur'âni'l-Kerîm ila'l-luğati'l-Fıransiyye inde Ebî Bekr Hamza*, 17.

2.9.1.3. Psikolojik ve sosyal sebepler

Ezdâdın ortaya çıkmasında psikolojik ve sosyal sebepler de etkili olmaktadır. Bunlar nazardan korkmak, iyimserlik, karamsarlık, nezaket, alay etmek veya küçümsemek gibi sebeplerle yapılmış olabilmektedir. Aslında kelimenin, bilinen anlamının zıddı kastedilerek mecazi anlam verilmektedir. Böylelikle kelime, asıl anlamı ve mecazi anlamıyla birlikte kullanılmaktadır. Örnekler şu şekildedir:

Tefâül, yani iyimserlik durumudur. Mesela yılan sokan kimsenin “الَّذِيغ” durumunu hayra yormak için “sağlıklı” anlamında “السَّالِيم”, tehlikeli bir mekân için “kurtuluş yeri” anlamında “الْمَفَازَة” denilmektedir.

Teşâüm, yani kötümserlik durumudur. Mesela siyahi birisine “beyazların babası” anlamında “أَبُو الْبَيْضَاء” denilmektedir.

Tehekküm (istihzâ), yani alay etme ve dalga geçme durumudur. Ezdâdın ortaya çıkışında büyük rolü vardır. Mesela akılsız, cahil birine onu küçümsemek ve alay etmek amacıyla “ey akıllı kişi” anlamına gelen “يَا عَاقِل” ifadesi kullanılabilmektedir. Bu kullanım, kelimenin gerçek anlamının tersine alay ve istihza içeren mecazî bir anlam taşımaktadır. İbnü'l-Enbârî de alay etmek veya küçümsemek için zıt anlamda kullanılan kelimeleri ezdâd olarak kabul etmektedir.⁶⁴

Teeddüb, yani nezaket durumudur. Mesela kör birine “الْأَعْمَى” değil de gören anlamında “بَصِير” denilmektedir.

Havf'ul hased, yani kıskançlıktan korkma özellikle nazar, büyü durumlarıdır. Mesela akıllı bir kadına nazar değmemesi için “ahmak kadın” anlamında “بَلْهَاء مَرَأَة”, güzel birine “çirkin” anlamında “الشَّوْهَاء” denilmektedir.⁶⁵

2.9.2. İç sebepler:

2.9.2.1. Anlamla ilgili sebepler

⁶⁴ Kavak, “Arap Dilinde Ezdâd Olgusu”, 128; Lemîn, *el-Ezdâd ve Tercumetuhâ fi 'l-Kur'âni 'l-Kerîm ila 'l-luğati 'l-Fıransiyye inde Ebî Bekr Hamza*, 18.

⁶⁵ Lemîn, *el-Ezdâd ve Tercumetuhâ fi 'l-Kur'âni 'l-Kerîm ila 'l-luğati 'l-Fıransiyye inde Ebî Bekr Hamza*, 18.

Anlam genişlemesi: Bir kelimedede iki zıt anlam bulunuyorsa, bu anlamlardan biri asli anlamdır; ikinci zıt anlam ise kullanımda zamanla meydana gelen genişleme sonucunda kazanılmaktadır.⁶⁶ İbnü'l-Enbârî'ye göre, “gece ve gündüz” manasına gelen “الصَّيْرَم” kelimesi genel anlamıyla “kesilen” demektir.⁶⁷ “Gecenin gelmesi ve ortadan kalkması” manasına gelen “عَسَسَ” fiili de aslında “gece karanlığının incelenmesi” demektir.⁶⁸

Mecazı mürsel: Ömer el-Muhtâr'a (öl. 1931) göre, Araplar büyük olumsuzluklara karşı psikolojik açıdan etkilenmemek için olumsuz kelimeleri, olumlu kelimelerle ifade etmektedirler. Mesela “susamamak” anlamına gelen “النَّاهِل” kelimesinin; ilki asıl anlamı susuz” olan “العَطْشَان”, ikinci ise mecazı mürsel anlamı “susuzluğunu gidermiş” olan “الرَّيَّان” gelmektedir. Çünkü bir kişi susuz kaldığında su içmeye gidip susuzluğunu gidermektedir.

Vezin farklılığı\mecazi akli: İsm-i mef'ul anlamı içeren ism-i fâil ve ism-i fâil anlamı içeren ism-i mef'uller ile hem fâil hem de mef'ul anlamı içeren “فَعُولُ فَعِيلُ فَعَالٌ” gibi vezinler; “اِفْتَعَالٌ” babından olan ecvef/muzaaf fiiller; “مُفَاعَلَةٌ” babından olan muzaaf fiillerin ism-i fâilleri ve ism-i mef'ulleri ezdâd kabul edilmektedir. Rıbhî Kemal, Arapçada ism-i fâillerin ve ism-i mef'ullerin birbirlerinin yerine kullanılmasının alışılmış bir durum olduğunu ifade etmektedir. Mesela “الرَّغُوْثُ” kelimesine “süt emen/süt emilen” şeklinde bir mana verilip kelimenin hem “anne” hem de “yavru” anlamında kullanıldığı ifade edilmektedir. Zikredilen kelimelerin ezdâd kabul edilmesi anlamdan çok kalıplar ile ilgili bir meseledir.⁶⁹

Asıl anlamdaki belirsizlik (müphemlik): Bu durum yanlış kullanımlarda ortaya çıkabilmektedir. Kelimenin asıl anlamının muğlak olması veya genellik ifade etmesi durumudur. Ömer el-Muhtâr hem “siyah” hem de “beyaz” anlamındaki “الجَوْن” kelimesini buna örnek vermektedir. Bu kelimenin aslı “renk” anlamındadır.

Anlamların zihinde çağrışım yapması: Ezdâdın ortaya çıkmasının bir başka sebebi de anlamların zihinde çağrışım yapmasıdır. Giese ve İbrahim Enis'e göre, “البَيْنُ” kelimesi

⁶⁶ Işıdan, “Arap Dilinde Ezdâd (Zıt Anlamlılar) Konusu”, 126.

⁶⁷ Kavak, “Arap Dilinde Ezdâd Olgusu”, 126; Lemîn, *el-Ezdâd ve Tercümetuhâ fî'l-Kur'âni'l-Kerîm ila'l-luğati'l-Firansiyye inde Ebî Bekr Hamza*, 19.

⁶⁸ el-Munced, *et-Tezâd fî'l-Kur'âni'l-Kerîm beyne'n-Nazariyye ve't-Tatbîk*, 1/61; Kavak, “Arap Dilinde Ezdâd Olgusu”, 126.

⁶⁹ Ebû Ali Muhammed b. el-Mustenîr Kutrub, *Kitâbu'l-ezdâd*, thk. Hanna el-Hazdâd, (Riyad:Dâru'l-Ulûm, 1984), 81.

“ayrılık” anlamını ve doğal olarak zıt manası olan “beraberlik” anlamını da akla getirmektedir.

İfade gücünün artırılması ve dinleyiciyi etkilemesi: Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed el-Antâkî et-Temîmî (öl. 377/987), “Sevdiğimiz bir kişiye dair, şeytan veya çakal gibi ifadeler kullanırız. Benzer şekilde, çok hoşumuza giden bir şey için de oldukça olumsuz, iğrenç ifadeler kullanmak mümkündür. Örneğin, Endülüs’te bir kişi, çok yakışıklı olduğu için “çirkin” gibi bir lakapla anılmıştır.” şeklinde açıklamaktadır.⁷⁰

2.9.2.2. Telaffuzla ilgili sebepler

Her bir zıt kelimenin asıl köklerinin farklılık göstermesi: Bu ifade, şekil açısından aynı olsalar da kökleri bakımından farklı olan kelimeleri ifade etmektedir. Mesela “ضَاعَ” fiili “kaybolmak ve görünmek” anlamına gelmektedir. Fakat bu kelimenin ortasındaki elif harfi; muzari fiilde “ya” olursa “kaybolmak” anlamında “يَضِيعُ” olurken, eğer muzari fiilde “vav” olursa “görünmek” anlamında “يُضَوِّعُ” olmaktadır.⁷¹

Değiştirme (ibdal): Kelimelerin yeni sesler eklenerek zaman içinde değişmesidir. Ezdâdın ortaya çıkmasında kelimelerdeki ses değişikliklerinin de önemli bir etkisi vardır. Zamanla bir kelime, çeşitli değişikliklere uğrayarak yeni bir anlam kazanabilmektedir. Bu yeni anlam, bazen ilk anlamının zıddı bir anlamı ifade edebilecek şekilde başka bir kelimeye benzeyebilmektedir. Kelimelerdeki bu değişiklikler, genellikle ses ve harflerde gerçekleşmektedir. Hazf (harf düşürme) veya harf ilavesi gibi değişiklikler, bir kelimenin ses yapısını değiştirebilmektedir. Bu değişim, o kelimeyi, karşıt anlamlar taşıyan başka bir kelimenin seslerine benzetebilmektedir. Mesela siyah anlamındaki “الْجَوْنُ” kelimesinin kökü “جَنَ” kelimesidir. Ancak zamanla çeşitli nedenlerle “vav” harfi eklenmiştir. Başka bir örnekle, “gizledi” manasına gelen “أَسَرَ” kelimesi, “açıkladı” manasına gelen “أَشَرَ” fiiline benzediği için “açıkladı” manasında kullanılmaktadır.

Maklûb: Ezdâd konusu kapsamında dikkate alınması gereken önemli bir kavram olan, İbn Kuteybe’nin (öl. 276/889) lafızlar arası anlam aktarımından bahsederken tanımladığı “maklûb” terimidir. İbn Kuteybe maklûbu, “Bir şeyin kendi sıfatının zıddıyla

⁷⁰ Ömer, *İlmu 'd-Delâle*, 208-209.

⁷¹ Lemîn, *el-Ezdâd ve Tercumetuhâ fi 'l-Kur'âni 'l-Kerîm ila 'l-luğati 'l-Fıransiyye inde Ebî Bekr Hamza*, 20-21.

vasıflandırılması” şeklinde tanımlamaktadır. İbn Kuteybe, bazı dil âlimlerinin maktûb sanatının dilsel esaslara bakmaksızın Kur’ân’daki bazı âyetleri yanlış yönde te’vil ettiklerini söylemektedir.⁷²

İki ayrı kökten oluşma: Ezdâd kelimeler arasında, iki farklı kökten türetilmiş fiiller de yer almaktadır. Bu tür fiiller, zıt anlamlar taşıyan farklı köklerden alınıp oluşmaktadır. Muhammed Hüseyin Âlu Yâsîn’e göre, “uyku” ve “uykusuz kalma” manalarına gelen “هَجَدَ” fiili; “sükûnet ve huzur” manasında olan “هَدَأَ” ile, “çaba ve gayret” manasında olan “جَدَّ” fiillerinden oluşup ezdâd kabul edilmektedir. Burada “uyku” anlamı birinci kökten, “uykusuz kalma” anlamı ise ikinci kökten gelmektedir. Başka bir örnekle “dağıttı ve topladı” manalarına gelen “شَعَبَ” fiili; “dağıttı” manasında olan “شَعَّ” ile, “topladı” manasında olan “عَبَّ” köklerinden oluşup ve ezdâd kabul edilmektedir.⁷³

2.9.2.3. Yapıyla ilgili sebepler

Kalıpların (vezinlerin) hem olumlu hem de olumsuzluğa işaret etmesi: Bazı kalıplar, özellikle “فَعَلَ, أَفْعَلَ, تَفَعَّلَ” kalıpları hem olumlu hem de olumsuzluk için kullanılmaktadır. Mesela “أَكْرَمْتُ زَيْدًا وَعَلَّمْنَاهُ وَتَقَدَّمْتُ” cümlesinde bu kalıplar kullanılmaktadır.⁷⁴

⁷² Işidan, “Arap Dilinde Ezdad (Zıt Anlamlılar) Konusu”, 127; Lemîn, *el-Ezdâd ve Tercumetuhâ fi'l-Kur’âni'l-Kerîm ila'l-luğati'l-Firansiyye inde Ebî Bekr Hamza*, 22-23.

⁷³ Abdulğaffâr Hamîd Hilâl, *İlmu'l-Luga Beyne'l-Kadîm ve'l-Hadîs* (Matbaatu'l-Cebelâvî, 1986), 2/294.

⁷⁴ Işidan, “Arap Dilinde Ezdad (Zıt Anlamlılar) Konusu”, 127; Lemîn, *el-Ezdâd ve Tercumetuhâ fi'l-Kur’âni'l-Kerîm ila'l-luğati'l-Firansiyye inde Ebî Bekr Hamza*, 22-23.

3. KUR'ÂN-I KERÎM'DE EZDÂD

Kur'ân-ı Kerîm'in ve İslam dininin daha iyi anlaşılması için Hicrî ilk dönemlerde, dil ile ilgili birçok eser yazılmaktadır. Şiirler, Arap sözleri ve gelenekleri, kabilelerin dil kullanımı ile ilgili farklılıkları, kalıplaşmış ifadeler vb. olguların bu dönemde yazılan eserlerde zikredilmesinin amacı Kur'ân-ı Kerîm'in daha iyi anlaşılmasıdır. Ezdâd kelimelerin Kur'ân-ı Kerîm'de geçmesi, dilbilimcilerin ezdâda ilgi göstermelerinin sebeplerinden biridir.⁷⁵

Arap dilinde kelimelerin, Sibeveyhî tarafından anlamlarına göre üç türe ayrıldığını aktarmıştık. Kur'ân-ı Kerîm'in kelimeleri de Arap dilindeki kelimeler gibi anlamlarına göre üç türe ayrılmaktadır: Mütebayin yani bir kelimenin tek bir manayı ifade etmesi, müşterek ve ezdâd yani tek bir kelimenin birden fazla manaya işaret etmesi ve bu ortak türe dahil olması, müteradif yani eş anlamlılık farklı iki kelimenin aynı anlamları ifade etmesidir.⁷⁶

3.1. Kur'ân-ı Kerîm'de Ezdâdı Belirleme ve Tercih Yolları

Kur'ân-ı Kerîm'in doğru anlaşılabilmesi ve yorumlanabilmesi açısından, kelimelerin anlam derinliği ve bağlam içindeki kullanımı büyük bir önem arz etmektedir. Müfessirler, ezdâd kelimelerin yorumlanmasında bazen ihtilaf bulunduğundan kelimenin anlamını belirlemek için bazı yollar tercih etmektedirler. Örneğin, meâli “Ey insanlar! Allah’a ve Peygamberine inanasınız, ona yardım edersiniz, ona saygı gösterirsiniz ve sabah akşam Allah’ı tespih edersiniz diye (Peygamber’i gönderdik.)” olan {لَتُؤْمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَتُعَزِّرُوهُ وَتُوَقِّرُوهُ وَتُسَبِّحُوهُ بُكْرَةً وَأَصِيلًا} ⁷⁷ âyetinde geçen “تَعَزِّرُ” kelimesi aslında “azarlamak” manasına gelirken buradaki âyette “yardım etmek, saygı göstermek, yüceltmek” manalarında kullanılmaktadır.

Kur'ân'daki bir kelimenin en muhtemel anlamını belirlemenin yolları şöyledir:

⁷⁵ Sabri Türkmen, “Kur'ân-ı Kerîm'de Ezdâd”, *Marîfe Dini Araştırmalar Dergisi* 10/2, (Eylül 2010), 101.

⁷⁶ Ömer b. Osman Sibeveyh, *el-Kitâb*, th. Abdusselam Hârûn, (Beyrut: Alemlü'l-Kutub, 1966), I/7-8.

⁷⁷ *Türkiye Diyanet İşleri Meâli (Yeni)* (Erişim 22 Ocak 2024), el-Fetih 48/9.

3.1.1. Kur'ân kelimelerinin anlamını Kur'ân-ı Kerîm delaletiyle belirlemek

Âlimlere göre, Kur'ân-ı Kerîm'i anlatmanın en iyi yolu Kur'ân'dır. Yani en iyi tefsir şekli Kur'ân'ı, Kur'ân ile açıklamaktır. Bir yerde ele alınan kelime, başka bir yerde de geçebilmektedir. Bir yerde kısaltılan âyet, başka bir yerde genişletilmiş ve detaylı olarak anlatılmış olabilmektedir. Bir yerde anlamı kapalı olan âyet, başka bir yerde anlamı açık bir şekilde anlatılmış olabilmektedir.⁷⁸

3.1.2. Kur'ân kelimelerinin anlamını sabit (sahih) sünnet delaletiyle belirlemek

Kur'ân kelimelerini açıklamanın, Kur'ân-ı Kerîm'den sonraki en doğru ikinci yolu Peygamber Efendimizin sünnetidir. Burada sünnetten kastedilen, Peygamber'in söz, fiil veya takrirleridir. Müslümanlar, Peygamber'in (s.a.v.) sünnetinin dinde delil olduğu konusunda ittifak etmektedirler. Hukuki hükümlerin delilleri ve Cenab-ı Hakk'ın Kitabı, sünnetin sıhhatini gösteren âyetlerle doludur:

“... Peygamber size ne verdiyse onu alın, neyi de size yasak ettiyse ondan vazgeçin. Allah'a karşı gelmekten sakının. Şüphesiz, Allah'ın azabı çetindir.”⁷⁹

“Kim Resûl'e itaat ederse Allah'a itaat etmiş olur. Yüz çevirene gelince, seni onların başına bekçi göndermedik!”⁸⁰

Allah, Peygamberine Kur'ân'ı açıklamasını emretti:

“(O peygamberleri) apaçık belgeler ve kitaplarla gönderdik. İnsanlara, kendilerine indirileni açıklamak ve onların da (üzerinde) düşünmeleri için sana bu Kur'ân'ı indirdik.”⁸¹

Sünnet, Kur'ân-ı Kerîm'de açıklaması yapılmamış konuları, anlaşılması zor olan kelimeleri açıklamaktadır. Mutlak lafzın genelliğini sınırlandırır veya genelliğini belirtmektedir. Kur'ân'da söylenenleri tasdik etmektedir.

Müfessirler arasında ortaya çıkan ihtilaflardan biri olan, Kur'ân-ı Kerîm'de geçen *ezdâd* kelimeler sünnetle de açıklanmaktadır.

Allah (c.c.) “Boşanmış kadınlar kendi kendilerine üç ay hâli (hayız veya temizlik

⁷⁸ Dûsurî, *el-Edzdâd fî'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*, 35-36.

⁷⁹ el-Haşr 59/7.

⁸⁰ el-Nisâ 4/80.

⁸¹ el-Nahl 16/44.

müddeti) beklerler.” ⁸² {وَالْمُطَلَّقَاتُ يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ ثَلَاثَةَ قُرُوءٍ} şeklinde buyurmaktadır. Âyette geçen “قُرُوء” kelimesi ezdâd bir kelimedir. Hem “hayız” hem de “temizlik manalarına gelmektedir. Sünnet, iddetin temizlikle değil hayızla gerçekleştiğini açıkça ortaya koymaktadır. Abdullah İbn Abbâs’dan (r.a.) (öl. 68/687-688) rivâyetle: Sâbit bin Kays’ın (öl. 12/633) karısı bedel karşılığıyla (hul’) ondan boşandı, bunun üzerine Peygamber (s.a.v.) ona bir hayız müddeti iddet beklemesini emretmektedir.

Hiz. Âişe (r.a.) (öl. 58/678) de “Berîre’ye (r.a.) (öl. 60/680[?]) üç hayız müddetince iddet beklemekle emrolundu.” buyurmuştur.⁸³

3.1.3. Kur’ân kelimelerinin anlamını sahabe sözlerinin delaletiyle belirlemek

Kur’ân kelimelerini açıklamanın üçüncü yolu sahabe sözleridir. Sahabe, Peygamber (s.a.v.) ile tanışan, ona iman eden ve müslüman olarak vefat eden kişidir. Sahabeler, Peygamberle bir arada yaşayıp Kur’ân’ın indiği ortamı iyi tanımaktadırlar. Kur’ân’ın Arapça nazil olması ve sahabelerin de genellikle has Arap olmasından dolayı Kur’ân-ı Kerîm’i anlama ve yorumlamada, sahabeler önemli bir nesildir. Bu ümmetin en hayırlısı, Resûlullah’ın ashabıdır. Abdullah İbn Mes’ûd’dan (öl. 32//652-53) rivâyetle, Allah’ın Peygamberi şöyle buyurmaktadır: “İnsanların en hayırlıları benim neslimde yaşayanlardır, sonra ondan sonra gelenler, sonra da ondan sonra gelenlerdir.” Bununla ilgili Cenâb-ı Hak şöyle buyurmaktadır: “Siz, insanlar için çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz. İyiliği emreder, kötülükten meneder ve Allah’a iman edersiniz. ...”⁸⁴

Bazı sahabeler, belirli kelimeleri ezdâd olarak yorumlamışlardır. Bunlardan biri âyette geçen “عَسَسَ” kelimesidir. Hiz. Ali (r.a.) (öl. 40/661) dışarıda bu kelimeye, vitir için güzel bir vakit olduğunu söyleyerek “karanlık olduğunu” kastetmektedir. Meâli “Andolsun, yöneldiği zaman geceye, Andolsun, aydınlandığı zaman sabaha ki,” olan {وَالصُّبْحُ إِذَا تَنَفَّسَ} ⁸⁵ {وَاللَّيْلُ إِذَا عَسَسَ} âyetinde geçen “عَسَسَ” kelimesine, “gecenin arkasını dönüp gitmesi” anlamını vererek “aydınlık olduğunu” kastettiği rivâyet edilmektedir.⁸⁶

⁸² el-Bakara 2/228.

⁸³ Dûsurî, *el-Edzdâd fî'l-Kur’ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*, 37-39.

⁸⁴ el- Âl-i İmrân 3/110.

⁸⁵ el-Tekvîr 81/17-18.

⁸⁶ Dûsurî, *el-Edzdâd fî'l-Kur’ân-ı Kerîm inde'l-müfessirîn*, 40-41.

3.1.4. Kur’ân kelimelerinin anlamını bağlam delaletiyle belirlemek

“سِيَّاق” kelimesi sözlükte “bağlam, akış, gidişat, ilişki, genel durum” anlamlarına gelmektedir. Terim olarak ise bir sözü kullanmak için gerekli olan ortamdır.

Bağlamın önemi; olasılıkların tercih edilmesine, genelin açıklığa kavuşturulmasına, açık olanın vurgulanmasına, genelin belirtilmesine, mutlakın sınırlandırılmasına ve konuşmanın bağlama atfedilmesinden dolayı konuşmacının niyetini netleştirmede büyük önem taşımaktadır. Eğer müfessirler Allah’ın kitabından bir âyetin tefsiri konusunda ihtilafa düşerlerse, onu kendisinden önce ve sonra gelenlerin manalarına göre tefsir etmek daha doğru ve daha iyi olabilmektedir.

Meâli “Dediler ki: “Ey Şu'ayb! Babalarımızın taplığını yahut mallarımız hakkında dilediğimizi yapmayı terk etmemizi sana namazın mı emrediyor. Oysa sen gerçekten yumuşak huylu ve akıllı başında bir adamsın.” olan;

قَالُوا يَا شُعَيْبُ أَصْلُوكَ تَأْمُرُكَ أَنْ نَتْرُكَ مَا يَعْبُدُ آبَاؤُنَا أَوْ أَنْ نَفْعَلَ فِي أَمْوَالِنَا مَا نَشَاءُ إِنَّكَ {لَأَنْتَ الْحَلِيمُ الرَّشِيدُ} ⁸⁷ âyetinde Hz.Şuayb (a.s.)’ın kavminin kendisine inanmamalarından ötürü “حَلِيم”, “رَشِيد” ezdâd kelimelerinin, kendi manalarının dışında “alay ve küçümseme” bağlamında kullanıldığı anlaşılmaktadır.⁸⁸

3.1.5. Kur’ân kelimelerinin anlamını usul delaletiyle tercih etmek

“أَصُول”, “أَصْل” kelimesinin çoğuludur. Sözlükte “kök, soy, asıl, temel” anlamlarına gelmektedir. Terim olarak ise fıkıhın üzerine inşa edildiği deliller ve genel olarak delillere yol açan şeylerdir.

Kur’ân’ı anlama ve yorumlamada Tefsir Usûlü önemlidir. Bunun yanında Fıkıh Usûlüne de ihtiyaç vardır. Örneğin ezdâd kelimelerden olan “كُلٌّ” kelimesi bazı müfessirler “her, tüm, tamamı” bazıları da “bir kısmı” anlamında yorumlamaktadırlar.⁸⁹

⁸⁷ el-Hûd 11/87.

⁸⁸ Dûsurî, *el-Edzdâd fî'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*, 42-43.

⁸⁹ Dûsurî, *el-Edzdâd fî'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*, 44-45.

3.1.6. Kur’ân kelimelerinin anlamını karineler delaletiyle tercih etmek

“قَرَائِنَ”, “قَرِيْنَةً” kelimesinin çoğuludur. Sözlükte “karine, belirti, delil, ipucu, kanıt, işaret” anlamlarına gelmektedir. Terim olarak ise belirsiz bir şeyi açık bir şekilde ispatlayan delil, belirtidir.

Müfessirler, Kur’ân kelimelerini açıklamada karinelerden yararlanmaktadırlar. Örneğin ezdâd kelimelerden olan “إِذْ” edatının geçtiği Cenâb-ı Hakk'ın şu sözlerini tefsir etmeleri gibi:

“Allah, kıyamet günü şöyle diyecek: “Ey Meryem oğlu İsa! Sen mi insanlara, Allah’ı bırakarak beni ve anamı iki ilâh edinin, dedin?”” “Hani Allah şöyle demişti: 'İsa, Allah'ın oğludur.’”⁹⁰ Bu âyette hitabın ne zaman olduğuna dair ihtilaf olup Katâde (öl. 117/735) de “إِذْ” edatının gelecek zamanda kullanıldığını ve şu âyeti okuyarak kıyamet gününü kastedildiğini belirtmektedir: “Allah şöyle buyurur: “Bugün doğrulara doğruluklarının fayda vereceği gündür.””⁹¹ Fahreddin er-Râzî (öl. 606/1210) de “إِذْ” edatının geçmiş zamanda kullanıldığını kabul edip devamındaki âyetten dolayı kıyamet günü Hz. İsa’ya söyleneceğini belirtmektedir. Ebû Muhammed Süddî (öl. 127/745) ve Taberî (öl. 310/923) ise bu edatın geçmiş zamanda kullanıldığı için Hz. İsa’nın göğe yükseltildiği zaman söylendiğini belirtmektedir.⁹²

3.2. Ezdâd ve Benzer Yapıda Olan Kelimeler Arasındaki Farklar

Ezdâd kelimeler, birden fazla anlam taşıyan kelimelere benzeyebilmektedir. Karışıklığa mahal vermemek için bunları birbirinden ayırmak önemlidir.

3.2.1. Kur’ân-ı Kerîm’de ezdâd ve vücûh-nezâir arasındaki fark

Ezdâd, zıdd kelimesinin çoğuludur. Sözlükte “zıt” anlamında olup terim olarak ise aynı lafzın iki zıt anlama gelmesidir.

Vücûh, vech kelimesinin çoğuludur. Sözlükte “yüz, yön” anlamında olup terim

⁹⁰ el-Mâide 5/116.

⁹¹ el-Mâide 5/119.

⁹² Dûsurî, *el-Edzdâd fî'l-Kur’ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*, 46-47.

olarak ise bir lafzın birden çok manaya gelmesidir. Müşterek lafızlardandır.

Nezâir, nezîr kelimesinin çoğuludur. Sözlükte “benzer” anlamında olup terim olarak ise bir lafzın aynı manayı ifade etmesidir.

İbnü'l-Cezvî (öl. 597/1201), vücûh-nezâiri şu şekilde tanımlamaktadır: “Hareke ve lafız aynı olup Kur’ân-ı Kerîm’de farklı yerlerde farklı anlamlara gelen kelimelerdir.” Kur’ân’da dört yerden seçtiği “أب” kelimesini örnek vermektedir:

1. “Hani İbrahim, babası Âzer’e, ...”⁹³ “Hani babasına şöyle demişti: “Babacığım! İşitmeyen, görmeyen ve sana bir faydası olmayan şeylere niçin tapıyorsun?”⁹⁴ Bu âyetlerde “baba” yani kendi manasında kullanılmaktadır.
2. “... Babanız İbrahim’in dinine uyun. ...”⁹⁵, “... Atalarım İbrahim, İshak ve Yakub’un dinine uydum. ...”⁹⁶ Bu âyetlerde “ata, dede” manalarına gelmektedir.
3. “... “Senin ilâhına ve ataların İbrahim, İsmail ve İshak’ın ilâhı olan tek bir ilâha ibadet edeceğiz; ...”⁹⁷ Bu âyette “ata, amca, baba” manasına gelmektedir.
4. “Ana babasını tahtın üzerine çıkardı. ...”⁹⁸ Bu âyette “ebeveyn (anne-baba)” manasına gelmektedir.

Yukarıdakilerine göre ezdâd ve vücûh-nezâir arasındaki farkı şu şekilde açıklayabilmekteyiz;

Vücûh-nezâir, ezdâddan daha geneldir. Ezdâd kelime, vücûh-nezâir kelime olabilirken her vücûh-nezâir kelime, ezdad olamayabilmektedir. Vücûh, birçok anlama işaret ederken bunun için kelimenin zıt anlamlı olması gerekmemektedir. Ezdâd ise iki zıt manaya işaret etmektedir.⁹⁹

3.2.2. Ezdâd ve ihtilaf arasındaki fark

İhtilaf; “çelişki, zıtlık, çeşitlilik, iki taraf arasında görüş ayrılığı” anlamlarına gelmektedir. İhtilaf kelimesinin zıt anlamı ittifak yani anlaşmadır.

Ebü't-Tayyib el-Lugavî, ihtilaf ile ezdâd arasındaki farkı açıklayıp bir örnek vererek şöyle demektedir: “Ve bir şeye muhalif olan her şey, onun zıddı değildir.

⁹³ el-En’âm 6/74.

⁹⁴ el-Meryem 19/42.

⁹⁵ el-Hac 22/78.

⁹⁶ el-Yûsuf 12/38.

⁹⁷ el-Bakara 2/133.

⁹⁸ el-Yûsuf 12/100.

⁹⁹ Dûsurî, *el-Edzdâd fî'l-Kur’ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*, 30-32.

Görmüyor musunuz ki, kuvvet ile cehalet farklıdır, zıt değildir. Aksine, gücün zıttı zayıflıktır ve cehaletin zıttı bilgidir. Öyleyse her ezdâd ihtilaftır fakat her ihtilaf ezdâd değildir.¹⁰⁰

3.2.3. Ezdâd ve teâruz hatalarının arasındaki fark

Teâruz; “çelişki, zıt olmak, çekişme, birbirine ters düşmek” anlamlarına gelmektedir. Terim olarak ise, iki delilden birinin diğerini engelleyecek şekilde karşı karşıya gelmesidir. Bu tanımla birlikte ezdâdla arasındaki fark da ortaya çıkmaktadır. Ezdâd, zıt anlamlı kelimelerdir. Teâruz ise delilleri delillerle karşı karşıya getirmektir. Şüphesiz Allah'ın sözünde hiçbir teâruz (çelişki) yoktur. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: “Hâlâ Kur’ân’ı düşünüp anlamaya çalışmıyorlar mı? Eğer o, Allah’tan başkası tarafından (indirilmiş) olsaydı, mutlaka onda birçok çelişki bulurlardı.”¹⁰¹

¹⁰⁰ Dûsurî, *el-Edzdâd fî'l-Kur’ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*, 33.

¹⁰¹ el-Nisâ 4/82; Dûsurî, *el-Edzdâd fî'l-Kur’ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*, 34.

4. KUR'ÂN-I KERÎM'DE EZDÂD VE TÜRKÇE MEÂLLERE YANSIMASI

Arapça'da ezdâdı kabul etmek, Kur'ân'da da ezdâdı kabul etmek demektir. Çünkü Kur'ân Arapça bir kitap olup Arap dilinin yapısını kullanmaktadır. Zaten dilbilimcilerin ezdâdla ilgilenmesinin en önemli nedenlerinden biri de ezdâdın Kur'ân-ı Kerîm'de de olmasıdır.¹⁰²

Genel olarak dilde ezdâdın varlığını kabul edenler, Kur'ân'da da ezdâd kelimelerin olduğunu benimsemektedirler. Fahreddin er-Râzî, Kur'ân-ı Kerîm'de ezdâd kelimelerin mevcudiyetini imkân dahilinde görmektedir.¹⁰³ Şevkânî (öl. 1250/1834) de ezdâd kelimelerin Arap dilindeki varlığını kabul etmektedir. Bu kelimelerin Kur'ân'da bulunmadığını ileri sürenler hem dilde hem de Kur'ân'da ezdâdı reddeden görüşlerin dikkate alınmaması gerektiğini ifade etmektedir. Ona göre ezdâd, inkârı mümkün olmayan dilsel bir hakikattir.¹⁰⁴ Ebû Hâtim es-Sicistânî, “el-Ezdâd” adlı eserinin yazma nedenini şu şekilde açıklamaktadır: “Bu eserin yazılmasındaki temel etkenin, Arapçada çok sayıda ezdâd kelimenin bulunmasıdır. Bu tür kelimeler, Kur'ân'da yer aldığında açıklamaya ihtiyaç duyarlar. Çünkü Arapçaya vakıf olmayanların, bu kelimeleri yanlış anlayabileceğinden dolayı bu çalışma kaleme alınmıştır.”¹⁰⁵

Kur'ân-ı Kerîm'de yer alan ezdâd kelimeler ile ilgili hem çeşitli kitaplar yazılmış hem de tez çalışmaları yapılmıştır. Bu çalışmalar, ele alınan ezdâd kelime sayısı bakımından farklılık göstermektedir. Örneğin, Muhammed b. Ferhân ed-Dûsurî'nin “el-Edzdâd fî'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn” adlı tezinde 84 kelime; Latruş Muhammed Lemîn'in “el-Ezdâd ve Tercumetühâ fî'l-Kur'ân-ı Kerîm ila'l-Luğati'l-Fıransiyye inde Ebî Bekr Hamza” adlı tezinde isim, fiil ve harf tasnifi yapılarak alfabetik sırayla 80 kelime; Ahmed Muhtâr Ömer'in “el-İştirâk ve't-tezâd fî'l-Kur'âni'l-Kerîm” kitabında 58 kelime; Talib Muhammed İsmail ve Nûr Ahmed Abdullah'ın birlikte kaleme aldığı “et-Telâzumu'd-Delâlî li Elfâzi'l-Ezdâd fî Siyâki'l-Kur'ânî” eserinde 37 kelime alfabetik sıraya göre ele alınmaktadır. Ülkemizde ise Abdulmuttalip Arpa'nın “Kur'ân'da Ezdâd” adlı kitabı yayımlanmış olup bu çalışma Dûsurî'nin “el-Ezdâd fî'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn” tezine yöntem açısından benzerlik göstermektedir.¹⁰⁶

Kur'ân'daki bazı ezdâd kelimelerin anlamlarının yorumlanması ve

¹⁰² Arpa, *Kur'ân İfadelerinde Zıt Anlamlılık Ezdâd*, 94; Türkmen, “Kur'ân-ı Kerîm'de Ezdâd”, 101.

¹⁰³ Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Huseyn er-Râzî, *el-Mahsûl fî İlmi Usûli'l-Fıkh* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1971), 1/365-366.

açıklanmasında farklılık ortaya çıkmaktadır. Bu durum, bazı Kur'ân kelimelerinin diğer dillere çevrilmesi sırasında anlam farklılıklarının ortaya çıkmasına doğal olarak zemin hazırlamaktadır. Bu çalışmamızda ele alınan konumuz da budur.¹⁰⁷ Ezdâda, Kur'ân'da birçok örnek kelime gösterilmektedir. Kur'ân meâllerinde, bu kelimelerle ilgili ihtilafların olduğu görülmektedir. Çalışmamızın bu bölümünde; “Abdülbaki Gölpınarlı, Abdullah-Ahmet Akgül, Abdullah Parlıyan, Ahmet Tekin, Ahmet Varol, Ali Bulaç, Ali Fikri Yavuz, Bahaeddin Sağlam, Bayraktar Bayraklı, Besim Atalay (1965), Cemal Külünkoğlu, Cemil Said (1924), Diyanet İşleri Başkanlığı, Edip Yüksel, Elmalılı Hamdi Yazır, Emrah Demiryent, Erhan Aktaş, Hasan Basri Çantay, Hayrat Neşriyat, İhsan Aktaş, İlyas Yorulmaz, İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, İsmail Hakkı İzmirli, İsmail Yakıt, Kadri Çelik, Kur'ân Yolu, Mahmut Kısa, Mahmut Özdemir, Mehmet Çakır, Mehmet Çoban, Mehmet Okuyan, Mehmet Türk, Muhammed Esed, Mustafa Çavdar, Mustafa İslamoğlu, Orhan Kuntman, Osman Fırat, Ömer Nasuhi Bilmen, Suat Yıldırım, Süleyman Ateş, Süleyman Tevfik (1927), Şaban Piriş, Türkiye Diyanet Vakfı, Ümit Şimşek, Yaşar Nuri Öztürk” meâllerinin ezdâd kabul edilen kelimeleri nasıl tercüme ettikleri ele alınıp Türkçe meâli için de bunlardan faydalanılmaktadır. Dûsurî'nin tezinde ele aldığı 84 ezdâd kelimededen “مَـو” kelimesi yerine “بَرَح” kelimesi eklenerek tüm ezdâd kelimeler, onun yöntemine benzer bir şekilde ele alınmaktadır.

Kur'ân'da ezdâd kabul edilen kelimeler, ele alınırken anlamı açıklanıp varsa bazı Arap müfessirlerin görüşlerine yer verilmektedir. Sonra ezdâd kelimenin geçtiği âyetin Arapçası ve Türkçe meâli aktarılmaktadır. Bunun ardından Türkçe meâl yazarlarının, ezdâd kelimelerin hangi anlamını tercih ettiklerine yer verilmektedir.

Bu bölümde de ezdâd kabul edilip Kur'ân'da geçen kelimeleri; ezdâd kelimeyi zıt anlamlarda çeviren Türkçe meâl yazarları ve tek bir anlam ile çeviren Türkçe meâl yazarlar olmak üzere iki kısımda ele alınmaktadır.

¹⁰⁴ Muhammed b. Ali b. Muhammed eş-Şevkânî, *İrşadu'l-Fuhûl İlâ Tahkiki İlmi'l-Usûl*, thk. Muhammed Said el-Bezerî (Beyrut: Daru'l-Fikr, 1992), 20.

¹⁰⁵ Ebû Hâtîm Sehl b. Muhammed es-Sicistânî, *Kitabü'l-Maklûb Lafzuhâ fî Kelâmi'l-Arab ve'l-Müzâlî 'an Cihetihi ve'l-Ezdâd*, nşr. August Haffner (“Selâsetü Kütüb fi'l-Ezdâd” adlı eserin içerisinde), (Beyrut: el-Matbaatü'l-Katolikiyyeli'l-Âbâi'l-Yesû'iyye, 1912), 72.

¹⁰⁶ Yalçın, “Taberî'nin 'el-Câmiu'l-beyân' Tefsirine Göre Kur'an'daki Ezdâd Kelimeler”, 395-396.

¹⁰⁷ Kattan. “Kur'ân-ı Kerîm'de Ezdâd ve Türkçe Meâllerin Farklılıklarına Etkisi”, 101.

4.1. Türkçe Meâl Yazarları Tarafından Zıt Anlamlarda Çevrilen Kur'ân'daki Ezdâd Kelimeler

4.1.1. مَاتِي: Geline/Gelen

“مَاتِي” kelimesi hem ism-i mef'ul olup “geline” hem de ism-i fâil olup “gelen” manalarına gelmektedir. Ebü't-Tayyib el-Lugavî bu kelimeyi ezdâd olarak kabul etmektedir.¹⁰⁸

{جَنَّاتٍ عَدْنٍ الَّتِي وَعَدَ الرَّحْمَنُ عِبَادَهُ بِالْغَيْبِ إِنَّهُ كَانَ وَعْدُهُ مَأْتِيًا}

Bu ezdâd kelimenin manası Kur'ân tercümelerine şu şekilde yansıtılmaktadır:

Abdulkaki Gölpınarlı: “Ebedi Adn cennetlerine girerler ki rahman, kullarının gıyabında, onlara vaadetmektedir bu cennetleri. Şüphe yok ki onun vaadi, mutlaka yerine gelir.”¹⁰⁹

Kadri Çelik: “(O cennet,) Rahman'ın kullarına görmedikleri halde vaat ettiği “Adn” cennetleridir. Şüphesiz O'nun vaadi mutlaka yerini bulacaktır.”¹¹⁰

Mehmet Çakır: “Hem de Allah'ın kullarına, göstermeden vadettiği Adin bahçelerine. Allah'ın sözü yerine getirilmiştir.”¹¹¹

Mehmet Çoban: “Rahman'ın kullarına söz verdiği Adn cennetlerine gireceklerdir. Rabbin kullarına verdiği sözleri mutlaka yerine getirir.”¹¹²

Orhan Kuntman: “O cennet, Rahman'ın kullarına gıyaben (dünyadayken görmedikleri) va'dettiği Adn cennetleridir. Şüphe yok ki O'nun va'di -zamanı geldiğinde- gerçekleşecektir!”¹¹³

Âyetteki “مَاتِيًا” kelimesinin; zâhir anlamı ism-i meful olup Ali b. Hamza el-Kisâî (öl. 189/905), Taberî, Ebû Ca'fer el-Mısri Nehhâs (öl. 338/950), Râgıb el-İsfahânî (öl. 502/1108) ve Muhammed Emîn eş-Şinkıtî (öl. 1974) “geline” manasında olduğu görüşündedirler.¹¹⁴ İsmail Hakkı İzmirli, Mehmet Çakır ve Ömer Nasuhi Bilmen meâlleri

¹⁰⁸ el-Lugavî, *Kitâbu'l-Ezdâd*, I/21.

¹⁰⁹ Abdulkaki Gölpınarlı *Meâli* (Erişim 22 Ocak 2024), el-Meryem 19/61.

¹¹⁰ Kadri Çelik *Meâli* (Erişim 22 Ocak 2024), el-Meryem 19/61.

¹¹¹ Mehmet Çakır *Meâli* (Erişim 22 Ocak 2024), el-Meryem 19/61.

¹¹² Mehmet Çoban *Meâli* (Erişim 22 Ocak 2024), el-Meryem 19/61.

¹¹³ Orhan Kuntman *Meâli* (Erişim 22 Ocak 2024), el-Meryem 19/61.

¹¹⁴ Dûsurî, *el-Edzdâd fî'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*, 96-97.

“getirilmek” anlamında çevirmektedirler.¹¹⁵

Mukâtil b. Süleyman (öl. 150/767), Semerkandî (öl. 373/983), Ebû Süleymân el-Hattâbî (öl. 388/998), Sa’lebî (öl. 427/1035) ve İbn Sîde de bu kelimenin fâil anlamında olup “gelen” manasına geldiği görüşündedirler.¹¹⁶ Abdalbaki Gölpınarlı, Abdullah-Ahmet Akgül, Ahmet Varol, Ali Bulaç, Besim Atalay, Edip Yüksel, Emrah Demiryent, Hayrat Neşriyat, İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, İsmail Yakıt, Kur’ân Yolu, Mahmut Kısa, Mahmut Özdemir, Mehmet Okuyan, Mehmet Türk, Mustafa Çavdar, Osman Fırat, Süleyman Ateş, Şaban Piriş ve Yaşar Nuri Öztürk meâlleri “yerine gelmek”; Abdullah Parlıyan, Ahmet Tekin, Cemil Said, Elmalılı Hamdi Yazır, Hasan Basri Çantay, Kadri Çelik, Muhammed Esed, Mustafa İslamoğlu, Suat Yıldırım, Türkiye Diyanet Vakfı ve Ümit Şimşek meâlleri “yerini bulmak”; Ali Fikri Yavuz meâli “yerini bulagelmek”; Bahaeddin Sağlam, Cemal Külünkoğlu, Diyanet İşleri, Erhan Aktaş, İhsan Aktaş, Orhan Kuntman ve Süleyman Tevfik meâlleri “gerçekleşmek”; Bayraktar Bayraklı meâli “kesin”; İlyas Yorulmaz ve Mehmet Çoban meâlleri “getiren” anlamlarında çevirmektedirler.¹¹⁷

¹¹⁵ İsmail Hakkı İzmirli (Erişim 22 Ocak 2024), el-Meryem 19/61; Ömer Nasuhi Bilmen Meâli (Erişim 22 Ocak 2024), el-Meryem 19/61.

¹¹⁶ Dûsurî, *el-Edzdâd fî'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*, 97.

¹¹⁷ Abdullah-Ahmet Akgül Meâli (Erişim 22 Ocak 2024), el-Meryem 19/61; Ahmet Varol Meâli (Erişim 22 Ocak 2024), el-Meryem 19/61; Ali Bulaç Meâli (Erişim 22 Ocak 2024), el-Meryem 19/61; Besim Atalay Meâli (Erişim 22 Ocak 2024), el-Meryem 19/61; Edip Yüksel Meâli (Erişim 22 Ocak 2024), el-Meryem 19/61; Emrah Demiryent Meâli (Erişim 22 Ocak 2024), el-Meryem 19/61; Hayrat Neşriyat Meâli (Erişim 22 Ocak 2024), el-Meryem 19/61; İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu (Erişim 22 Ocak 2024), el-Meryem 19/61; İsmail Yakıt (Erişim 22 Ocak 2024), el-Meryem 19/61; Kur’ân Yolu (Erişim 22 Ocak 2024), el-Meryem 19/61; Mahmut Kısa Meâli (Erişim 22 Ocak 2024), el-Meryem 19/61; Mahmut Özdemir Meâli (Erişim 22 Ocak 2024), el-Meryem 19/61; Mehmet Okuyan Meâli (Erişim 22 Ocak 2024), el-Meryem 19/61; Mehmet Türk Meâli (Erişim 22 Ocak 2024), el-Meryem 19/61; Mustafa Çavdar Meâli (Erişim 22 Ocak 2024), el-Meryem 19/61; Osman Fırat Meâli (Erişim 22 Ocak 2024), el-Meryem 19/61; Süleyman Ateş Meâli (Erişim 22 Ocak 2024), el-Meryem 19/61; Şaban Piriş Meâli (Erişim 22 Ocak 2024), el-Meryem 19/61; Yaşar Nuri Öztürk Meâli (Erişim 22 Ocak 2024), el-Meryem 19/61; Abdullah Parlıyan Meâli (Erişim 22 Ocak 2024), el-Meryem 19/61; Ahmet Tekin Meâli (Erişim 22 Ocak 2024), el-Meryem 19/61; Cemil Said (Erişim 22 Ocak 2024), el-Meryem 19/61; Elmalılı Hamdi Yazır Meâli (Erişim 22 Ocak 2024), el-Meryem 19/61; Hasan Basri Çantay Meâli (Erişim 22 Ocak 2024), el-Meryem 19/61; Muhammed Esed Meâli (Erişim 22 Ocak 2024), el-Meryem 19/61; Mustafa İslamoğlu Meâli (Erişim 22 Ocak 2024), el-Meryem 19/61; Suat Yıldırım Meâli (Erişim 22 Ocak 2024), el-Meryem 19/61; Türkiye Diyanet Vakfı Meâli (Erişim 22 Ocak 2024), el-Meryem 19/61; Ümit Şimşek Meâli (Erişim 22 Ocak 2024), el-Meryem 19/61; Ali Fikri Yavuz Meâli (Erişim 22 Ocak 2024), el-Meryem 19/61; Bahaeddin Sağlam Meâli (Erişim 22 Ocak 2024), el-Meryem 19/61; Cemal Külünkoğlu Meâli (Erişim 22 Ocak 2024), el-Meryem 19/61; Erhan Aktaş Meâli (Erişim 22 Ocak 2024), el-Meryem 19/61; İhsan Aktaş Meâli (Erişim 22 Ocak 2024), el-Meryem 19/61; Süleyman Tevfik (1927) (Erişim 22 Ocak 2024), el-Meryem 19/61; Bayraktar Bayraklı Meâli (Erişim 22 Ocak 2024), el-Meryem 19/61; İlyas Yorulmaz Meâli (Erişim 22 Ocak 2024), el-Meryem 19/61.

4.1.2. اِنْ: Geçmiş zaman zarfı/Gelecek zaman zarfı

“اِنْ” kelimesi hem “geçmiş zaman zarfı” hem de “gelecek zaman zarfı” manalarına gelmektedir. Kutrub, İbnü'l-Enbârî ve İbnü'd-Dehhân bu kelimeyi ezdâd olarak kabul etmektedirler.¹¹⁸

{وَإِذْ قَالَ اللَّهُ يَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ ءَأَنْتَ قُلْتَ لِلنَّاسِ اتَّخِذُونِي وَأُمِّيَ الْهَيْنَ مِنْ دُونِ اللَّهِ...}

Bu ezdâd kelimesinin manası Kur'ân tercümelerine şu şekilde yansıtılmaktadır:

Bahaeddin Sağlam: “*Ve hatırla ki, Allah: “Ey Meryemoğlu İsa! Sen mi insanlara dedin, “Allah’ın yanında beni ve anamı iki ilah edinin!” der. ...*”¹¹⁹

Edip Yüksel: “*ALLAH şöyle diyecek: “Ey Meryem oğlu İsa, sen mi halka, ' ALLAH tan başka beni ve annemi de tanrı edinin' dedin?” ...*”¹²⁰

Süleyman Ateş: “*Ve yine Allah demişti ki: “Ey Meryem oğlu İsa sen mi insanlara 'Beni ve annemi, Allah'tan başka iki tanrı edinin' dedin?” ...*”¹²¹

Âyetteki “اِنْ” kelimesinin; Süddî, Mukâtil b. Süleyman ve Taberî “geçmiş zaman zarfı” manasında olduğu ve hitabın bu dünyada Hz. İsa'nın göğe yükseldiğinde meydana geldiği görüşündedirler.¹²² Abdullah-Ahmet Akgül, Ahmet Tekin, Ahmet Varol, Ali Bulaç, Bayraktar Bayraklı, Besim Atalay, Cemil Said, Elmalılı Hamdi Yazır, Erhan Aktaş, Hasan Basri Çantay, Hayrat Neşriyat, İlyas Yorulmaz, İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, İsmail Hakkı İzmirli, Kadri Çelik, Kur'ân Yolu, Mahmut Özdemir, Mehmet Çakır, Mehmet Okuyan, Muhammed Esed, Mustafa Çavdar, Mustafa İslamoğlu, Orhan Kuntman, Ömer Nasuhi Bilmen, Suat Yıldırım, Süleyman Ateş, Süleyman Tevfik, Şaban Piriş, Türkiye Diyanet Vakfı ve Yaşar Nuri Öztürk meâlleri de bu anlamlarda çevirmektedirler.

Bahaeddin Sağlam ve Ümit Şimşek meâlleri “geniş zaman” anlamında çevirmektedirler.

Muhammed Esed meâlin açıklamasında, zımnen Hz.İsa'nın ölümünden sonra sonraki âyette geçmiş zaman kipiyle işaret ettiğinden dolayı “geçmiş zaman” olarak anlam verip “gelecek zaman” manasına da gelebileceğini ifade etmektedir.¹²³

¹¹⁸ Dûsurî, *el-Edzâd fî'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*, 99.

¹¹⁹ el-Mâide 5/116.

¹²⁰ el-Mâide 5/116.

¹²¹ el-Mâide 5/116.

¹²² Dûsurî, *el-Edzâd fî'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*, 100.

¹²³ el-Mâide 5/116.

Katâde ve Râzî de bu kelimenin “gelecek zaman zarfı” manasında olduğu ve hitabın Hz.İsâ’ya kıyamette yapılacağı görüşündedirler.¹²⁴ Abdalbaki Gölpınarlı, Abdullah Parlıyan, Ali Fikri Yavuz, Cemal Külünkoğlu, Diyanet İşleri, Edip Yüksel, Emrah Demiryent, İhsan Aktaş, İsmail Yakıt, Mahmut Kısa, Mehmet Çoban, Mehmet Türk ve Osman Fırat meâlleri de bu anlamlarda çevirmektedirler.¹²⁵

4.1.3. اِنْ: Olumlu/Olumsuzluk edatı

“اِنْ” kelimesi hem “olumlu” hem de “olumsuzluk” edatı manalarına gelmektedir. İbnü’l-Dehhân ve Radıyyüddin es-Sâgânî (öl. 650/1252) bu kelimeyi ezdâd olarak kabul etmektedirler.¹²⁶

{وَلَقَدْ مَكَّنَّاهُمْ فِيمَا اِنْ مَكَّنَّاكُمْ فِيهِ ...}

Bu ezdâd kelimenin manası Kur’ân tercümelerine şu şekilde yansıtılmaktadır:

Ahmet Varol: “*Andolsun ki, onlara size vermediğimiz imkanları vermiştik. ...*”¹²⁷

İhsan Aktaş: “*Muhakkak ki, biz onları, sizlere sağlamadığımız (hususî ve görkemli) mekânlarda (size vermediğimiz güç ve iktidar imkânlarıyla) yerleşik kılmıştık. ...*”¹²⁸

İlyas Yorulmaz: “*Sizi yerleştirdiğimiz mekânlara daha önceden onları yerleştirmiştik ...*”¹²⁹

Kadri Çelik: “*Şüphesiz biz onları, sizleri kendisinde yerleşik kılmadığımız yerlerde yerleşik kıldık ...*”¹³⁰

Mustafa Çavdar: “*Andolsun ki biz onlara da size verdiğimiz nice imkânlar vermiş, ...*”¹³¹

Âyetteki “اِنْ” kelimesinin; Kutrub “olumlu” manasında olduğu görüşündedir.¹³² Cemil Said meâli “koymak”; İlyas Yorulmaz ve Osman Fırat meâlleri “yerleştirmek”; İsmail Hakkı İzmirli, Mustafa Çavdar ve Süleyman Tevfik meâlleri “vermek”; Ömer

¹²⁴ Dûsurî, *el-Edzdâd fî'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*, 99-100.

¹²⁵ el-Mâide 5/116.

¹²⁶ Dûsurî, *el-Edzdâd fî'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*, 103.

¹²⁷ el-Ahkâf 46/26.

¹²⁸ el-Ahkâf 46/26.

¹²⁹ el-Ahkâf 46/26.

¹³⁰ el-Ahkâf 46/26.

¹³¹ el-Ahkâf 46/26.

¹³² Dûsurî, *el-Edzdâd fî'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*, 113.

Nasuhi Bilmen meâli “temkin etmek” anlamlarında “olumlu” olarak çevirmektedirler.¹³³

Yahyâ b. Ziyâd el-Ferrâ (öl. 207/822), Zeccâc (öl. 311/923), İbn Atiyye (öl. 383/993) ve el-Vâhidî (öl. 468/1076) de bu kelimenin “olumsuzluk edatı” manasında olduğu görüşündedirler.¹³⁴ Abdalbaki Gölpınarlı, Abdullah-Ahmet Akgül, Abdullah Parlıyan, Ahmet Tekin, Ahmet Varol, Ali Bulaç, Ali Fikri Yavuz, Bahaeddin Sağlam, Bayraktar Bayraklı, Cemal Külünkoğlu, Diyanet İşleri, Elmalılı Hamdi Yazır, Emrah Demiryent, Erhan Aktaş, Hasan Basri Çantay, Hayrat Neşriyat, İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, İsmail Yakıt, Kur’ân Yolu, Mahmut Kısa, Mahmut Özdemir, Mehmet Çakır, Mehmet Çoban, Mehmet Okuyan, Mehmet Türk, Mustafa İslamoğlu, Orhan Kuntman, Suat Yıldırım, Süleyman Ateş, Şaban Piriş, Türkiye Diyanet Vakfı, Ümit Şimşek ve Yaşar Nuri Öztürk meâlleri “vermemek”; Besim Atalay, Edip Yüksel meâli “yerleştirmemek”; İhsan Aktaş ve Muhammed Esed meâlleri “sağlamamak”; Kadri Çelik meâli “yerleşik kılmamak” anlamlarında “olumsuz” olarak çevirmektedirler.¹³⁵

4.1.4. الأَيِّم: Evlenmemiş kadın/Dul kadın

“الأَيِّم” kelimesi hem “evlenmemiş kadın” hem de “dul kadın” manalarına gelmektedir. İbnü’l-Enbârî, İbnü’d-Dehhân ve Sâgânî bu kelimeyi ezdâd olarak kabul etmektedirler.¹³⁶

{ وَأَنْكِحُوا الْأَيَامَىٰ مِنْكُمْ وَالصَّالِحِينَ مِنْ عِبَادِكُمْ وَإِمَائِكُمْ إِنْ يَكُونُوا فُقَرَاءَ يُغْنِهِمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ
وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ }

Bu ezdâd kelimenin manası Kur’ân tercümelerine şu şekilde yansıtılmaktadır:

Ali Fikri Yavuz: “Bir de içinizden bekârları ve kölelerinizle cariyelerinizden salihleri (evlenme durumunda olanları) evlendirin. Eğer fukara iseler, Allah onlara fazlından rızık ihtiyaçlarını giderir. Allah'ın ihsanı geniştir, Alîm'dir= her şeyi hikmeti üzere bilerek verir.”¹³⁷

Emrah Demiryent: “İçinizden evli olmayan (hür müslümanları) ve (mü'min olan) kölelerinizden ve cariyelerinizden sâlih olanları evlendirin. Eğer bunlar yoksul iseler, Allah onları lütfuyla zenginleştirir. Allah, lütfu ve rahmeti bol olandır, her şeyi hakkıyla

¹³³ el-Ahkâf 46/26.

¹³⁴ Dûsurî, *el-Edzdâd fî'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*, 113.

¹³⁵ el-Ahkâf 46/26.

¹³⁶ Dûsurî, *el-Edzdâd fî'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*, 139.

¹³⁷ el-Nûr 24/32.

bilendir.”¹³⁸

Mahmut Kısa:

*Ey İslâm toplumunun yöneticileri, aile reisleri, mahalle büyükleri! İçinizden evli olmayan evlilik çağında dul veya bekar bütün hür Müslümanları ve evlilik hayatının sorumluluklarını yerine getirebilecek fikri ve ahlâkî olgunluğa ulaşmış köle ve cariyelerinizi evlendirin. Eğer onlar fakir oldukları gerekçesiyle yuva kurmaktan çekiniyor iseler, korkmasınlar, çünkü Allah lütuf ve bereketi sayesinde, onları hiç kimseye muhtaç etmeyecektir. Unutmayın ki Allah, kudret ve merhametiyle sınırsızdır, her şeyi bilmektedir.*¹³⁹

Mehmet Çakır: “Dul kadınlarınızı, emriniz altında çalışan hizmetlilerden durumu müsait ve gelişkin olanları evlendirin. Fakir iseler, Allah bir şekilde onların ihtiyacını giderecektir. Çünkü Allah, sınırsız varlık ve bilgi zenginidir.”¹⁴⁰

Yaşar Nuri Öztürk: “İçinizden bekârları/dulları, bir de erkek hizmetçilerinizden ve halayıklarınızdan durumu uygun olanları evlendirin. Eğer yoksul iseler, Allah onları lütfundan zenginleştirir. Allah Vâsi'dir, Alîm'dir.”¹⁴¹

Âyetteki “الْأَيَامَى” çoğul kelimenin; Ebü'l-Kasım Zemahşerî (öl. 538/1144), Beyzâvî (öl. 685/1286), İbn Cüzey el-Kelbî (741/1341) ve Şinkîfî “daha önce evlilik yapmış veya yapmamış erkek ve kadının eşinin olmaması” manasında olduğu görüşündedirler.¹⁴² Abdalbaki Gölpınarlı, Abdullah-Ahmet Akgül, Ali Fikri Yavuz, Bayraktar Bayraklı, Diyanet İşleri, Edip Yüksel, Elmalılı Hamdi Yazır, Erhan Aktaş, Hasan Basri Çantay, Hayrat Neşriyat, İlyas Yorulmaz, İsmail Yakıt, Mehmet Çoban, Mehmet Okuyan, Mustafa Çavdar, Orhan Kuntman, Osman Fırat, Ömer Nasuhi Bilmen, Süleyman Ateş, Süleyman Tevfik, Şaban Piriş, Türkiye Diyanet Vakfı ve Ümit Şimşek meâlleri “bekâr olanlar, bekârlar”; Mehmet Türk meâli “(erkek ve kadın) bekârlar”; Abdullah Parlıyan, Ahmet Varol, Ali Bulaç, Bahaeddin Sağlam, Emrah Demiryent, İhsan Aktaş, İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, İsmail Hakkı İzmirli, Kadri Çelik, Kur’ân Yolu ve Suat Yıldırım meâlleri “evli olmayanlar”; Cemil Said meâli “evlenmemiş olanlar”; Besim Atalay meâli “evlenmemiş kadınlar” anlamlarında çevirmektedirler.

Ahmet Tekin, Mahmut Özdemir ve Yaşar Nuri Öztürk meâlleri “bekarlar, dullar”; Mahmut Kısa meâli “evli olmayan dul veya bekar” anlamında çevirmektedirler. Cemal

¹³⁸ el-Nûr 24/32.

¹³⁹ el-Nûr 24/32.

¹⁴⁰ el-Nûr 24/32.

¹⁴¹ el-Nûr 24/32.

¹⁴² Dûsurî, *el-Edzdâd fî'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*, 140.

Külünkoğlu meâli de “evli olmayanlar” anlamında çevirip parantez içinde dul ve bekarlar olarak belirtmektedir.

Muhammed Esed ve Mustafa İslamoğlu meâlleri “bekârlar” anlamında çevirip meâlin açıklamasında bu çoğul kelimenin başından evlilik geçmiş veya geçmemiş olsun mevcut durumda eşi olmayan kişi anlamına geldiğini ifade etmektedir.¹⁴³

Muhyiddîn İbnü'l- Arabî (öl. 638/1240), İzzeddin İbn Abdusselâm (öl. 660/1262) da bu kelimenin “dul kadın” manasında olduğu görüşündedirler.¹⁴⁴ Mehmet Çakır “dul kadınlar” anlamında çevirmektedir.¹⁴⁵

4.1.5. بُرَحَ: Bir yerde kalmak/Bir yerden ayrılmak

“بُرَحَ” kelimesi; Kutrub, İbn Düreyd, İbnü'l-Enbârî ve Sâgânî'ye göre hem “gizli olanın açığa çıkması ve açıkta olanın gizlenmesi” hem de “bir yerde kalmak ve bir yerden ayrılmak, gitmek” manalarına gelmektedir.¹⁴⁶

{قَالُوا لَنْ نَبْرَحَ عَلَيْهِ عَاكِفِينَ حَتَّى يَرْجِعَ إِلَيْنَا مُوسَى}

Bu ezdâd kelimenin manası Kur'ân tercümelerine şu şekilde yansıtılmaktadır:

Kadri Çelik: “*Demişlerdi ki: “Musa bize geri gelinceye kadar (saygı göstergesi olarak) onun başında durmaktan kesinlikle ayrılmayacağız.”*”¹⁴⁷

Osman Fırat: “*Dediler: “Mûsâ bize dönünceye kadar buna tapmaktan vazgeçmeyeceğiz!”*”¹⁴⁸

Türkiye Diyanet Vakfı: “*Onlar da, “Mûsâ bize dönünceye kadar buzağıya ibadet etmeye devam edeceğiz” dediler*”¹⁴⁹

Taberî, âyetteki “لَنْ نَبْرَحَ” ifadesinin “(mevcut hâlde) kalmak, ayrılmamak” manasında olduğu görüşündedir.¹⁵⁰ Abdullah-Ahmet Akgül, Ali Bulaç, Ali Fikri Yavuz, Bahaeddin Sağlam, Hasan Basri Çantay, İhsan Aktaş, İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu ve Kadri Çelik meâlleri “ayrılmamak” anlamında çevirmektedirler.

Abdulgani Gölpınarlı, Abdullah Parlıyan, Bayraktar Bayraklı, Emrah Demiryent,

¹⁴³ el-Nûr 24/32.

¹⁴⁴ Dûsurî, *el-Edzdâd fî'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*, 140.

¹⁴⁵ el-Nûr 24/32.

¹⁴⁶ Lemîn, *el-Ezdâd ve Tercümetuhâ fî'l-Kur'ânî'l-Kerîm ila'l-luğati'l-Fıransiyye inde Ebî Bekr Hamza*, 144.

¹⁴⁷ el-Tâ-Hâ 20/91.

¹⁴⁸ el-Tâ-Hâ 20/91.

¹⁴⁹ el-Tâ-Hâ 20/91.

¹⁵⁰ et-Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr, *Câmiu'l-Beyân an Tê'vîli'l-Kur'ân* (Beyrut: Müessesetu'r-Risale, 2000), 18/358.

Erhan Aktaş, Hayrat Neşriyat, İlyas Yorulmaz, İsmail Yakıt, Kur'ân Yolu, Mehmet Çoban, Muhammed Esed, Mustafa Çavdar, Orhan Kuntman, Osman Fırat, Süleyman Ateş, Şaban Piriş, Ümit Şimşek, Türkiye Diyanet Vakfı meâlleri “vazgeçmemek” anlamında çevirmektedirler.

Ahmet Tekin, Cemal Külünkoğlu, Edip Yüksel, Elmalılı Hamdi Yazır, İsmail Hakkı İzmirli, Mahmut Kısa, Mehmet Çakır, Mehmet Okuyan, Mehmet Türk, Suat Yıldırım ve Yaşar Nuri Öztürk meâlleri “devam etmek” anlamında çevirmektedirler.¹⁵¹

4.1.6. بَطِرٌ: Şımarık, coşmak/Şükretmemek, nankör

“بَطِرٌ” kelimesi hem “şımarık, coşmak” hem de “şükretmemek, nankör” manalarına gelmektedir. Ebü't-Tayyib el-Lugavî bu kelimeyi ezdâd olarak kabul etmektedir.¹⁵²

{وَكَمْ أَهْلَكْنَا مِنْ قَرْيَةٍ بَطَرَتْ مَعِيشَتَهَا فَتِلْكَ مَسَاكِنُهُمْ لَمْ تُسْكَنْ مِنْ بَعْدِهِمْ إِلَّا قَلِيلًا وَكُنَّا نَحْنُ الْوَارِثِينَ}

Bu ezdâd kelimesinin manası Kur'ân tercümelerine şu şekilde yansıtılmaktadır:

Abdullah-Ahmet Akgül:

*Bu nedenle Biz (haram ve haksız yollarla kazanılmış) bol geçimi ile şımarıp azmış (fuhuş ve fesatlığa dalmış) nice ülkelerin halkını helak ettik. İşte meskenleri (harap olmuş şehirlerinin ve semtlerinin viraneleri, şimdi sahipsiz ve değersiz haldedir); çok az (bir zaman) dışında (oralarda da) kendilerinden sonra oturulabilmiş degillerdir. (Onlara ve tüm imkânlarına gerçek sahip ve) Vâris olanlar Biziz.*¹⁵³

Edip Yüksel: “Kendilerine verilen nimetlere nankörlük eden nice toplumları yok etmişizdir. İşte şunlar, kendilerinden sonra pek az kimse tarafından ikametgah edinilmiş evleridir. Oralara biz varis olduk.”¹⁵⁴

Erhan Aktaş: “Şımararak, geçindikleri şeylere şükretmeyen nice kenti yıkıma uğrattık. İşte bunlar, onların yerleşim yerleri! Kendilerinden sonra pek az kullanılan evleri. Şimdi onların hepsi bize kaldı.”¹⁵⁵

Mehmet Türk: “(Hâlbuki) Biz, refahından dolayı şımarmış nice memleketi helâk ettik. İşte onların, kendilerinden sonra, ancak çok az kimsenin oturulabildiği yerleri!

¹⁵¹ el-Tâ-Hâ 20/91.

¹⁵² Dûsurî, *el-Edzâd fî'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*, 142.

¹⁵³ el-Kasas 28/58.

¹⁵⁴ el-Kasas 28/58.

¹⁵⁵ el-Kasas 28/58.

(Oralarda) baki kalan sadece Biz olduk.”¹⁵⁶

Şaban Piriş: “Biz, geçim bolluğu içinde yaşamış fakat, hakkı kabul etmemiş nice şehirleri helak ettik. İşte yerleri, onlardan sonra orada çok az oturan oldu. Onların mirasçısı biz olduk.”¹⁵⁷

Âyetteki “بَطَرَتْ” ifadesinin; Buhârî, İbn Zeyd (öl. 386/996) ve Sa’lebî ve “şımarma, coşmak” manasında olduğu görüşündedirler.¹⁵⁸ Abdullah-Ahmet Akgül, Abdullah Parlıyan, Ahmet Tekin, Ahmet Varol, Ali Bulaç, Ali Fikri Yavuz, Bahaeddin Sağlam, Bayraktar Bayraklı, Besim Atalay, Cemal Külünkoğlu, Diyanet İşleri, Elmalılı Hamdi Yazır, Emrah Demiryent, Hasan Basri Çantay, Hayrat Neşriyat, İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, İhsan Aktaş, İsmail Hakkı İzmirli, İsmail Yakıt, Kadri Çelik, Kur’ân Yolu, Mahmut Kısa, Mehmet Okuyan, Mehmet Türk, Muhammed Esed, Mustafa Çavdar, Mustafa İslamoğlu, Orhan Kuntman, Osman Fırat, Ömer Nasuhi Bilmen, Suat Yıldırım, Süleyman Ateş, Türkiye Diyanet Vakfı, Ümit Şimşek ve Yaşar Nuri Öztürk meâlleri bu anlamlarda çevirmektedirler.¹⁵⁹

Mekkî b. Ebî Tâlib (öl. 437/1045) ve Kurtubî (öl. 656/1258) de bu kelimenin “şükretmemek, nankörlük” manasında olduğu görüşündedirler.¹⁶⁰ Abdülbaki Gölpınarlı, Edip Yüksel, İlyas Yorulmaz, Mehmet Çakır, Mehmet Çoban ve Şaban Piriş meâlleri bu anlamlarda çevirmektedirler.

Erhan Aktaş meâli hem “şımarmak” hem de “şükretmemek” anlamlarında çevirmektedir.¹⁶¹

4.1.7. بَطَانَةٌ: İç kısım/Dış kısım

“بَطَانَةٌ” kelimesi hem “iç kısım” hem de “dış kısım” manalarına gelmektedir. Sicistânî, İbnü’l-Enbârî ve Sâgânî bu kelimeyi ezdâd olarak kabul etmektedirler.¹⁶²

{ مُتَكِبِينَ عَلَى فُرْشٍ بَطَانَتُهَا مِنْ اسْتَبْرَقٍ وَجَنَّا الْجَنَّتَيْنِ دَانٍ }

Bu ezdâd kelimenin manası Kur’ân tercümelerine şu şekilde yansıtılmaktadır:

Ali Bulaç: “Astarları, ağır işlenmiş atlastan yataklar üzerinde yaslanırlar. İki

¹⁵⁶ el-Kasas 28/58.

¹⁵⁷ el-Kasas 28/58.

¹⁵⁸ Dûsurî, *el-Edzdâd fî'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*, 142.

¹⁵⁹ el-Kasas 28/58.

¹⁶⁰ Dûsurî, *el-Edzdâd fî'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*, 143.

¹⁶¹ el-Kasas 28/58.

¹⁶² Dûsurî, *el-Edzdâd fî'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*, 144.

cennetin de meyve-devşirmesi (ordakilere) yakın (kolay)dır.”¹⁶³

Mehmet Okuyan: “(Cennetlikler) içleri ipek kumaştan oluşan döşeklere yaslanmış olacaklardır. İki cennetin meyveleri (cennetliklere) yakındır.”¹⁶⁴

Türkiye Diyanet Vakfı: “Hepsi de örtüleri atlastan minderlere yaslanırlar. İki cennetin de meyvesinin devşirilmesi yakındır.”¹⁶⁵

Âyetteki “بَطَانُهَا” çoğul kelimenin; Zeccâc, Vâhidî ve Ebû Muhammed el-Ferrâ’ el-Begavî (öl. 516/1122), “iç kısım” manasında olduğu görüşündedirler.¹⁶⁶ Abdalbaki Gölpınarlı, Abdullah-Ahmet Akgül, Abdullah Parlıyan, Ahmet Tekin, Ahmet Varol, Ali Bulaç, Ali Fikri Yavuz, Bahaeddin Sağlam, Besim Atalay, Diyanet İşleri, Edip Yüksel, Elmalılı Hamdi Yazır, Emrah Demiryent, Erhan Aktaş, Hasan Basri Çantay, Hayrat Neşriyat, İhsan Aktaş, İsmail Hakkı İzmirli, İsmail Yakıt, Kadri Çelik, Kur’ân Yolu, Mahmut Kısa, Mehmet Çoban, Mehmet Türk, Ömer Nasuhi Bilmen, Suat Yıldırım, Süleyman Ateş, Ümit Şimşek ve Yaşar Nuri Öztürk meâlleri “astarlar”; Mahmut Özdemir meâli “iç kılıf”; Mehmet Okuyan meâli “içleri”; Osman Fırat meâli “içi” anlamlarında çevirmektedirler.¹⁶⁷

Mukâtil b. Süleyman da bu kelimenin “dış kısım” manasında olduğu görüşündedir.¹⁶⁸ Bayraktar Bayraklı ve Türkiye Diyanet Vakfı meâlleri “örtüler”; Cemal Külünkoğlu meâli “yüz bezleri” anlamlarında çevirmektedirler. Mustafa İslamoğlu meâlin açıklamasında “halının karnı” yani kastedilenin halının üzerindeki iplikler olduğunu ifade etmektedir.¹⁶⁹

4.1.8. بَعْدُ: Sonra/Önce

“بَعْدُ” kelimesi hem “sonra” hem de “önce” manalarına gelmektedir. Genellikle “sonra” anlamında bilinmektedir. Kutrub, İbnü’l-Enbârî, Sâgânî ve Münşî bu kelimeyi ezdâd olarak kabul etmektedirler.¹⁷⁰

{وَلَقَدْ كَتَبْنَا فِي الزَّبُورِ مِنْ بَعْدِ الذِّكْرِ أَنَّ الْأَرْضَ يَرِثُهَا عِبَادِيَ الصَّالِحُونَ}

¹⁶³ el-Rahmân 55/54.

¹⁶⁴ el-Rahmân 55/54.

¹⁶⁵ el-Rahmân 55/54.

¹⁶⁶ Dûsurî, *el-Edzdâd fî'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*, 144.

¹⁶⁷ el-Rahmân 55/54.

¹⁶⁸ Dûsurî, *el-Edzdâd fî'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*, 145.

¹⁶⁹ el-Rahmân 55/54.

¹⁷⁰ Dûsurî, *el-Edzdâd fî'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*, 146-148.

Bu ezdâd kelimenin manası Kur'ân tercümelerine şu şekilde yansıtılmaktadır:

Edip Yüksel: “Zikir'den sonra Zebur'da da “Yeryüzüne benim erdemli kullarım varis olacak,” diye yazıp belirtmiştik.”¹⁷¹

İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu: “Ant olsun ki Tevrat'tan sonra Zebur'da da yazdık, işte yeryüzü iyi kullarıma kalacaktır.”¹⁷²

Mahmut Özdemir: “And olsun Yeryüzü'ne benim Salih (İyi) kullarımın mirasçı olacağını Zikir'den (Tevrat'tan) sonra Zebûr'da da yazdık!”¹⁷³

Âyetteki “بَعْدَ” kelimesinin; Semerkandî, İmam el-Ezherî (öl. 370/980), İbn Teymiyye (öl. 728/1328) “sonra” manasında olduğu görüşündedirler.¹⁷⁴ İbn Abbâs'a göre, “Zikr” ile kastedilen anlam Tevrat'tır.¹⁷⁵ Abdulkaki Gölpınarlı, Abdullah Parlıyan, Ali Fikri Yavuz, Besim Atalay, Elmalılı Hamdi Yazır, Hasan Basri Çantay, İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, İsmail Hakkı İzmirli, Mustafa Çavdar, Süleyman Ateş ve Ümit Şimşek meâlleri açıkça “Zikr” kelimesini “Tevrat” olarak çevirmektedirler. Ayrıca İsmail Hakkı İzmirli meâlinin açıklamasında “Zikr” kelimesinin “Levh-i Mahfuz” anlamında da olduğunu ifade etmektedir. Bundan dolayı “بَعْدَ” kelimesi “sonra” anlamında çevirmektedirler.

Abdullah-Ahmet Akgül, Bayraktar Bayraklı, Cemal Külünkoğlu, Diyanet İşleri, Emrah Demiryent, Hayrat Neşriyat, İsmail Yakıt, Kadri Çelik, Mahmut Kısa, Mahmut Özdemir, Mehmet Okuyan, Mehmet Türk, Orhan Kuntman, Osman Fırat, Suat Yıldırım ve Şaban Piriş meâlleri “Zikr” kelimesini parantez içinde “Tevrat” anlamında açıkça çevirmektedirler. Zebur da Tevrat'tan sonra gönderildiği için âyetteki “بَعْدَ” kelimesi böylelikle “sonra” anlamında çevirmektedirler.

Ali Bulaç, Ahmet Varol, Edip Yüksel, Erhan Aktaş, Kur'ân Yolu, Ömer Nasuhi Bilmen, Süleyman Tefvîk, Türkiye Diyanet Vakfı ve Yaşar Nuri Öztürk meâlleri “Zikr” kelimesini aynen çevirmektedirler ve “بَعْدَ” kelimesini de “sonra” anlamında çevirmektedirler. Ayrıca Ahmet Varol ve Türkiye Diyanet Vakfı meâlleri, meâlin açıklamasında bazı müfessirlerin Zikr kelimesini “Tevrat” bazılarının da “Levhi Mahfuz”

¹⁷¹ el-Enbiyâ 21/105.

¹⁷² el-Enbiyâ 21/105.

¹⁷³ el-Enbiyâ 21/105.

¹⁷⁴ el-Lokman 31/13; Dûsurî, *el-Edzdâd fî'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*, 35-36.

¹⁷⁵ Murat Kaya, *Ebu Bekr İbnu'l-Enbari ve El-Ezded Fi'l-Luğa adlı eseri* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007), 71.

anlamında olduğu ifade etmektedir.¹⁷⁶

Bazı dilbilimciler de “بَعْدُ” kelimesinin “önce” manasında olduğu görüşündedirler. Çünkü “Zikr” kelimesi ile Kur’ân-ı Kerîm’in kastedildiğini ve Zebur da Kur’ân’dan önce gönderildiği için “önce” anlamına gelmektedir.¹⁷⁷

Muhammed Esed meâlinde açıklama yaparak “Zikr” kelimesinin “hatırlatıcı” kavramının yanında Kur’ân’da yer alan manevî ve toplumsal sorumluluklara riâyet edilmesiyle bireyin erişeceği onur ve mutluluğa dair dolaylı bir îma kastettiğini, Zebur da Kur’ân’dan önce gönderildiği için âyetteki “بَعْدُ” kelimesi “sonra” şeklinde çevrilmişse de açıklamaya göre “önce” anlamında kullanılmaktadır.¹⁷⁸

4.1.9. بَعْضُ: Bazı, biraz/Hepsi, tamamı

“بَعْضُ” kelimesi hem “bazı, biraz” hem de “hepsi, tamamı” manalarına gelmektedir. İbnü’l-Enbârî, İbnü’d-Dehhân ve Sâgânî bu kelimeyi ezdâd olarak kabul etmektedirler.¹⁷⁹

{ ... فَأَعْلَمَ أَنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ أَنْ يُصِيبَهُمْ بِبَعْضِ ذُنُوبِهِمْ ... }

Bu ezdâd kelimesinin manası Kur’ân tercümelerine şu şekilde yansıtılmaktadır:

Bayraktar Bayraklı: “... Eğer yüz çevirirlerse bil ki, Allah onları bazı günahları yüzünden belâya çarptırmak istiyor. ...”¹⁸⁰

Cemal Külünkoğlu: “... Eğer yüz çevirirlerse, bilmiş ol ki, Allah bir kısım günahları nedeniyle onlara bir musibeti (fitneyi) tattırmak istiyor. ...”¹⁸¹

İlyas Yorulmaz: “... Eğer onlar senin verdiğin hükümlerden yüz çevirirlerse, şunu bil ki Allah yaptıkları günahlardan dolayı onları cezalandırmak istiyor. ...”¹⁸²

Âyetteki “بَعْضُ” kelimesinin; Taberî, Zeccâc ve Vâhidî “bazı, biraz” manasında olduğu görüşündedirler.¹⁸³ Abdülbaki Gölpınarlı, Ahmet Varol, Ali Fikri Yavuz, Bayraktar Bayraklı, Diyanet İşleri, Edip Yüksel, Emrah Demiryent, Erhan Aktaş, Hayrat Neşriyat, İhsan Aktaş, İsmail Hakkı İzmirli, Kur’ân Yolu, Mahmut Kısa, Ümit Şimşek ve

¹⁷⁶ el-Enbiyâ 21/105.

¹⁷⁷ Kaya, Ebu Bekr İbnu’l-Enbarî ve El-Ezâd Fi’l-Luğa adlı eseri, 71.

¹⁷⁸ el-Enbiyâ 21/105.

¹⁷⁹ Dûsurî, el-Edzâd fî’l-Kur’ân-ı Kerîm inde’l-Müfessirîn, 154.

¹⁸⁰ el-Mâide 5/49.

¹⁸¹ el-Mâide 5/49.

¹⁸² el-Mâide 5/49.

¹⁸³ Dûsurî, el-Edzâd fî’l-Kur’ân-ı Kerîm inde’l-Müfessirîn, 157.

Yaşar Nuri Öztürk meâlleri “bazı”; Abdullah-Ahmet Akgül, Abdullah Parlıyan, Ahmet Tekin, Ali Bulaç, Cemal Külünkoğlu, Elmalılı Hamdi Yazır, İsmail Yakıt, Kadri Çelik, Mahmut Özdemir, Mehmet Okuyan, Mehmet Türk, Muhammed Esed, Mustafa Çavdar, Orhan Kuntman, Osman Fırat, Ömer Nasuhi Bilmen, Suat Yıldırım, Süleyman Ateş, Süleyman Tevfik, Şaban Piriş ve Türkiye Diyanet Vakfı meâlleri “bir kısım”; Besim Atalay, İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu ve Mustafa İslamoğlu meâlleri “birtakım”; Mehmet Çakır meâli “birkaç” anlamlarında çevirmektedirler.

Hasan Basri Çantay meâli parantez içinde “yalnız şu biri veya şu yüz çevirmeleri” olarak belirtmektedir.¹⁸⁴

Ebû Alî el-Cübbâî (öl. 303/916), Ebû Bekr Cessâs (öl. 370/981) da bu kelimenin “hepsi, tamamı” manasında olduğu görüşündedir.¹⁸⁵ Bahaeddin Sağlam, Cemil Said, İlyas Yorulmaz ve Mehmet Çoban meâlleri “günahlar” anlamında çevirip “tamamını” kastetmektedirler.¹⁸⁶

4.1.10. بَلَاء: Nimet/Ceza

“بَلَاء” kelimesi bazen “nimet” bazen “ceza” manalarına gelmektedir.¹⁸⁷ Asmaî, bu kelimeyi ezdâd olarak kabul etmektedir.¹⁸⁸

{وَاذْكُرْ نِعْمَتَكُمْ مِنْ آلِ فِرْعَوْنَ يَسُومُونَكُمْ سُوءَ الْعَذَابِ يُدَبِّحُونَ أَبْنَاءَكُمْ وَيَسْتَحْيُونَ نِسَاءَكُمْ وَفِي ذَلِكُمْ بَلَاءٌ مِنْ رَبِّكُمْ عَظِيمٌ}

Bu ezdâd kelimenin manası Kur’ân tercümelerine şu şekilde yansıtılmaktadır:

Ahmet Tekin: “*Hani biz sizi Firavun hanedanının, devlet görevlilerinin, yandaşlarının elinden kurtarmıştık. Size dayanılmaz acılar çektiyorlardı. Oğullarınızı boğazlıyor, kızlarınızı öldürmeyip sağ bırakıyorlardı. Başınıza gelen bu sıkıntılar Rabbiniz tarafından büyük bir imtihana tabi tutulmanızdı; kurtuluşunuz da büyük lütuf/ihsana mazhariyyetti.*”¹⁸⁹

İsmail Yakıt: “*Hani oğullarınızı boğazlayarak, kadınlarınızı ve kızlarınızı (kötü amaçları için) sağ bırakarak sizi azapların en kötüsüne uğratan Firavun hanedanının*

¹⁸⁴ el-Mâide 5/49.

¹⁸⁵ Dûsurî, *el-Edzâd fî'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*, 157.

¹⁸⁶ el-Mâide 5/49.

¹⁸⁷ Dûsurî, *el-Edzâd fî'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*, 164.

¹⁸⁸ et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 23/62.

¹⁸⁹ el-Bakara 2/49.

elinden sizi kurtarmıştık. Bu sizin için Rabbinizden çok büyük bir imtihan [belâ] idi.⁴³”¹⁹⁰

Kur’ân Yolu: “Hatırlayın ki sizi Firavun’un adamlarından kurtardık. Onlar size işkencenin en kötüsünü revâ görüyorlar, erkek çocuklarınızı boğazlıyorlar, kızlarınızı sağ bırakıyorlardı. Bu size reva görülenlerde rabbinizden büyük bir imtihan vardı.”¹⁹¹

Âyetteki “بَلَاءٌ” kelimesinin; İbn Kuteybe, Taberî ve Zeccâc gibi bazı müfessirler “başınıza gelen bu durum” ifadesi “kurtulmaya” işaret ettiği gerekçesiyle “nimet” manasında olduğu görüşündedirler.¹⁹² Ahmet Tekin, Emrah Demiryent meâlleri “lütuf, ihsan”; Orhan Kuntman meâli “imtihan” parantez içinde bunun “nimet” olduğunu belirtmektedir. Bu meâller, kelimeyi “nimet” olarak kabul etmektedirler.¹⁹³

Mukâtil b. Süleyman, İbn Atiyye ve Kurtubî gibi bazı müfessirler de “başınıza gelen bu durum” ifadesi “öldürmeye” işaret ettiği gerekçesiyle “ceza” manasında olduğu görüşündedirler.¹⁹⁴ İsmail Yakıt meâli “imtihan(bela)” olduğunu parantez içinde açıkça belirtmektedir. Ele aldığımız geriye kalan Türkçe meâller de “بَلَاءٌ” kelimesini, “imtihan” veya “sınav” olarak çevirip “ceza” manasında olduğu hakkında fikir birliği içerisindedirler.¹⁹⁵

4.1.11. الْجِنّ: Cin/Melek

“الْجِنّ” kelimesi hem “cin” hem de “melek” manalarına gelmektedir. Sâgânî bu kelimeyi ezdâd olarak kabul etmektedir.¹⁹⁶

{وَجَعَلُوا بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْجَنَّةِ نَسَبًا وَلَقَدْ عَلِمَتِ الْجِنَّةُ إِنَّهُمْ لَمُحْضَرُونَ}

Bu ezdâd kelimenin manası Kur’ân tercümelerine şu şekilde yansıtılmaktadır:

Ahmet Tekin: “Allah ile görünmeyen varlıklar, melekler ve cinler arasında da bir hısımlık, bir akrabalık uydurdular. Andolsun melekler ile cinler de onların hesap yerine ihzarlı getirileceklerini bilirler.”¹⁹⁷

Diyanet İşleri: “Allah ile cinler arasında da nesep bağı kurdular. Oysa cinler de

¹⁹⁰ el-Bakara 2/49.

¹⁹¹ el-Bakara 2/49.

¹⁹² Dûsurî, *el-Edzdâd fî'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*, 165.

¹⁹³ el-Bakara 2/49.

¹⁹⁴ Dûsurî, *el-Edzdâd fî'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*, 164.

¹⁹⁵ el-Bakara 2/49.

¹⁹⁶ Dûsurî, *el-Edzdâd fî'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*, 178.

¹⁹⁷ el-Saffat 37/158.

kendilerinin Allah'ın huzuruna getirileceklerini bilirler."¹⁹⁸

İsmail Yakıt: *"Allah ile cinler/melekler³¹ arasında bir nese/soy birliği icat ettiler. Andolsun cinler de kendilerinin mutlaka O'nun huzuruna getirileceklerini bilirler."*¹⁹⁹

Mustafa Çavdar: *"Tutmuşlar bir de Allah ile görünmeyen varlıklar arasında bir soy bağı olduğunu ileri sürüyorlar. Oysa böyle bir iddiada bulunanların cezalandırılacağını o görünmeyen varlıklar da çok iyi biliyorlar. 6/130, 51/56"*²⁰⁰

Suat Yıldırım: *"Bir de tutup Allah ile melekler arasında bir soy bağı uydurdular! Ama o melekler, bunu iddia eden müşriklerin yargılanıp cehenneme tıklacaklarını pek iyi bilirler."*²⁰¹

Âyetteki "الْجِنَّة" çoğul kelimenin; Ebû Muhammed Ali İbn Hazm (öl. 456/1064), İbni Kayyim el-Cevziyye (öl. 751/1350) "cinler" manasında olduğu görüşündedirler.²⁰² Abdülbaki Gölpınarlı, Abdullah Parlıyan, Ahmet Varol, Ali Bulaç, Besim Atalay, Cemal Külünkoğlu, Cemil Said, Diyanet İşleri, Edip Yüksel, Elmalılı Hamdi Yazır, Emrah Demiryent, Erhan Aktaş, Hasan Basri Çantay, Hayrat Neşriyat, İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, Kadri Çelik, Mahmut Kısa, Mahmut Özdemir, Mehmet Çakır, Mehmet Okuyan, Mehmet Türk, Orhan Kuntman, Osman Fırat, Ömer Nasuhi Bilmen, Süleyman Ateş, Süleyman Tevfik, Şaban Piriş, Ümit Şimşek, Yaşar Nuri Öztürk ve Türkiye Diyanet Vakfı meâlleri "cinler" anlamında çevirmektedirler. Ahmet Varol meâlin açıklamasında, bazı tefsirlerde "melekler" olarak kastedildiğini ifade etmektedir. Erhan Aktaş meâlin açıklamasında, "melekler" olarak belirtmektedir. Mehmet Okuyan meâlin açıklamasında, bazı müfessirlerin "melekler" olarak kastettiğini belirtse de "cinler" daha doğru olduğunu ifade etmektedir.

Abdullah-Ahmet Akgül meâli "cinler (görünmeyen enerji varlıklar)"; Ahmet Tekin meâli "görünmeyen varlıklar, melekler ve cinler"; Ali Fikri Yavuz ve İlyas Yorulmaz meâlleri "cinler (melekler)"; Bahaeddin Sağlam meâli "cinler (melekler gibi gizli mahlûklar)"; İsmail Yakıt meâli "cinler/melekler" anlamlarında çevirmektedirler. İhsan Aktaş meâli "cinler (gizli varlıklar olan melekler)" anlamında çevirip meâlin açıklamasında melekler için kullanıldığını ifade etmektedir.

Bayraktar Bayraklı, Muhammed Esed, Mustafa Çavdar ve Kur'an Yolu meâlleri

¹⁹⁸ el-Saffat 37/158.

¹⁹⁹ el-Saffat 37/158.

²⁰⁰ el-Saffat 37/158.

²⁰¹ el-Saffat 37/158.

²⁰² Dûsurî, *el-Edzdâd fî'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*, 184.

“görünmeyen varlıklar”; Mehmet Çoban meâli “bilinmeyen varlıklar”; Mustafa İslamoğlu “görünmez ve ruhanî varlıklar” anlamlarında çevirmektedirler. Muhammed Esed meâli açıklamasında birçok klasik müfessirlerin “melekler” olarak kastettiğini ama kendisi “insanın duyularının ötesinde bulunan” olduğunu ifade etmektedir.²⁰³

Süddî ve müfessirlerin çoğu da bu kelimenin “melekler” manasında olduğu görüşündedirler.²⁰⁴ İsmail Hakkı İzmirli meâli “periler” anlamında çevirip meâlin açıklamasında “melekler” olduğunu ifade etmektedir. Suat Yıldırım meâli “melekler” anlamında çevirmektedir.²⁰⁵

4.1.12. حَسِبَ: Şüphe etmek/Kesin inanmak

“حَسِبَ” kelimesi hem “şüphe etmek” hem de “kesin inanmak” manalarına gelmektedir. İbnü’l-Enbârî, Sicistânî, İbnü’d-Dehhân ve Sâgânî bu kelimeyi ezdâd olarak kabul etmektedirler.²⁰⁶

{وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتًا بَلْ أَحْيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ}

Bu ezdâd kelimenin manası Kur’ân tercümelerine şu şekilde yansıtılmaktadır:

Cemil Said: “*Fîsebîli(A)llah muhârebe ider iken maktûl düşenleri öldü zan itmeyiniz. Ânlar Allâh’ın nezdinde yaşarlar. Ve rızıklarını Allâh’dan alırlar.*”²⁰⁷

Hayrat Neşriyat: “*Ve sakın Allah yolunda öldürülenleri ölüler sanma! Bil’akis (onlar) hayatdardırlar; Rableri katında rızıklandırılmaktadırlar. (1)*”²⁰⁸

Muhammed Esed: “*Fakat, Allah yolunda öldürülenleri ölü saymayın. Hayır, onlar diridir! Rızıkları, Rableri katındadır;*”²⁰⁹

Ömer Nasuhi Bilmen: “*Ve Allah Teâlâ’nın yolunda öldürülmüş olanları ölmüşler sanma, hayır, Rablerinin indinde berhayattırlar. Merzûk olurlar.*”²¹⁰

Âyetteki “لَا تَحْسَبَنَّ” ifadesinin; Taberî, Sa’lebî ve Begavî “sanma, zannetme,” manasında olduğu görüşündedirler.²¹¹ Abdulkaki Gölpınarlı, Abdullah-Ahmet Akgül, Abdullah Parlıyan, Ahmet Varol, Ali Fikri Yavuz, Bayraktar Bayraklı, Cemal

²⁰³ el-Saffat 37/158.

²⁰⁴ Dûsurî, *el-Edzdâd fî’l-Kur’ân-ı Kerîm inde’l-Müfessirîn*, 185.

²⁰⁵ el-Saffat 37/158.

²⁰⁶ Dûsurî, *el-Edzdâd fî’l-Kur’ân-ı Kerîm inde’l-Müfessirîn*, 188.

²⁰⁷ el-Âl-i İmrân 3/169.

²⁰⁸ el-Âl-i İmrân 3/169.

²⁰⁹ el-Âl-i İmrân 3/169.

²¹⁰ el-Âl-i İmrân 3/169.

²¹¹ Dûsurî, *el-Edzdâd fî’l-Kur’ân-ı Kerîm inde’l-Müfessirîn*, 189.

Külünkoğlu, Edip Yüksel, Erhan Aktaş, İhsan Aktaş, İlyas Yorulmaz, Mehmet Çakır, Mustafa Çavdar, Osman Fırat, Ömer Nasuhi Bilmen, Süleyman Ateş ve Şaban Piriş meâlleri “sanmamak”; Bahaeddin Sağlam, Kadri Çelik, Mahmut Özdemir, Muhammed Esed ve Ümit Şimşek meâlleri “saymamak”; Cemil Said ve Süleyman Tevfik meâlleri “zannetmemek” anlamlarında çevirmektedirler.²¹²

İbrâhim bin Ebî Abele (öl. 151-152/769), Ebüssuûd da bu kelimenin “kesin bilgi” manasında olduğu görüşündedirler.²¹³ Ahmet Tekin, Ali Bulaç, Besim Atalay, Diyanet İşleri, Kur’ân Yolu, Elmalılı Hamdi Yazır, Emrah Demiryent, Hasan Basri Çantay, Hayrat Neşriyat, İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, İsmail Hakkı İzmirli, İsmail Yakıt, Mahmut Kısa, Mehmet Çoban, Mehmet Okuyan, Mehmet Türk, Mustafa İslamoğlu, Orhan Kuntman, Suat Yıldırım, Türkiye Diyanet Vakfı ve Yaşar Nuri Öztürk meâlleri “sakın” ifadesini de kullanarak “kesin bilgi” anlamında çevirmektedirler.²¹⁴

4.1.13. الْحَلِيم: Yumuşak huylu/Akıllı (İstihza)

“الْحَلِيم” kelimesi hem “yumuşak huylu” hem de istihza (alay) anlamında “akıllı” manalarına gelmektedir. İbnü’l-Enbârî bu kelimeyi ezdâd olarak kabul etmektedir.²¹⁵

{قَالُوا يَا شُعَيْبُ أَصَلَوْتُكَ تَأْمُرُكَ أَنْ نَتْرَكَ مَا يَعْبُدُ آبَاؤُنَا أَوْ أَنْ نَفْعَلَ فِي أَمْوَالِنَا مَا نَشَاءُ إِنَّكَ لَاأَنْتَ
الْحَلِيمُ الرَّشِيدُ}

Bu ezdâd kelimenin manası Kur’ân tercümelerine şu şekilde yansıtılmaktadır:

Ali Fikri Yavuz: “Onlar dediler ki: “- Ey Şuayb! Babalarımızın taptıkları şeyleri terketmemizi, istemekten vazgeçmemizi, sana namazın mı emrediyor? Doğrusu sen, yumuşak huylusun, çok akıllısın. (MaşAllah!... diyerek alay ettiler.)””²¹⁶

Orhan Kuntman:

(Kavmi ise onun hak davetini kabul etmedi ve alay ederek) “Ey Şuayb, atalarımızın taptığı putlardan vazgeçmemizi ve mallarımızı dilediğimiz gibi kullanmayı engellemeyi senin namazın mı bize emrediyor? (Yoksa namaz kıla kıla mecnun hale gelip aklını mı kaçırdın) Oysa sen yumuşak huylu, akli başında bir adamsın” dediler.²¹⁷

²¹² el-Âl-i İmrân 3/169.

²¹³ Dûsurî, *el-Edzâd fi'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*, 189.

²¹⁴ el-Âl-i İmrân 3/169.

²¹⁵ Dûsurî, *el-Edzâd fi'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*, 198.

²¹⁶ el-Hûd 11/87.

²¹⁷ el-Hûd 11/87.

Suat Yıldırım: “‘‘Şuayb!’’ dediler, ‘‘atalarımızın taptıkları tanrılarımızı terketmeyi yahut mallarımızı dilediğimiz gibi kullanmaktan vazgeçmemizi senin namazın mı emrediyor? Aferin, amma da akıllı, uslu bir adamsın ha!’’²¹⁸

Âyetteki ‘‘الحليم’’ kelimesinin; Meymûn b. Mihrân (öl. 117/735), Katâde, İbn Cüreyc (öl. 150/767), İbn Zeyd, el-Ferrâ, Taberî, Semerkandî ve Beyzâvî ‘‘istihza’’ manasında olduğu görüşündedirler.²¹⁹ Abdulkaki Gölpınarlı meâli ‘‘halimselim’’; İlyas Yorulmaz meâli ‘‘aklı başında’’; Mustafa Çavdar, Suat Yıldırım ve Süleyman Tefvik meâlleri ‘‘akıllı uslu’’; Ömer Nasuhi Bilmen meâli ‘‘ilim ve akıl sahibi’’ anlamlarında çevirmektedirler. Suat Yıldırım meâlin açıklamasında ‘‘alay’’ kastedildiğini ifade etmektedir.

Ali Fikri Yavuz meâli ‘‘yumuşak huylu’’ anlamında çevirip parantez içinde alay edildiğini belirtmektedir. Muhammed Esed meâli ‘‘yumuşak başlı’’ anlamında çevirip meâlin açıklamasında alaycı imâ olduğunu ifade etmektedir.²²⁰

Kurtubî ve Râzî de bu kelimenin ‘‘yumuşak huylu’’ yani gerçek manasında olduğu görüşündedirler.²²¹ Abdullah-Ahmet Akgül, Abdullah Parlıyan, Ali Bulaç, Bayraktar Bayraklı, Cemal Külünkoğlu, Diyanet İşleri, Edip Yüksel, Elmalılı Hamdi Yazır, Emrah Demiryent, Erhan Aktaş, Hasan Basri Çantay, Hayrat Neşriyat, İhsan Aktaş, İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, İsmail Yakıt, Mahmut Kısa, Mahmut Özdemir, Mehmet Çoban, Mehmet Türk, Orhan Kuntman, Osman Fırat, Süleyman Ateş, Şaban Piriş, Türkiye Diyanet Vakfı, Ümit Şimşek ve Yaşar Nuri Öztürk meâlleri de ‘‘yumuşak huylu’’ anlamında çevirmektedirler. Ahmet Varol meâli ‘‘yufka yürekli’’; Bahaeddin Sağlam ‘‘şefkatli’’; Kadri Çelik meâli ‘‘uysal’’; Kur’ân Yolu meâli ‘‘uyumlu’’; Mehmet Çakır meâli ‘‘ince fikirli’’; Mehmet Okuyan meâli ‘‘hoşgörülü’’; Mustafa İslamoğlu meâli ‘‘uyumlu/hoşgörülü’’ anlamlarında çevirmektedirler.²²²

4.1.14. أَخْوَى: Siyah/Yeşil

‘‘أَخْوَى’’ kelimesi hem ‘‘siyah’’ hem de ‘‘yeşil’’ manalarına gelmektedir. İbnü’l-

²¹⁸ el-Hûd 11/87.

²¹⁹ Dûsurî, *el-Edzdâd fî l-Kur’ân-ı Kerîm inde l-Müfessirîn*, 198-199.

²²⁰ el-Hûd 11/87.

²²¹ Dûsurî, *el-Edzdâd fî l-Kur’ân-ı Kerîm inde l-Müfessirîn*, 199.

²²² el-Hûd 11/87.

Dehhân ve Sâgânî bu kelimeyi ezdâd olarak kabul etmektedirler.²²³

{فَجَعَلَهُ غُتَاءً أَحْوَى}

Bu ezdâd kelimenin manası Kur’ân tercümelerine şu şekilde yansıtılmaktadır:

Ahmet Varol: “Ardından onu siyah, kupkuru çöpe çevirdi.”²²⁴

Cemal Külünkoğlu: “Sonra da onu (çürütüp) sellerin sürüklediği morarmış bir atık haline getirdi.”²²⁵

Hasan Basri Çantay: “Sonra da onu kapkara, kupkuru bir haale getirendir.”²²⁶

İsmail Hakkı İzmirli: “Onu kara kuru ota çeviren Rabbinin adını tenzih et.”²²⁷

Mahmut Özdemir: “Onu kuru ot yaptı.”²²⁸

Osman Fırat: “Sonra da onu kupkuru kıldı.”²²⁹

Âyetteki “أَحْوَى” kelimesinin; İbn Kuteybe, Taberî, Mücâhid (öl. 324/936), Vâhidî, Begavî ve Ebü’l-Berekât en-Neseî (öl. 710/1310) “siyah” manasında olduğu görüşündedirler.²³⁰ Cemal Külünkoğlu ve Yaşar Nuri Öztürk meâlleri “morarmış” anlamında çevirmektedirler. Ele aldığımız geriye kalan tüm Türkçe meâller de “siyah”, “kara”, “kapkara” anlamlarında çevirmektedirler.²³¹

Zeccâc, Mekkî b. Ebî Tâlib, Beyzâvî ve Ebüssuûd de bu kelimenin “yeşil” manasında olduğu görüşündedirler.²³² Besim Atalay, Cemil Said, Mahmut Özdemir ve Şaban Piriş meâlleri “kuru ot”; İlyas Yorulmaz ve Mustafa Çavdar meâlleri “kuru çerçöp”; Mehmet Çakır meâli “çörçöp”; Mehmet Çoban “yeşil bitkileri kurutarak çöp”; Osman Fırat meâli “kupkuru” anlamlarında çevirmektedirler. Burada kurutmak anlamının, yeşil bitkiyi kurutup açık yeşil hale getirmesidir.²³³

4.1.15. أَخْفَى: Gizlemek/Açıklamak

“أَخْفَى” kelimesi hem “bir şeyi gizlemek” hem de “bir şeyi açıklamak, ortaya

²²³ Dûsurî, *el-Edzdâd fî'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*, 206.

²²⁴ el-A'lâ 87/5.

²²⁵ el-A'lâ 87/5.

²²⁶ el-A'lâ 87/5.

²²⁷ el-A'lâ 87/5.

²²⁸ el-A'lâ 87/5.

²²⁹ el-A'lâ 87/5.

²³⁰ Dûsurî, *el-Edzdâd fî'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*, 206.

²³¹ el-A'lâ 87/5.

²³² Dûsurî, *el-Edzdâd fî'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*, 207.

²³³ el-A'lâ 87/5.

çıkarmak” manalarına gelmektedir²³⁴ Kutrub, Asmaî, İbnü’l-Enbârî, Tevvezî, Sicistânî, İbnü’d-Dehhân, Sâgânî ve Münşî bu kelimeyi ezdâd olarak kabul etmektedir.²³⁵

{إِنَّ السَّاعَةَ آتِيَةٌ أَكَادُ أُخْفِيهَا لِتُجْزَىٰ كُلُّ نَفْسٍ بِمَا تَسْعَىٰ}

Bu ezdâd kelimenin manası Kur’ân tercümelerine şu şekilde yansıtılmaktadır:

Bahaeddin Sağlam: “Şüphesiz kıyamet gelecektir. Nerdeyse onu ortaya çıkaracağım (*) ki, herkes çalışmalarından dolayı mükâfatını ve cezasını çeksin.”²³⁶

Besim Atalay: “Ben kıyameti gizlemekteyim, herkesi yaptığıyla cezalandırmak üzere, vakit yaklaşmaktadır”²³⁷

Suat Yıldırım: “Elbet gelecek kıyamet saati. Nerdeyse açıklayasım geliyor onun vaktini. Ta ki her kişi bulsun orada bütün yapıp ettiğini, işlerinin karşılığını. [99, 7-8; 52, 16; 27, 65; 7, 187; 31, 34]”²³⁸

Âyetteki “أُخْفِي” kelimesinin; Saîd b. Cübeyr (öl. 94/713[?]), İbn Cinnî “ortaya çıkarmak” manasında olduğu görüşündedirler. Asmaî, İbnü’s-Sikkît kelimeyi “açıklamak” anlamında çevirmektedirler.²³⁹ Bahaeddin Sağlam meâli kelimeyi “ortaya çıkarmak”; Hasan Basri Çantay ve Suat Yıldırım meâlleri “açıklamak” anlamında çevirmektedirler.²⁴⁰

Abdullah-Ahmet Akgül meâli kelimeyi “gizlemek” olarak çevirmiş, parantez içinde “açığa çıkarmak” olarak da belirtmektedir.²⁴¹

İbn Abbâs, Mücâhid, Ebû Sâlih, Taberî ve Sa’lebî de kelimenin “gizlemek” manasında olduğu görüşündedirler.²⁴² Ele aldığımız geriye kalan Türkçe meâller de kelimeyi “gizlemek” anlamında çevirmektedirler.

²³⁴ İsmâil b. Hammâd Cevherî, *Tâcü’l-Lüga ve Sihâhu’l-Arabiyye* (Beyrut: Dâru’l-İlm li’l-Melâyîn, 1987), 6/ 2329; Dûsurî, *el-Edzdâd fî’l-Kur’ân-ı Kerîm inde’l-Müfessirîn*, 210.

²³⁵ Dûsurî, *el-Edzdâd fî’l-Kur’ân-ı Kerîm inde’l-Müfessirîn*, 210.

²³⁶ el-Tâ-Hâ 20/15.

²³⁷ el-Tâ-Hâ 20/15.

²³⁸ el-Tâ-Hâ 20/15.

²³⁹ Dûsurî, *el-Edzdâd fî’l-Kur’ân-ı Kerîm inde’l-Müfessirîn*, 212; Çıbıklı, “Ezdâddan Kabul Edilen Bazı Kelimeler ve Bunların Bazı Tefsir ve Meâllere Yansımaları”, 257-259.

²⁴⁰ el-Tâ-Hâ 20/15.

²⁴¹ el-Tâ-Hâ 20/15.

²⁴² Dûsurî, *el-Edzdâd fî’l-Kur’ân-ı Kerîm inde’l-Müfessirîn*, 212; Süleyman Recep Çıbıklı, “Ezdâddan Kabul Edilen Bazı Kelimeler ve Bunların Bazı Tefsir ve Meâllere Yansımaları”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi I* (2014), 259.

4.1.16. خَافَ: Şüphelenmek/Kesin bilgi

“خَافَ” kelimesi hem “şüphelenmek” hem de “kesin bilgi” manalarına gelmektedir. İbnü’l-Enbârî, İbnü’d-Dehhân, Sâgânî ve Münşî bu kelimeyi ezdâd olarak kabul etmektedirler.²⁴³

{..إِلَّا أَنْ يَخَافَ إِلَّا يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ فَإِنْ خِفْتُمْ إِلَّا يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا فِيمَا افْتَدَتْ بِهِ...}

Bu ezdâd kelimenin manası Kur’ân tercümelerine şu şekilde yansıtılmaktadır:

Abdulkaki Gölpınarlı: “... Fakat erkek ve kadın, Allah sınırlarını koruyamayacaklarından korkarlarsa o başka. Siz de onların Allah sınırlarını muhafaza edemeyeceklerinden korkarsanız kadının, hakkından vazgeçmesinde ikisi için de günah yok. ...”²⁴⁴

İsmail Yakıt: “... karı kocanın Allah’ın koymuş olduğu sınırları koruyamamaktan korkmaları¹⁵⁰ hariç, size helal değildir. Eğer onların Allah’ın sınırlarını koruyamayacağından korkarsanız, o zaman kadının (kendisini boşaması için kocasına) verdiği fidyede/mehirde ikisine de bir günah yoktur. ...”²⁴⁵

Mustafa İslamoğlu: “... her iki tarafın da Allah’ın koyduğu sınırları koruyamama endişeleri dışında, sizin için helâl değildir. Eğer Allah’ın her iki taraf için koyduğu sınırları koruyamamalarından endişe ederseniz, bu durumda kadının fidyeye verip ayrılmasında her ikisi için de bir vebal yoktur. ...”²⁴⁶

Türkiye Diyanet Vakfı:

... Ancak erkek ve kadın Allah’ın sınırlarında kalıp evlilik haklarını tam tatbik edememekten korkarlarsa bu durum müstesna. (Ey müminler!) Siz de karı ile kocanın, Allah’ın sınırlarını, hakkıyla muhafaza etmelerinden kuşkuya düşerseniz, kadının (erkeğe) fidyeye vermesinde her iki taraf için de sakınca yoktur. ...”²⁴⁷

Âyetteki “يَخَافَ” kelimesinin; Ebû Ubeyde “kesin bilgi” manasında olduğu görüşündedir.²⁴⁸

El-Ferrâ ve Ebü’l-Hasen el-Mâverdî (öl. 450/1058) de bu kelimenin

²⁴³ Dûsurî, *el-Edzdâd fî l-Kur’ân-ı Kerîm inde l-Müfessirîn*, 218.

²⁴⁴ el-Bakara 2/229.

²⁴⁵ el-Bakara 2/229.

²⁴⁶ el-Bakara 2/229.

²⁴⁷ el-Bakara 2/229.

²⁴⁸ Dûsurî, *el-Edzdâd fî l-Kur’ân-ı Kerîm inde l-Müfessirîn*, 220.

“şüphelenmek” manasında olduğu görüşündedirler.²⁴⁹ Türkiye Diyanet Vakfı meâli “kuşkuya düşmek” anlamında çevirmektedir.²⁵⁰

Zeccâc ve Semîn el-Halebî de bu kelimenin aslî olan “korkmak” manasında olduğu görüşündedirler.²⁵¹ Diyanet İşleri, Mahmut Kısa, Mustafa İslamoğlu, Osman Fırat, Suat Yıldırım ve Yaşar Nuri Öztürk meâlleri “endişe etmek” anlamında çevirmektedirler. İsmail Yakıt meâli “korkmak” anlamında çevirip meâlin açıklamasında “endişe” olarak ifade etmektedir. Ele aldığımız geriye kalan tüm Türkçe meâller “korkmak” anlamında çevirmektedirler.²⁵²

4.1.17. دَافِق: Akan/Akıtılan

“دَافِق” kelimesi hem ism-i fâil olup etken sıfat fiil anlamında “akan” hem de ism-i mef’ul olup edilgen sıfat fiil anlamında “akıtılan” manalarına gelmektedir. el-Munced bu kelimeyi ezdâd olarak kabul etmektedir.²⁵³

{خُلِقَ مِنْ مَّاءٍ دَافِقٍ}

Bu ezdâd kelime sadece bir âyette geçip manası Kur’ân tercümelerine şu şekilde yansıtılmaktadır:

Abdullah Parlıyan: “Tazyikle akan bir sudan yaratıldı.”²⁵⁴

Besim Atalay: “Atan sudan yaratıldı!”²⁵⁵

Cemil Said: “dökülmüş bir damla meniden halk idilmiş”²⁵⁶

Mustafa İslamoğlu: “o, (üreme organlarından) fışkıran hayat tohumları içeren basit bir sıvıdan^[5673] yaratıldı;”²⁵⁷

Ömer Nasuhi Bilmen: “Bir atılan sudan yaratılmıştır ki;”²⁵⁸

Âyetteki “دَافِق” kelimesinin; Ukberî, İbni Kayyim ve Muhammed Tâhir İbn Âşûr (öl. 1973) zâhir anlamı ism-i fâil olup “akan” manasında olduğu görüşündedirler.²⁵⁹ Abdalbaki Gölpınarlı, Abdullah Parlıyan meâlleri “akan”; Besim Atalay, İlyas Yorulmaz

²⁴⁹ Dûsurî, *el-Edzdâd fî'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*, 220.

²⁵⁰ el-Bakara 2/229.

²⁵¹ Dûsurî, *el-Edzdâd fî'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*, 220.

²⁵² el-Bakara 2/229.

²⁵³ Dûsurî, *el-Edzdâd fî'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*, 228.

²⁵⁴ el-Târik 86/6.

²⁵⁵ el-Târik 86/6.

²⁵⁶ el-Târik 86/6.

²⁵⁷ el-Târik 86/6.

²⁵⁸ el-Târik 86/6.

²⁵⁹ Dûsurî, *el-Edzdâd fî'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*, 228.

meâlleri “atan”; Diyanet İşleri meâli “çıkan”; Mehmet Okuyan meâli “çıkan (akan)”; Mehmet Çakır, Mustafa İslamoğlu meâlleri “fışkıran”; Mehmet Çoban meâli “fışkırıp çıkan”; Yaşar Nuri Öztürk meâli “fırlayan”; Ahmet Tekin, İhsan Aktaş, Mehmet Türk meâlleri “boşalan” anlamlarında çevirmektedirler. Mehmet Türk meâlin açıklamasında, aslında genelde edilgen olan ism-i mef’ul anlamında “atılan” olduğu ama âyette geçen esas anlamın etken olan ism-i fâil anlamında çevrildiğini ifade etmektedir. Mustafa İslamoğlu meâlin açıklamasında, “atılan, fışkıran” anlamına gelen kelimenin ism-i fâil olduğunu ifade etmektedir.²⁶⁰

Taberî, Sa’lebî, Vâhidî ve Semânî de bu kelimenin ism-i mef’ul anlamında olup “akıtılan” manasına geldiği görüşündedirler.²⁶¹ Abdullah-Ahmet Akgül, Ahmet Varol, Ali Bulaç, Ali Fikri Yavuz, Bahaeddin Sağlam, Bayraktar Bayraklı, Cemal Külünkoğlu, Kur’ân Yolu, Edip Yüksel, Elmalılı Hamdi Yazır, Emrah Demiryent, Erhan Aktaş, Hasan Basri Çantay, Hayrat Neşriyat, İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, İsmail Yakıt, Kadri Çelik, Mahmut Kısa, Mahmut Özdemir, Mustafa Çavdar, Orhan Kuntman, Osman Fırat, Ömer Nasuhi Bilmen, Suat Yıldırım, Süleyman Ateş, Şaban Piriş, Türkiye Diyanet Vakfı ve Ümit Şimşek meâlleri “atılan”; Cemil Said, İsmail Hakkı İzmirli meâlleri “dökülen” anlamlarında çevirmektedirler.²⁶²

4.1.18. الدَّفَن: Çene/Sakal

“الدَّفَن” kelimesi hem “çene” hem de “sakal” manalarına gelmektedir. Ebü’t-Tayyib el-Lugavî bu kelimeyi ezdâd olarak kabul etmektedir.²⁶³

{وَيَخْرُونَ لِلْأَذْفَانِ يَبْكُونَ وَيَزِيدُهُمْ خُشُوعًا}

Bu ezdâd kelime sadece iki âyette çoğul olarak geçip manası Kur’ân tercümelerine şu şekilde yansıtılmaktadır:

Ahmet Varol: “Çeneleri üstüne kapanıp ağlarlar ve (Kur’ân) onların gönüllerindeki derin saygıyı (huşuyu) artırır.”²⁶⁴

Hasan Basri Çantay: “Ağlayarak çeneleri üstüne (yüzü koyun) kapanıyorlar ve

²⁶⁰ el-Târık 86/6.

²⁶¹ Dûsurî, *el-Edzdâd fî'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*, 229.

²⁶² el-Târık 86/6.

²⁶³ Dûsurî, *el-Edzdâd fî'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*, 231.

²⁶⁴ el-İsrâ 17/109.

bu, onların derin saygısını artırıyor.”²⁶⁵

İsmail Hakkı İzmirli: “ağlaya ağlaya yüz üstü kapanırlar. Kur’an onların huşuunu artırır.”²⁶⁶

Muhammed Esed: “İşte [böyle deyip] ağlayarak yüzüstü yere kapanırlar ve [Allah’tan yana gösterdikleri] bu [bilinç ve duyarlık] onların saygı ve sakınmasını artırır.”²⁶⁷

Âyetteki “الْأَذْقَانُ” çoğul kelimenin; Ebû Ubeyde, Buhârî ve Zeccâc “çene” manasında olduğu görüşündedirler.²⁶⁸ Ahmet Varol, Ali Bulaç, Erhan Aktaş, Hasan Basri Çantay, Kadri Çelik, Mahmut Özdemir, Mehmet Çoban, Mustafa İslamoğlu, Osman Fırat, Ömer Nasuhi Bilmen, Süleyman Ateş ve Yaşar Nuri Öztürk meâlleri “çeneleri üstüne” anlamında çevirmektedirler. Erhan Aktaş meâlin açıklamasında “çenesi üzerine kapanma” ifadesinin saygı deyimi olduğunu ifade etmektedir. Hasan Basri Çantay parantez içinde “yüzü koyun” olarak belirtmektedir.

Abdülbaki Gölpınarlı, Abdullah-Ahmet Akgül, Abdullah Parlıyan, Ahmet Tekin, Ali Fikri Yavuz, Bahaeddin Sağlam, Bayraktar Bayraklı, Besim Atalay, Cemal Külünkoğlu, Cemil Said, Diyanet İşleri, Edip Yüksel, Elmalılı Hamdi Yazır, Emrah Demiryent, Hayrat Neşriyat, İhsan Aktaş, İlyas Yorulmaz, İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, İsmail Hakkı İzmirli, İsmail Yakıt, Kur’ân Yolu, Mahmut Kısa, Mehmet Okuyan, Mehmet Türk, Muhammed Esed, Mustafa Çavdar, Orhan Kuntman, Suat Yıldırım, Şaban Piriş, Türkiye Diyanet Vakfı ve Ümit Şimşek meâlleri “yüzüstü” anlamında çevirmektedirler.²⁶⁹

Hasan el-Basrî (öl. 110/728) de bu kelimenin “sakal” manasında olduğu görüşündedir.²⁷⁰

4.1.19. ذُرِّيَّةٌ: Çocuklar/Atalar, nesiller

“ذُرِّيَّةٌ” kelimesi hem “çocuklar” hem de “atalar” manalarına gelmektedir. Münşî bu kelimeyi ezdâd olarak kabul etmektedir.²⁷¹

²⁶⁵ el-İsrâ 17/109.

²⁶⁶ el-İsrâ 17/109.

²⁶⁷ el-İsrâ 17/109.

²⁶⁸ Dûsurî, *el-Edzdâd fî'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*, 231.

²⁶⁹ el-İsrâ 17/109.

²⁷⁰ Dûsurî, *el-Edzdâd fî'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*, 231.

²⁷¹ Dûsurî, *el-Edzdâd fî'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*, 233.

{آيَةُ لَهُمْ أَنَّا حَمَلْنَا ذُرِّيَّتَهُمْ فِي الْفُلِّ الْمَشْحُونِ}

Bu ezdâd kelimenin manası Kur’ân tercümelerine şu şekilde yansıtılmaktadır:

Ali Bulaç: “Onların zürriyetlerini dolu gemilerde taşımamız da kendileri için bir âyettir.”²⁷²

Bahaeddin Sağlam: “Onlar için diğer bir mucize de onların zürriyetlerini (çocuklarını ve babalarını) dolu gemide (*) taşımamızdır.”²⁷³

Bayraktar Bayraklı: “Onların nesillerini dolu gemide taşımamız da onlar için bir delildir.”²⁷⁴

İsmail Hakkı İzmirli: “Onların babalarını [1] dolmuş gemiye yükletmemiz yine onlar hakkında kudretimizin bir alâmetidir.”²⁷⁵

Mehmet Çoban: “Hâlbuki biz onların çocuklarını gemilerde taşıyoruz.”²⁷⁶

Mustafa Çavdar: “Onların atalarını dolu bir gemide taşımamız da onlar için bir delildir. 11/24...58”²⁷⁷

Âyetteki “ذُرِّيَّةٌ” kelimesinin; Zemahşerî, İbn Atiyye ve Ebû Hayyân (öl. 745/1344) “çocuklar” manasında olduğu görüşündedirler.²⁷⁸ Ali Fikri Yavuz meâli “evlatlar”; Mehmet Çoban, Süleyman Ateş meâlleri “çocuklar”; Ömer Nasuhi Bilmen meâli “çocuklar” anlamında çevirmektedirler.

Abdullah-Ahmet Akgül, Ali Bulaç, Hasan Basri Çantay, Hayrat Neşriyat, İhsan Aktaş, Osman Fırat, Süleyman Tevfik, Türkiye Diyanet Vakfı ve Yaşar Nuri Öztürk meâlleri “zürriyetler” anlamında çevirmektedirler. Abdullah-Ahmet Akgül parantez içinde “insan nesilleri”, Süleyman Tevfik “evlâd-ı beşerî” olarak belirtmektedir.²⁷⁹

Semerkandî, Vâhidî ve Ebü'l-Fidâ İbn Kesîr (öl. 774/1373) de bu kelimenin “babalar” manasında olduğu görüşündedirler.²⁸⁰ Abdalbaki Gölpınarlı, Abdullah Parlıyan, Ahmet Varol, Cemal Külünkoğlu, Diyanet İşleri, Edip Yüksel, Erhan Aktaş, İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, İsmail Yakıt, Kadri Çelik, Mahmut Özdemir, Mehmet Türk, Muhammed Esed, Orhan Kuntman ve Şaban Piriş meâlleri “soylar”; Ahmet Tekin, Bayraktar Bayraklı, Besim Atalay, Elmalılı Hamdi Yazır, İlyas Yorulmaz, Kur’ân Yolu,

²⁷² el-Yâsîn 36/41.

²⁷³ el-Yâsîn 36/41.

²⁷⁴ el-Yâsîn 36/41.

²⁷⁵ el-Yâsîn 36/41.

²⁷⁶ el-Yâsîn 36/41.

²⁷⁷ el-Yâsîn 36/41.

²⁷⁸ Dûsurî, el-Edzâd fî'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn, 233.

²⁷⁹ el-Yâsîn 36/41.

²⁸⁰ Dûsurî, el-Edzâd fî'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn, 233.

Mahmut Kısa, Mehmet Okuyan, Mustafa İslamoğlu, Suat Yıldırım ve Ümit Şimşek meâlleri “nesiller”; Cemil Said meâli “cedler”; Emrah Demiryent, Mustafa Çavdar meâlleri “atalar” anlamlarında çevirmektedirler. Mustafa İslamoğlu meâlin açıklamasında, kelimenin “ata” manasına geldiğini ifade etmektedir.

İsmail Hakkı İzmirli meâli “babalar” anlamında çevirip meâlin açıklamasında “yahut çoluk çocuklar” şeklinde ifade etmektedir. Bahaeddin Sağlam meâli “züriyetler” anlamında çevirip parantez içinde “çocuklar ve babalar” olarak belirtmektedir.²⁸¹

4.1.20. رَجَاء: Ümit etmek/Korkmak

“رَجَاء” kelimesi hem “ummak, ümit etmek” hem de “korkmak” manalarına gelmektedir.²⁸² Kur’ân-ı Kerîm’de çokça geçen bu kelime her iki manaya da hamledilmiştir.²⁸³ İbnü’s-Sikkât, Sicistânî, Asmaî, Sâgânî, İbnü’d-Dehhân ve Münşî bu kelimeyi ezdâd olarak kabul etmektedir.²⁸⁴

{مَا لَكُمْ لَا تَرْجُونَ لِلَّهِ وَقَارًا}

Bu ezdâd kelimenin manası Kur’ân tercümelerine şu şekilde yansıtılmaktadır:

Bahaeddin Sağlam: “*Ne oluyor size, Allah’ın büyüklüğünden korkmuyorsunuz?*”²⁸⁵

Diyanet İşleri: “*Size ne oluyor da Allah için bir vakar (saygınlık, büyüklük) ummuyorsunuz?*”²⁸⁶

Yaşar Nuri Öztürk: “*“Ne oluyor size de Allah için bir vakar ümidinde olmuyorsunuz?”*”²⁸⁷

Âyetteki “لَا تَرْجُونَ” ifadesinin; Beyzâvî²⁸⁸ ve Neseî “ümit etmek” manasında olduğu görüşündedirler.²⁸⁹ Abdülbaki Gölpınarlı, Abdullah-Ahmet Akgül, Ahmet Tekin, Ali Bulaç, Besim Atalay, Diyanet İşleri, Elmalılı, Hasan Basri Çantay, Hayrat Neşriyat,

²⁸¹ el-Yâsîn 36/41.

²⁸² Ahmed b. Muhammed b. İbrahim Sâlebî, *el-Keşf ve'l-Beyân an Tefsiri'l-Kur'ân*, (Beyrut: Dâru İhyâi Turâsî'l-Arabi, 2002), 1/190 .

²⁸³ el-Munced, *et-Tezâd fi'l-Kur'ân-ı Kerîm*, 138.

²⁸⁴ Dûsurî, *el-Edzâd fi'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*, 236.

²⁸⁵ el-Nûh 71/13.

²⁸⁶ el-Nûh 71/13.

²⁸⁷ el-Nûh 71/13.

²⁸⁸ Nâsirüddîn Ebû Saîd Abdullah b. Ömer el-Beyzâvî, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, ed. Muhammed Abdurrahmân el-Mer'aşlî (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsî'l-'Arabî, 1418), V/249.

²⁸⁹ Ebû'l-Berekât en-Neseî, *Tefsîru'n-Neseî - Medârikü't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl*, ed. Yusuf Ali Bedîvî (Beyrut: Daru'l-Kelimi't-Tayyib, 1419/1998), III/544.

İsmail Hakkı İzmirli, Kadri Çelik, Mahmut Özdemir, Osman Fırat, Ömer Nasuhi Bilmen, Süleyman Ateş, Ümit Şimşek ve Yaşar Nuri Öztürk meâlleri de “ümit etmek” anlamında çevirmektedirler.²⁹⁰

el-Ferrâ,²⁹¹ Asmaî,²⁹² ve Ebû Ubeyde Ma'mer b. el-Müsennâ “لَا تَرْجُونَ” ifadesinin “korkmak” manasında olduğu görüşündedirler.²⁹³ Ali Fikri Yavuz, Bahaeddin Sağlam, Suat Yıldırım, Şaban Piriş ve Türkiye Diyanet Vakfı meâlleri de “korkmak” anlamında çevirmektedirler.

Mehmet Türk ve Muhammed Esed meâllerinde “kabul etmek”, meâlin açıklamasında kelimenin “korkmak” manasına da gelebildiğini ifade etmektedir.²⁹⁴

4.1.21. الرُّوح: Cebrâil/İnsan ruhu

“الرُّوح” kelimesi hem “Cebrâil” hem de “insan ruhu” manalarına gelmektedir. İbnü'l-Enbârî bu kelimeyi ezdâd olarak kabul etmektedir.²⁹⁵

{يَوْمَ يَقُومُ الرُّوحُ وَالْمَلَائِكَةُ صَفًّا لَا يَتَكَلَّمُونَ إِلَّا مَنْ أَذِنَ لَهُ الرَّحْمَنُ وَقَالَ صَوَابًا}

Bu ezdâd kelimenin manası Kur'ân tercümelerine şu şekilde yansıtılmaktadır:

Erhan Aktaş: “O gün, o ruh ve o melekler safklar halinde hazır bulunur. Rahman'ın izin verdiklerinden başkası konuşamaz. İzin verilen de doğruyu söyler.”²⁹⁶

Hayrat Neşriyat: “O gün ruh (Cebrâil) ve melekler saf saf olarak ayakta durur. Rahmân'ın kendisine izin verdiği kimseden başkası konuşamaz ve (o konuşan da ancak) doğruyu söyler!”²⁹⁷

İhsan Aktaş: “Ruh (sahibi insanoğlu) ve melekler saf saf olup durduğu gün, Rahman'ın (sonsuz merhamet sahibi olan Allah'ın) izin verip (dünyada iken) doğruyu söylemiş (hakka şahitlik edip ona göre amel etmiş) olanların dışında kimse

²⁹⁰ el-Nûh 71/13.

²⁹¹ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ziyâd el-Ferrâ, *Meâni'l-Kur'ân*, ed. Ahmed Yûsuf en-Necâtî, Muhammed Ali en-Neccâr, Abdulfettah İsmail eş-Şiblî (Mısır: Daru'l-Mısriyye li't-Te'lif ve't-Terceme, ts.), 1/III/188.

²⁹² Ebu Saîd Abdülmelik b. Kureyb b. Abdilmelik el-Asmaî, *Kitâbü'l-Ezdâd*, nşr. August Haffner (“Selâsetü Kütüb fi'l-Ezdâd” adlı eserin içerisinde, s. 5-70), (Beyrut: el-Matbaatü'l-Katolikiyyeli'l-Âbâi'l-Yesû'iyye, 1912), 23-24.

²⁹³ Ebû Ubeyde Ma'mer b. el-Müsennâ, *Mecâzü'l-Kur'ân*, thk. Fuat Sezgin (Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 1381), II/271.

²⁹⁴ el-Nûh 71/13.

²⁹⁵ Dûsurî, *el-Edzdâd fî'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*, 243.

²⁹⁶ el-Nebe' 78/38.

²⁹⁷ el-Nebe' 78/38.

*konuşamaz. *’’²⁹⁸*

Mehmet Türk: “*O gün Cebrâil’ ve melekler, saflar halinde duracaklar ve ancak Rahman olan (Allah)’ın izin verdikleri, Onun uygun gördükleri hakkında (şefâat için) konuşabileceklerdir.*”²⁹⁹

Âyetteki “الرُّوح” kelimesinin; Ebû Amr eş-Şa’bî (öl. 104/722), Dahhâk ve Süddî “Cebrâil” manasında olduğu görüşündedirler.³⁰⁰ Ali Fikri Yavuz, İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, Mahmut Kısa, Mehmet Çakır, Mehmet Türk meâlleri “Cebrail”; Cemal Külünkoğlu, Diyanet İşleri, Emrah Demiryent, Hayrat Neşriyat, Türkiye Diyanet Vakfı meâlleri “Ruh (Cebrail)”; Cemil Said, İlyas Yorulmaz, Süleyman Tefvîk meâlleri “Rûh (Cibrîl)” anlamında çevirmektedirler. Mehmet Türk meâlin açıklamasında, İbn Abbas’tan rivâyetle kelimenin “Cebrail” olduğunu ifade etmektedir.

Abdullah-Ahmet Akgül, Abdullah Parlıyan, Ahmet Tekin, Ahmet Varol, Ali Bulaç, Bahaeddin Sağlam, Bayraktar Bayraklı, Besim Atalay, Edip Yüksel, Elmalılı Hamdi Yazır, Erhan Aktaş, Hasan Basri Çantay, İsmail Hakkı İzmirli, İsmail Yakıt, Kadri Çelik, Kur’ân Yolu, Mahmut Özdemir, Mehmet Okuyan, Muhammed Esed, Mustafa Çavdar, Mustafa İslamoğlu, Orhan Kuntman, Osman Fırat, Ömer Nasuhi Bilmen, Suat Yıldırım, Süleyman Ateş, Şaban Piriş, Ümit Şimşek ve Yaşar Nuri Öztürk meâlleri “Ruh” anlamında çevirmektedirler. İsmail Hakkı İzmirli meâlin açıklamasında, “Allah’ın orduları veya Melâikenin eşrafı veya Cebrail Afeyhisselâm” şeklinde ifade etmektedir. İsmail Yakıt meâlin açıklamasında, “Cebrail” anlamına geldiğini ifade etmektedir. Ümit Şimşek meâlin açıklamasında, kelimenin “Cebrail” anlamına geldiğini ve “başka bir melek ya da ruhlar” olabileceğiyle ilgili görüşler olduğunu ifade etmektedir.

Abdülbaki Gölpınarlı meâli “Ruh” anlamında çevirmektedir. Meâlin açıklamasında, Ruh’un ne insan ne de melek olduğunu, Tanrı’nın insan sûretinde yarattığını ve Mücahid, Katade, Ebu Salih’in de bu fikirde olduğunu ifade etmektedir. Ruh’un; İbn-i Mes’ud, Ata, İbn-i Abbas’tan rivâyetle “melek”, Dahhak’ın “Cebrail”, Hasen’in “insanların ruhları” kastedildiğini açıklamaktadır.³⁰¹

İbn Abbâs da bu kelimenin “insan ruhu” manasında olduğu görüşündedir.³⁰² İhsan Aktaş meâli “Ruh (sahibi insanoğlu)” anlamında çevirmektedir.³⁰³

²⁹⁸ el-Nebe’ 78/38.

²⁹⁹ el-Nebe’ 78/38.

³⁰⁰ Dûsurî, *el-Edzdâd fî’l-Kur’ân-ı Kerîm inde’l-Müfessirîn*, 253.

³⁰¹ el-Nebe’ 78/38.

³⁰² Dûsurî, *el-Edzdâd fî’l-Kur’ân-ı Kerîm inde’l-Müfessirîn*, 253.

³⁰³ el-Nebe’ 78/38.

4.1.22. مَسْتُور: Gizli/Gizleyen

“مَسْتُور” kelimesi hem ism-i mef’ul olup “gizli, gizlenilen” hem de ism-i fâil olup “gizleyen” manalarına gelmektedir. el-Munced bu kelimeyi ezdâd olarak kabul etmektedir.³⁰⁴

{وَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ جَعَلْنَا بَيْنَكَ وَبَيْنَ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ حِجَابًا مَسْتُورًا}

Bu ezdâd kelimenin manası Kur’ân tercümelerine şu şekilde yansıtılmaktadır:

Besim Atalay: “Kur’ân okuduğun zaman, seninle, ahirete inanı bulunmayanların arasını örten perde çekeriz.”³⁰⁵

Şaban Piriş: “Sen Kur’ân okuduğun zaman seninle, ahirete inanmayanların arasına gizli bir perde çekeriz.”³⁰⁶

Türkiye Diyanet Vakfı: “Biz, Kur’ân okuduğun zaman, seninle ahirete inanmayanların arasına gizleyici bir örtü çekeriz.”³⁰⁷

Âyetteki “مَسْتُورًا” kelimesinin; İbn Atiyye, Ebû Hayyân ve İbni Kayyim zâhir anlamı ism-i mef’ul olup “gizli” manasında olduğu görüşündedirler.³⁰⁸ Abdulkaki Gölpınarlı, Abdullah Parlıyan, Bayraktar Bayraklı, Diyanet İşleri, Hasan Basri Çantay, Hayrat Neşriyat, İsmail Yakıt, Kur’ân Yolu, Süleyman Ateş, Şaban Piriş ve Yaşar Nuri Öztürk meâlleri “gizli” anlamında çevirmektedirler.³⁰⁹

Zeccâc da bu kelimenin ism-i fâil anlamında olup “gizleyen” manasına gediği görüşündedir.³¹⁰ Abdullah-Ahmet Akgül, Ahmet Varol, Ali Bulaç, Ali Fikri Yavuz, Bahaeddin Sağlam, Elmalılı Hamdi Yazır, Erhan Aktaş, İhsan Aktaş, Kadri Çelik, Mehmet Çakır, Mehmet Türk, Mustafa İslamoğlu, Suat Yıldırım ve Ümit Şimşek meâlleri “görünmez”; Ahmet Tekin, Cemal Külünkoğlu, Emrah Demiryent, İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, Muhammed Esed, Osman Fırat meâlleri “görünmeyen”; Edip Yüksel meâli “görülmez”; Mahmut Kısa meâli “görülmeyen”; Besim Atalay meâli “örten”; Türkiye Diyanet Vakfı meâli “gizleyici” anlamlarında çevirmektedirler.³¹¹

³⁰⁴ Dûsurî, *el-Edzâd fî'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*, 260.

³⁰⁵ el-İsrâ 17/45.

³⁰⁶ el-İsrâ 17/45.

³⁰⁷ el-İsrâ 17/45.

³⁰⁸ Dûsurî, *el-Edzâd fî'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*, 260.

³⁰⁹ el-İsrâ 17/45.

³¹⁰ Dûsurî, *el-Edzâd fî'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*, 260.

³¹¹ el-İsrâ 17/45.

4.1.23. مَسْجُور: Dolu/Boş

“مَسْجُور” kelimesi hem “dolu” hem de “boş” manalarına gelmektedir. Asmaî, Sicistânî, Taberî, Ebü’t-Tayyib el-Lugavî, İbnü’l-Enbârî, İbnü’s-Sikkî, Sâgânî ve İbnü’d-Dehhân kelimenin her iki zıt anlamıyla da Arap dilinde kullanıldığını ifade etmektedirler ve bu kelimeyi ezdâd olarak kabul etmektedirler.³¹²

{وَإِذَا الْبَحَارُ سُجِّرَتْ}

Bu ezdâd kelimenin manası Kur’ân tercümelerine şu şekilde yansıtılmaktadır:

Abdullah-Ahmet Akgül: “Denizler tutuşturulduğu (kaynatıldığı ve taşırıldığı) zaman,”³¹³

Elmalılı Hamdi Yazır: “Denizler ateşlendiğinde (suları çekilip, volkanlar halinde ateş püskürdüğünde),”³¹⁴

İlyas Yorulmaz: “Denizler kaynatıldığında,”³¹⁵

Ömer Nasuhi Bilmen: “Ve denizler ateş ile dolduğu zaman.”³¹⁶

Âyetteki “سُجِّرَتْ” ifadesinin; Hasan el-Basrî, Katâde ve Ebü’t-Tayyib el-Lugavî ‘boşaltmak’; Kelbî, İbn Kuteybe “dolu”; Rebî’ bin Heysem “dolup taşmak”; İbn Cerîr et-Taberî de tevcih ve delaletiyle kelimenin “dolu” manasında olduğu görüşündedirler.³¹⁷ Hz. Ali (r.a.), Übeyy bin Kâ’b (r.a.) (öl. 33/654[?]), Vehb bin Münebbih (öl. 114/732), İbn Zeyd, el-Vâhidî, Celâlüddîn el-Mahallî (öl. 864/1459) “سُجِّرَتْ” ifadesinin “ateşe vermek” manasında olduğu görüşündedirler.³¹⁸

Ömer Nasuhi Bilmen meâli “dolduğu” şeklinde çevirmektedir.

Abdullah-Ahmet Akgül meâli “tutuşturulduğu”, parantez içinde “kaynatıldığı ve taşırıldığı” şeklinde belirtmektedir. Elmalılı Hamdi Yazır ve İhsan Aktaş meâlleri “ateşlendiği”, parantez içinde suların çekilip denizin dibinde volkanlar halinde lav ve ateş püskürdüğü şeklinde belirtmektedir.

Ele aldığımız geriye kalan Türkçe meâller de “ateşlendiği”, “kaynatıldığı” anlamında çevirip “boş” anlamında olduğu görüşündedirler. Çünkü suyun zamanla

³¹² Dûsurî, *el-Edzdâd fî'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*, 262.

³¹³ el-Tekvîr 81/6.

³¹⁴ el-Tekvîr 81/6.

³¹⁵ el-Tekvîr 81/6.

³¹⁶ el-Tekvîr 81/6.

³¹⁷ Dûsurî, *el-Edzdâd fî'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*, 266.

³¹⁸ Dûsurî, *el-Edzdâd fî'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*, 266.

buharlaşmasıyla ya da kaynayarak dışarı taşmasıyla, içinde bulunduğu kabın zamanla boşalmasına yol açmaktadır. Ayrıca Suat Yıldırım meâlinde açıklama yaparak bu kelimenin detaylı açıklamasını da yapmaktadır.³¹⁹

4.1.24. **أَسَرَّ**: Gizlemek/Ortaya, açığa çıkarmak

“أَسَرَّ” kelimesi hem “gizlemek” hem de “ortaya, açığa çıkarmak” manalarına gelmektedir. Asmaî, Tevvezî, Kutrub, İbnü’s-Sikkît, İbnü’l-Enbârî, Ebü’t-Tayyib el-Lugavî, İbnü’d-Dehhân ve Sâgânî bu kelimeyi ezdâd olarak kabul etmektedirler.³²⁰

{... وَأَسَرُّوا النَّذَامَةَ لَمَّا رَأَوْا الْعَذَابَ ...}

Bu ezdâd kelimenin manası Kur’ân tercümelerine şu şekilde yansıtılmaktadır:

Abdullah Parlıyan: “... *Ve o zalimler, kendilerini bekleyen azabı görünce, pişmanlıklarını açıklayacak bir yapıda olurlar veya için için yanarlar.* ...”³²¹

Ahmet Varol: “... *Azabı gördüklerinde pişmanlıklarını açığa vururlar.* ...”³²²

İlyas Yorulmaz: “... *Başlarına gelecek azabı gördüklerinde, pişmanlıklarını gizlerler.* ...”³²³

Mehmet Okuyan: “... *Azabı gördüklerinde, pişmanlık gizlemiş (veya pişmanlıklarını açıklamış) [*] olacaklardır.* ...”³²⁴

Mehmet Türk: “... *onlar azabı gördüklerinde pişmanlıklarını ortaya koyar,* ...”³²⁵

Muhammed Esed: “... *Ve [o zalimler kendilerini bekleyen] azabı görünce pişmanlıklarını gösterecek gücü (bile) kendilerinde bulamayacaklar.* ...”³²⁶

Âyetteki “أَسَرَّ” kelimesinin; Ebû Hatim Sicistânî ve İbnü’s-Sikkît “açıklamak, ortaya çıkarmak” manasında olduğu görüşündedirler.³²⁷ Abdullah Parlıyan, Ahmet Varol, Ali Fikri Yavuz, Diyanet İşleri, Emrah Demiryent, Hasan Basri Çantay, İhsan Aktaş, İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, Mehmet Çoban, Mehmet Türk, Mustafa Çavdar ve Süleyman

³¹⁹ el-Tekvîr 81/6.

³²⁰ Dûsurî, *el-Edzdâd fî'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*, 272.

³²¹ el-Yûnus 10/54.

³²² el-Yûnus 10/54.

³²³ el-Yûnus 10/54.

³²⁴ el-Yûnus 10/54.

³²⁵ el-Yûnus 10/54.

³²⁶ el-Yûnus 10/54.

³²⁷ es-Sicistânî, *Kitâbü'l-Ezdâd*, 114; Ebu Yusuf İbnü's-Sikkît Ya'kub b. İshak el-Huzistânî, *Kitâbü'l-Ezdâd*, nşr. August Haffner (“Selâsetü Kütüb fî'l-Ezdâd” adlı eserin içerisinde), (Beyrut: el-Matbaatü'l-Katolikiyyeli'l-Âbâi'l-Yesû'iyye, 1912), 177.

Tevfik meâlleri de “ortaya, açığa çıkarmak” anlamında çevirmektedirler.³²⁸

el-Ferrâ, Taberî “gizlemek” anlamını tercih etmektedir.³²⁹ Abdullah-Ahmet Akgül, Ali Bulaç, Bahaeddin Sağlam, Cemil Said, İlyas Yorulmaz, İsmail Hakkı İzmirli, Kadri Çelik, Kur’ân Yolu ve Osman Fırat meâlleri de “gizlemek” anlamında çevirmektedirler.³³⁰

Râzî (ö.606/1210) ve İbn Sîde bu kelimenin ezdâd olup hem “açığa çıkarma” hem de “gizleme” manasına geldiği görüşündedir.³³¹

Besim Atalay ve Cemal Külünkoğlu meâlleri, “pişmanlık göstermek” şeklinde çevirmektedir. Muhammed Esed de meâlinde “pişmanlık göstermek”, meâlin açıklamasında bazı müfessirlerin “açığa vurmak” anlamına geldiğini ifade etse de kelimenin manasının öncelikle “gizlemek” olduğunu ifade etmektedir.

Mehmet Okuyan meâlinde “pişmanlık gizlemiş (veya pişmanlıklarını açıklamış)” şeklinde anlam vermiş, meâlin açıklamasında kelimenin ezdâd olduğunu birçok âyette geçtiğini ve anlamının hem pişmanlığını “gizlemek” hem de onu “açıklamak” olduğunu ifade etmektedir.

Mustafa İslamoğlu meâli, meâlin açıklamasında kelimenin müşterek lafız olduğu, müfessirler tarafından anlamının hem “bir şeyi gizledi” hem de “açığa çıkardı” manalarına geldiğini belirtmektedir.

Suat Yıldırım meâlinde “açığa vurmak”, meâlin açıklamasında kelimenin ezdâddan olduğunu belirtip hem “açığa vurmak” hem de “gizlemek” manalarına geldiğini ifade etmektedir.³³²

4.1.25. أَشَدَّ: 18 Yaş/40 Yaş

“أَشَدَّ” kelimesini; İbnü’l-Enbârî “on sekiz veya kırk yaş”, Sâgânî “on sekiz veya otuz üç” yaş manalarına gelip ezdâd olarak kabul etmektedirler.³³³

³²⁸ el-Yûnus 10/54.

³²⁹ el-Ferrâ, *Me’âni’l-Kur’ân*, I/469; Ebû Ca’fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli’l-Kur’ân*, thk. Mahmud Muhammed Şakir (b.y.: Mektebetü İbn-i Teymiyye, ts.), XXIII/ 103.

³³⁰ el-Yûnus 10/54.

³³¹ Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî, *Mefâtihu’l-Ğayb-et-Tefsîru’l-Kebîr* (Beyrut: Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî, 1420), XVII/117; Ebü’l-Hasan Alî b. İsmâîl el-Mursî İbn Sîde, *el-Muhassas*, thk. Halil İbrahim Cefal (Beyrut: Dâru İhyâi Turasi’l-Arabî, 1996), 4/177.

³³² el-Yûnus 10/54.

³³³ Dûsurî, *el-Edzdâd fî’l-Kur’ân-ı Kerîm inde’l-Müfessirîn*, 282.

{وَلَمَّا بَلَغَ أَشُدَّهُ آتَيْنَاهُ حُكْمًا وَعِلْمًا وَكَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ}

Bu ezdâd kelimenin manası Kur’ân tercümelerine şu şekilde yansıtılmaktadır:

Ali Bulaç: “Erginlik çağına erişince, kendisine hüküm ve ilim verdik. İşte biz, iyilik yapanları böyle ödüllendiririz.”³³⁴

Bayraktar Bayraklı: “Yûsuf ergenlik çağına erişince, ona hüküm ve ilim verdik. İşte, güzel davrananları biz böyle ödüllendiririz.”³³⁵

Kur’ân Yolu: “Yûsuf olgunluk çağına erişince, ona hikmet ve ilim verdik. İşte güzel davrananları biz böyle mükâfatlandırırız.”³³⁶

Mustafa İslamoğlu: “Artık erişkinlik çağına ulaşınca^[1843] ona bir muhakeme yeteneği ve bilgi (yöntemi) bahsettik: Zira Biz iyileri işte böyle ödüllendiririz.”³³⁷

Suat Yıldırım: “O kemâl çağına geldiğinde kendisine hüküm ve ilim verdik. İşte güzel iş yapanlara biz böyle karşılık verimiz.”³³⁸

Süleyman Tevfik: “Yûsuf sinn-i rüşde bâliğ oldukda ona hikmeti ve ‘ilmi virdik. Ve biz muhsinleri böyle mükâfât ideriz.”³³⁹

Âyetteki “أَشُدُّ” kelimesinin; Yahyâ b. Ya’mer, Zeyd b. Eslem (öl. 136/754) ve İmam Mâlik (öl. 179/795) “ergenlik çağına girmek” manasında olduğu görüşündedirler.³⁴⁰ Ele aldığımız geriye kalan Türkçe meâller de fikir birliği içerisinde olup kelimeyi “ergenlik çağı”, “erginlik çağı”, “olgunluk çağı”, “kemal çağı” anlamlarında çevirmektedirler. Cemil Said, Süleyman Tevfik meâlleri “sinn-i rüşd” anlamında çevirmektedir.

Ahmet Tekin meâli “erginlik, yiğitlik çağına-onsekiz yaşına gelince” şeklinde çevirip yaş belirtmektedir.

Mustafa İslamoğlu meâli “erişkinlik çağı” anlamında çevirmektedir. Meâlin açıklamasında; ifadenin “ergenlik çağı” olarak anlaşıldığı, İbn Abbas ve Mücahid’in aklın olgunluk yaşı kabul ettiği 30 yaş, bazılarının ise kalbin olgunluk çağı 40 yaş olarak kabul ettiğini ifade etmektedir.

Suat Yıldırım meâli “kemâl çağı” anlamında çevirmektedir. Meâlin açıklamasında, kemâl çağının 30-40 yaşları olduğunu ifade etmektedir.

³³⁴ el-Yûsuf 12/22.

³³⁵ el-Yûsuf 12/22.

³³⁶ el-Yûsuf 12/22.

³³⁷ el-Yûsuf 12/22.

³³⁸ el-Yûsuf 12/22.

³³⁹ el-Yûsuf 12/22.

³⁴⁰ Dûsurî, el-Edzdâd fî l-Kur’ân-ı Kerîm inde l-Müfessirîn, 270.

Diğer meâller yaşı belirtmemiştir.³⁴¹

4.1.26. شَرَى: Satmak/Satın almak

“شَرَى” kelimesi hem “satmak” hem de “satın almak” manalarına gelmektedir. Daha çok müştakı olan “satın almak” anlamıyla bilinmektedir. Taberî ve Zemahşerî hem “satmak” hem de “satın almak” manalarına geldiğini ve sonra Taberî; İbn Abbâs, Mücâhid, Dahhâk (öl. 105/723) ve Katâde’den rivâyetler nakletmektedir.³⁴² Kutrub, Asmaî, İbnü’l-Enbârî, Ebü’t-Tayyib el-Lugavî, Sâgânî ve Münşî de bu kelimeyi ezdâd olarak kabul etmektedirler.³⁴³

{وَمِنَ النَّاسِ مَن يَشْرِي نَفْسَهُ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ وَاللَّهُ رَؤُوفٌ بِالْعِبَادِ}

Bu ezdâd kelimenin manası Kur’ân tercümelerine şu şekilde yansıtılmaktadır:

Abdülbaki Gölpınarlı: “İnsanların öylesi de var ki Allah rızasına nail olmak için adeta kendisini satar, Allah rızasını alır. Allah kullarını pek esirger.”³⁴⁴

Ali Bulaç: “İnsanlardan öylesi vardır ki, Allah’ın rızasını ara(yıp kazan)mak amacıyla nefsinin satın alır (kendini feda eder). Allah, kullarına karşı şefkatli olandır.”³⁴⁵

Ali Fikri Yavuz: “İnsanlardan bir kısmı da vardır ki, Allah’ın rızasını isteyerek nefsinin Allah’a ibadet yolunda sarfeder. Allah ise kullarına çok merhamet edicidir.”³⁴⁶

Hasan Basri Çantay: “İnsanlardan öyle kimse de vardır ki Allâhın rızasını isteyerek nefsinin satın alır. Allah kullarına çok merhametlidir.”³⁴⁷

Osman Fırat: “İnsanlardan öylesi de vardır ki, Allah’ın rızasını kazanmak için kendini feda eder.”³⁴⁸

Âyetteki “يَشْرِي” kelimesinin, Ali Fikri Yavuz “sarf etmek”; Abdullah-Ahmet Akgül, Abdullah Parlıyan, Ahmet Tekin, Ahmet Varol, Bayraktar Bayraklı, Besim Atalay, Cemal Külünkoğlu, Cemil Said, Diyanet, Elmalılı Hamdi Yazır, Emrah Demiryent, Hayrat Neşriyat, İhsan Aktaş, İlyas Yorulmaz, İsmail Yakıt, Mahmut Kısa, Mahmut Özdemir, Mehmet Çakır, Mehmet Çoban, Muhammed Esed, Mustafa Çavdar, Osman Fırat, Suat Yıldırım, Türkiye Diyanet Vakfı ve Ümit Şimşek meâlleri “feda eder”

³⁴¹ el-Yûsuf 12/22.

³⁴² et-Taberî, Câmiu’l-Beyân, 15/9-10.

³⁴³ Dûsurî, el-Edzâd fî l-Kur’ân-ı Kerîm inde l-Müfessirîn, 287.

³⁴⁴ el-Bakara 2/207.

³⁴⁵ el-Bakara 2/207.

³⁴⁶ el-Bakara 2/207.

³⁴⁷ el-Bakara 2/207.

³⁴⁸ el-Bakara 2/207.

anlamında çevirmektedirler ve iki çeviri şekli de “satmak” anlamına gelmektedir. Ayrıca Muhammed Esed meâli, meâlin açıklamasında “satmak” olarak belirtmektedir.

Abdülbaki Gölpınarlı, Bahaeddin Sağlam, Mehmet Okuyan, Mustafa İslamoğlu, Ömer Nasuhi Bilmen, Süleyman Ateş, Yaşar Nuri Öztürk meâlleri “satmak” anlamında çevirmektedirler. Ayrıca Bahaeddin Sağlam ve Mehmet Okuyan meâlleri, parantez içinde “feda etmek” olarak belirtmektedir.

Ali Bulaç, Hasan Basri Çantay ve Süleyman Tevfik meâlleri “satın almak” anlamında çevirmektedirler. Ayrıca Ali Bulaç, parantez içinde “kendini feda etmek” olarak belirtmektedir.

İsmail Hakkı İzmirli meâlinde “satar”, meâlin açıklamasında “Kendisini ta'at-ı bâri uğrunda feda eder. Yahut nefsinin azaptan satın alır.” şeklinde belirtmektedir.³⁴⁹

4.1.27. شَعَب: Dağıtmak/Toplamak

“شَعَب” kelimesi hem “dağıtmak” hem de “toplamak” manalarına gelmektedir. Kutrub, Asmaî, İbnü'l-Enbârî, Ebü't-Tayyib el-Lugavî, Sicistânî, İbnü'd-Dehhân ve Sâgânî bu kelimeyi ezdâd olarak kabul etmektedirler.³⁵⁰

{يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَىٰ وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا ... }

Bu ezdâd kelimesinin manası Kur'ân tercümelerine şu şekilde yansıtılmaktadır:

Abdullah-Ahmet Akgül: “*Ey insanlar, gerçekten Biz sizi bir erkek ve bir dişiden yarattık (Hz. Adem’le Hz. Havva’dan türetip çoğalttık). Ve birbirinizle (kolaylıkla) tanışmanız (ve farklı yetenek ve faziletlerinizden yararlanmanız) için sizi (değişik) kavimler ve kabileler (şeklinde) kıldık. ...*”³⁵¹

Cemil Said: “*Ey insânlar! Biz sizi bir erkek ile bir kadından husûle getirdik sonra âilelere ve kabîlelere taksîm iyledik ki biri birinizi biliniz, ...*”³⁵²

Süleyman Tevfik: “*Ey insânlar! Biz sizi bir erkek bir dişiden halk itdik. Birbirinizi bilüb tanıyasınız için sizi tâîfeler ve kabîleler kıldık. ...*”³⁵³

Ümit Şimşek: “*Ey insanlar! Biz sizi bir erkekle bir dişiden yarattık; sonra da*

³⁴⁹ el-Bakara 2/207.

³⁵⁰ Dûsurî, *el-Edzdâd fî'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*, 289.

³⁵¹ el-Hucurât 49/13.

³⁵² el-Hucurât 49/13.

³⁵³ el-Hucurât 49/13.

*birbirinizi tanıyasınız diye sizi milletlere ve kabilelere ayırdık. ...*³⁵⁴

Âyetteki “تَشْعُوبًا” çoğul kelimenin; Neseî, Semîn el-Halebî ve Âlûsî “dağıtmak” manasında olduğu görüşündedirler.³⁵⁵ Abdullah Parlıyan, Ahmet Varol, Ali Fikri Yavuz, Bahaeddin Sağlam, Bayraktar Bayraklı, Besim Atalay, Cemal Külünkoğlu, Diyanet İşleri, Edip Yüksel, Elmalılı Hamdi Yazır, Emrah Demiryent, Erhan Aktaş, Hasan Basri Çantay, İlyas Yorulmaz, İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, İsmail Hakkı İzmirli, İsmail Yakıt, Kur’ân Yolu, Mahmut Kısa, Mehmet Çakır, Mehmet Çoban, Mehmet Okuyan, Mehmet Türk, Mustafa Çavdar, Orhan Kuntman, Osman Fırat, Ömer Nasuhi Bilmen, Suat Yıldırım, Süleyman Ateş, Şaban Piriş, Türkiye Diyanet Vakfı, Ümit Şimşek ve Yaşar Nuri Öztürk meâlleri “kabilelere ayırmak”; Cemil Said meâli “kabilelere taksim eylemek” anlamında çevirmektedirler.³⁵⁶

Sa’lebî ve Kurtubî de bu kelimenin “toplamak” manasında olduğu görüşündedirler.³⁵⁷ Abdülbaki Gölpınarlı, Ahmet Tekin, İhsan Aktaş, Muhammed Esed, Mustafa İslamoğlu meâlleri “kabileler haline getirmek”; Abdullah-Ahmet Akgül, Ali Bulaç, Hayrat Neşriyat, Kadri Çelik, Süleyman Tefvik meâlleri “kabileler kılmak”; Mahmut Özdemir meâli “kabileler yapmak” anlamlarında çevirmektedirler.³⁵⁸

4.1.28. الشَّقَق: Kızılılık/Beyazlık

“الشَّقَق” kelimesi hem “kızılılık” hem de “beyazlık” manalarına gelmektedir. Taberî, Râzî ve Ali b. Muhammed Hâzin (öl. 741/1341) bu kelimeyi ezdâd olarak kabul etmektedirler.³⁵⁹

{فَلَا أَقْسِمُ بِالشَّقَقِ}

Bu ezdâd kelimenin manası Kur’ân tercümelerine şu şekilde yansıtılmaktadır:

Bahaeddin Sağlam: “Şafağa (ve gündüze.)”³⁶⁰

Cemal Külünkoğlu: “Hayır (boşuna yaratıldığınızı zannetmeyin)! Akşamın alaca karanlığına,”³⁶¹

³⁵⁴ el-Hucurât 49/13.

³⁵⁵ Dûsurî, *el-Edzdâd fi'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*, 289.

³⁵⁶ el-Hucurât 49/13.

³⁵⁷ Dûsurî, *el-Edzdâd fi'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*, 289-290.

³⁵⁸ el-Hucurât 49/13.

³⁵⁹ Dûsurî, *el-Edzdâd fi'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*, 291.

³⁶⁰ el-İnşikâk 84/16.

³⁶¹ el-İnşikâk 84/16.

Diyanet İşleri: “*Yemin ederim şafağa*,”³⁶²

İlyas Yorulmaz: “*Hayır, Sabahın aydınlığına*,”³⁶³

Yaşar Nuri Öztürk: “*İş, sandıkları gibi değil! Yemin ederim akşamın kızılılığına*,”³⁶⁴

Âyetteki “الشَّفَقُ” kelimesinin; çoğunluk “kızılılık” manasında olduğu görüşündedir.³⁶⁵ Abdulkaki Gölpınarlı, Cemil Said, Emrah Demiryent, Hayrat Neşriyat, İsmail Hakkı İzmirli, Mehmet Çakır, Mehmet Türk, Orhan Kuntman ve Yaşar Nuri Öztürk meâlleri “kızılılık”, “kırmızılık” anlamlarında ifade etmektedirler.

Abdullah-Ahmet Akgül, Abdullah Parlıyan, Ahmet Tekin, Ahmet Varol, Ali Bulaç, Ali Fikri Yavuz, Bayraktar Bayraklı, Besim Atalay, Cemal Külünkoğlu, Diyanet İşleri, Edip Yüksel, Elmalılı Hamdi Yazır, Erhan Aktaş, Hasan Basri Çantay, İhsan Aktaş, İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, İsmail Yakıt, Kadri Çelik, Kur’ân Yolu, Mahmut Kısa, Mahmut Özdemir, Mehmet Çoban, Mehmet Okuyan, Muhammed Esed, Mustafa Çavdar, Osman Fırat, Ömer Nasuhi Bilmen, Suat Yıldırım, Süleyman Ateş, Süleyman Tevfik, Şaban Piriş, Türkiye Diyanet Vakfı ve Ümit Şimşek meâlleri “şafak vakti”, “alaca karanlık” anlamlarında çevirmektedirler.³⁶⁶

Ömer b. Abdulazîz (öl. 101/720) de bu kelimenin “beyazlık” manasında olduğu görüşündedir.³⁶⁷ İlyas Yorulmaz meâli “sabahın aydınlığına” anlamında çevirmektedir. Mustafa İslamoğlu meâli “şafak vakti” anlamında çevirip meâlin açıklamasında “gün batarken tan yerindeki beyazlık” anlamlarında ifade etmektedirler.

Bahaeddin Sağlam meâli “şafağa (ve gündüze)” şeklinde çevirip her iki anlama da gelmektedir.³⁶⁸

4.1.29. الصَّرِيم: Gece/Gündüz

“الصَّرِيم” kelimesi hem “gece” hem de “gündüz” manalarına gelmektedir. Kutrub, Asmaî, İbnü’s-Sikkât, İbnü’l-Enbârî, Ebü’t-Tayyib el-Lugavî, Sicistânî, İbnü’d-Dehhân,

³⁶² el-İnşikâk 84/16.

³⁶³ el-İnşikâk 84/16.

³⁶⁴ el-İnşikâk 84/16.

³⁶⁵ Dûsurî, *el-Edzdâd fî'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*, 291.

³⁶⁶ el-İnşikâk 84/16.

³⁶⁷ Dûsurî, *el-Edzdâd fî'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*, 291.

³⁶⁸ el-İnşikâk 84/16.

Sâgânî ve Münşî bu kelimeyi ezdâd olarak kabul etmektedirler.³⁶⁹

{فَأَصْنَبْتُ كَالصَّرِيمِ}

Bu ezdâd kelimenin manası Kur’ân tercümelerine şu şekilde yansıtılmaktadır:

Bahaeddin Sağlam: “*Meyvesi alınmış, bozulmuş, kupkuru bir bağ gibi oldu.*”³⁷⁰

Bayraktar Bayraklı: “*Bostanları yanıp simsiyah oldu.*”³⁷¹

İsmail Hakkı İzmirli: “*Bahçe simsiyah bir harabezâra [5] döndü.*”³⁷²

İsmail Yakıt: “*(Bahçe) kapkara bir küle döndü.*”³⁷³

Âyetteki “الصَّرِيم” kelimesinin; İbn Abbâs, Mukâtil b. Süleyman, el-Ferrâ, Zeccâc, İbnü’l-Enbârî, Semerkandî ve Sa’lebî “gece” manasında olduğu görüşündedirler.³⁷⁴ Abdullah-Ahmet Akgül, Abdullah Parlıyan, Ahmet Tekin, Ahmet Varol, Ali Bulaç, Ali Fikri Yavuz, Bayraktar Bayraklı, Besim Atalay, Cemal Külünkoğlu, Diyanet İşleri, Elmalılı Hamdi Yazır, Emrah Demiryent, Erhan Aktaş, Hasan Basri Çantay, Hayrat Neşriyat, İhsan Aktaş, İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, İsmail Yakıt, Mehmet Çoban, Mustafa Çavdar, Mustafa İslamoğlu, Orhan Kuntman, Ömer Nasuhi Bilmen, Suat Yıldırım, Süleyman Ateş, Süleyman Tevfik, Şaban Piriş, Türkiye Diyanet Vakfı, Ümit Şimşek ve Yaşar Nuri Öztürk meâlleri “kapkara”, “simsiyah” anlamlarında çevirmektedirler.

Mehmet Türk meâli “kapkara” anlamında çevirip meâlin açıklamasında “kökünden kesilip kül gibi kararmış” anlamına geldiğini ifade etmektedir.³⁷⁵

Ebü’l-Abbâs el-Müberred (öl. 286/900), Semânî ve İbn Cüzey de bu kelimenin “gündüz, aydınlık” manasında olduğu görüşündedirler.³⁷⁶ İsmail Hakkı İzmirli meâli “simsiyah bir harabezâra” anlamında çevirip meâlin açıklamasında o kadar kuru ki bembeyaz gündüze döndüğü” anlamına geldiğini ifade etmektedir.

Abdülbaki Gölpınarlı, Bahaeddin Sağlam, Cemil Said, İlyas Yorulmaz, Kur’ân Yolu, Mahmut Özdemir ve Muhammed Esed meâlleri “kupkuru”, “kökten budanmış”

³⁶⁹ Dûsurî, *el-Edzdâd fî’l-Kur’ân-ı Kerîm inde’l-Müfessirîn*, 294.

³⁷⁰ el-Kalem 68/20.

³⁷¹ el-Kalem 68/20.

³⁷² el-Kalem 68/20.

³⁷³ el-Kalem 68/20.

³⁷⁴ Dûsurî, *el-Edzdâd fî’l-Kur’ân-ı Kerîm inde’l-Müfessirîn*, 294-295.

³⁷⁵ el-Kalem 68/20.

³⁷⁶ Dûsurî, *el-Edzdâd fî’l-Kur’ân-ı Kerîm inde’l-Müfessirîn*, 295.

anlamalarında çevirmektedirler.³⁷⁷

4.1.30. صَارَ: Alışmak, toplamak/Parçalamak

“صَارَ” kelimesi hem “toplamak” hem de “parçalamak” manalarına gelmektedir. Kutrub, Asmaî, İbnü’s-Sikkât, İbnü’l-Enbârî, Ebü’t-Tayyib el-Lugavî, Sicistânî, İbnü’d-Dehân ve Sâgânî bu kelimeyi ezdâd olarak kabul etmektedirler.³⁷⁸

{...فَخُذْ أَرْبَعَةً مِّنَ الطَّيْرِ فَصُرْهُنَّ إِلَيْكَ...}

Bu ezdâd kelimenin manası Kur’ân tercümelerine şu şekilde yansıtılmaktadır:

Abdulgazi Gölpinarlı: “... Dört kuş al, onları kesip paramparça et, ...”³⁷⁹

Erhan Aktaş: ““Kuşlardan dört tane tut, onları iyice tanı,””³⁸⁰

Muhammed Esed: ““Dört kuş al ve onlara sana itaat etmeyi öğret;””²⁵⁶³⁸¹

Türkiye Diyanet Vakfı: “... Öyleyse, dört kuş tut. Onları kendine alıştır. ...”³⁸²

Âyetteki “فَصُرْهُنَّ” ifadesini; müfessirlerin çoğu “toplamak, bir araya getirmek” manasında olduğu görüşündedirler.³⁸³ Ele aldığımız geriye kalan Türkçe meâller de “alıştırmak” anlamında çevirmektedirler. Ayrıca İsmail Yakıt meâlin açıklamasında “parçalara ayırmak” anlamının Kur’ân metnine uygun olmadığını ifade etmektedir. Muhammed Esed meâlin açıklamasında bu kelimenin lafzen, “onları kendine alıştır” olduğunu ifade etmektedir. Mustafa İslamoğlu meâlin açıklamasında genellikle “parçalara ayırmak” anlamının verildiğini söylese de “alıştırmak” ifadesinin daha uygun olduğunu ifade etmektedir. Süleyman Ateş meâlinde de parantez içinde “kendine alıştır” ifadesini kullanıp açıklama yaparak asıl anlamın bu olduğunu ifade etmektedir.³⁸⁴

İbn Abbâs, el-Ferrâ, Mücâhid, İkrime (öl. 105/723), Katâde, Süddî “parçalamak” manasında olduğu görüşündedirler.³⁸⁵ Abdulgazi Gölpinarlı, Besim Atalay, Cemil Said, İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, Kadri Çelik ve Süleyman Tefik meâlleri “parçalamak” anlamında çevirmektedirler.³⁸⁶

³⁷⁷ el-Kalem 68/20.

³⁷⁸ Dûsurî, *el-Edzdâd fî'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*, 302.

³⁷⁹ el-Bakara 2/260.

³⁸⁰ el-Bakara 2/260.

³⁸¹ el-Bakara 2/260.

³⁸² el-Bakara 2/260.

³⁸³ Dûsurî, *el-Edzdâd fî'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*, 302.

³⁸⁴ el-Bakara 2/260.

³⁸⁵ et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 5/502-504; Dûsurî, *el-Edzdâd fî'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*, 303.

³⁸⁶ el-Bakara 2/260.

Bu kelimeyi, Sa'lebî ve Ebû Hayyân “parçalamak” ve “toplamak” manalarında olduğu görüşündedirler.³⁸⁷

4.1.31. ضَنِينَ، وَظَنِينَ: Cimri/Suçlu

“ضَنِينَ” kelimesi “cimri”, “وَظَنِينَ” kelimesi “suçlu, zanlı” manalarına gelmektedir. Sicistânî bu kelimeyi ezdâd olarak kabul etmektedirler.³⁸⁸

{وَمَا هُوَ عَلَى الْغَيْبِ بِضَنِينٍ}

Bu ezdâd kelimenin manası Kur’ân tercümelerine şu şekilde yansıtılmaktadır:

Ali Bulaç: “O, gayb (haberlerin)e karşı (söylediklerinden dolayı) suçlanamaz (ya da cimrilikte bulunup kıskançlık yapmaz.)”³⁸⁹

Hasan Basri Çantay: “O gaybden dolayı asla suçlu da değildir.”³⁹⁰

Ümit Şimşek: “O, vahyedileni açıklamakta cimrilik etmez.”³⁹¹

Âyetteki “ظَنِينَ” kelimesinin “zâ” ile; İbn Kesîr ve el-Kisâî “suçlu” manasında olduğu görüşündedir.³⁹² Hasan Basri Çantay, Mahmut Kısa, Mahmut Özdemir, Mehmet Çoban ve Şaban Piriş meâlleri “suçlu” anlamında çevirmektedirler.

Abdullah-Ahmet Akgül, Ali Bulaç meâlleri “suçlu”, parantez içinde “ya da cimri” anlamında çevirmektedirler. İsmail Hakkı İzmirli meâli “töhmət” anlamında çevirip meâlin açıklamasında “veya cimri” olduğunu; Mehmet Okuyan meâli “cimri” anlamında çevirip meâlin açıklamasında “suçlu” anlamına da geldiğini; Süleyman Ateş meâli “suçlu” anlamında çevirip meâlin açıklamasında “cimri” olduğunu ifade etmektedirler.

Ahmet Tekin meâli hem “cimri” hem de “zan ve töhmət” anlamlarında çevirip meâlin açıklamasında İbn Kesîr, Ebu Amr, Kisâî ve Yâkub’un kelimeyi “dâd” ile okuduğundan dolayı “zan” manasını verdiğini ifade etmektedir.³⁹³

³⁸⁷ Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed Sa’lebî, *el-Keşf ve l-Beyân an Tefsiri l-Kur’ân* (Beyrut: Dâru İhyâi Turâsî l-Arabi, 2002), 2/254-255; Muhammed b. Yusuf Ebû Hayyân, *Bahru l-Muhit fi t-Tefsîr* (Beyrut: Dâru l-fikr, 1420), 2/624.

³⁸⁸ Dûsurî, *el-Edzâd fi l-Kur’ân-ı Kerîm inde l-Müfessirîn*, 308.

³⁸⁹ el-Tekvîr 81/24.

³⁹⁰ el-Tekvîr 81/24.

³⁹¹ el-Tekvîr 81/24.

³⁹² Dûsurî, *el-Edzâd fi l-Kur’ân-ı Kerîm inde l-Müfessirîn*, 308.

³⁹³ el-Tekvîr 81/24.

Mücâhid ve Ebû Ubeyd de “ضَيْنٍ” kelimesinin “dâd” ile “cimri” manasında olduğu görüşündedir.³⁹⁴ Abdulbaki Gölpınarlı meâli “nekes” yani cimri; Abdullah Parlıyan, Bahaeddin Sağlam, Besim Atalay, Diyanet İşleri, Elmalılı Hamdi Yazır, Emrah Demiryent, Hayrat Neşriyat, İsmail Yakıt, Kadri Çelik, Ümit Şimşek ve Yaşar Nuri Öztürk meâlleri “cimri” anlamlarında çevirmektedirler.³⁹⁵

4.1.32. طه: Ey insan/Huruf-i mukattaa

“طه” kelimesi “ey insan”, “hurûf’ül-mukattaa” manalarına gelmektedir.³⁹⁶

{طه}

Bu ezdâd kelime tek âyette olup manası Kur’ân tercümelerine şu şekilde yansıtılmaktadır:

Abdullah-Ahmet Akgül: “*Ta, Ha.*”³⁹⁷

Muhammed Esed: “*EY İNSAN! ı*”³⁹⁸

Süleyman Tevfik: “*Yâ Muhammed! [ı]*”³⁹⁹

Âyetteki “طه” kelimesinin; Kelbî, Akk kabilesi Arap lehçesinde; Katâde ve Mukâtîl b. Süleyman, Süryanice’de; Saîd b. Cübeyr ve Dahhâk, Nabatî lehçesinde “ey insan”; İbn Abbâs Habeş dilinde “ey Muhammed” manasında olduğu görüşündedir.⁴⁰⁰ Abdullah Parlıyan meâlin açıklamasında, “Ey Muhammed” anlamında olduğu görüşündedir. Süleyman Tevfik meâli de “Ya Muhammed” anlamında çevirmektedir.

Muhammed Esed, Mustafa İslamoğlu meâlleri “Ey İnsan” anlamında çevirmektedirler. Muhammed Esed meâlin açıklamasında; Taberî, Râzî ve İbn Kesîr’e göre, Arapçanın Nabatî ve Suriye lehçelerine göre “ey insan” anlamında kullanılan bir hitap ifadesidir. Mustafa İslamoğlu meâlin açıklamasında; İbn Abbas, Mücahid, İkrime, Said b. Cübeyr, Dahhâk, Katâde Nebatça ve Süryanicede “ey insan” anlamına geldiğini, Ebu Ubeyde’nin de hurûf’ül-mukattaa” görüşünde olduğunu ifade etmektedir.

³⁹⁴ Dûsurî, *el-Edzdâd fî l-Kur’ân-ı Kerîm inde l-Müfessirîn*, 309.

³⁹⁵ el-Tekvîr 81/24.

³⁹⁶ Dûsurî, *el-Edzdâd fî l-Kur’ân-ı Kerîm inde l-Müfessirîn*, 311.

³⁹⁷ el-Tâ-Hâ 20/1.

³⁹⁸ el-Tâ-Hâ 20/1.

³⁹⁹ el-Tâ-Hâ 20/1.

⁴⁰⁰ Dûsurî, *el-Edzdâd fî l-Kur’ân-ı Kerîm inde l-Müfessirîn*, 312.

İhsan Aktaş meâlin açıklamasında bu kelimenin iki şekilde yorumlandığını, “hurûf’ül-mukattaa” ve “ey kişi, ey insan” anlamlarına geldiğini ifade etmektedir. İsmail Hakkı İzmirli meâlin açıklamasında, kelimenin sûrenin adı olduğu gibi peygamberimizin adı da olabildiğini ifade etmektedir.⁴⁰¹

el-Ferrâ, Kutrub, Zemahşerî, Müberred bu kelimenin “hurûf’ül-mukattaa” olduğu görüşündedirler.⁴⁰² Bayraktar Bayraklı, Diyanet İşleri, Edip Yüksel, Hayrat Neşriyat, Mehmet Okuyan ve Mustafa Çavdar meâlleri “hurûf’ül-mukattaa” olduğunu belirtmişlerdir.

Mehmet Türk meâlin açıklamasında, Nabatî, Suriye ve Yemen lehçelerinde “ey adam” olduğunu fakat kendisinin “hurûf’ül-mukattaa” olarak kabul ettiğini ifade etmektedir.

Suat Yıldırım meâlin açıklamasında, kesin manasının “hurûf’ül-mukattaa” olduğunun ve kelimenin Peygamberin isimlerinden, Allah’ın isimlerinden, yemin, Ey insan! anlamlarında tefsir edildiğini ifade etmektedir.

Ele aldığımız geriye kalan Türkçe meâller de kelimeyi “Tâ Hâ” olarak aynen çevirmektedirler.⁴⁰³

4.1.33. ظَنَّ: Şüphe/Kesin bilgi

“ظَنَّ” kelimesi hem “şüphe(şekk)” hem de “kesin bilgi(yakîn)” manalarına gelmektedir. Asmaî, İbnü’s-Sikkît, Taberî, İbnü’l-Enbârî, Sicistânî ve Radyüddîn es-Sâgânî bu kelimeyi ezdâd olarak kabul etmektedirler.⁴⁰⁴

{الَّذِينَ يَظُنُّونَ أَنَّهُمْ مُلَاقُو رَبِّهِمْ وَأَنَّهُمْ إِلَيْهِ رَاجِعُونَ}

Bu ezdâd kelimenin manası Kur’ân tercümelerine şu şekilde yansıtılmaktadır:

Abdülbaki Gölpınarlı: “Saygılılar, öyle kimselerdir ki Rablerine ulaşacaklarını iyiden iyiye umarlar, ona döneceklerini iyiden iyiye bilirler.”⁴⁰⁵

Ahmet Varol: “Onlar kendilerinin Allah’ın huzuruna çıkacaklarını ve O’na döneceklerini düşünürler.”⁴⁰⁶

⁴⁰¹ el-Tâ-Hâ 20/1.

⁴⁰² Dûsurî, *el-Edzâd fî’l-Kur’ân-ı Kerîm inde’l-Müfessirîn*, 312.

⁴⁰³ el-Tâ-Hâ 20/1.

⁴⁰⁴ Dûsurî, *el-Edzâd fî’l-Kur’ân-ı Kerîm inde’l-Müfessirîn*, 318.

⁴⁰⁵ el-Bakara 2/46.

⁴⁰⁶ el-Bakara 2/46.

Ali Fikri Yavuz: “O saygı gösterip korkanlar, o kimselerdir ki, Rablerine kavuşacaklarını ve sonunda ona döneceklerini yakînen bilirler.”⁴⁰⁷

Edip Yüksel: “Nitekim onlar, Rab'lerine kavuşacaklarına ve O'na döneceklerine inanırlar.”⁴⁰⁸

Hayrat Neşriyat: “Onlar ki, gerçekten kendilerinin Rablerine kavuşacak kimseler olduklarını ve gerçekten kendilerinin ancak O'na dönecek kimseler olduklarını sezerler (kat'i olarak îmân ederler).”⁴⁰⁹

Mehmet Çoban: “Allah'a gerçekten iman edenler Rabbine kavuşacaklarını unutmazlar. Dünya hayatının hesabını vermek üzere huzurumuza geleceklerini bilirler.”⁴¹⁰

Taberî âyetteki kelimenin “bilmek” anlamına geldiğine dair Ebü'l-Âliye (öl. 90/709), Mücâhid, Süddî ve İbn Cüreyc'den nakiller aktarmaktadır.⁴¹¹ Zeccâc bu âyetle ilgili, eğer şüphe etmiş olsalardı kâfir olacaklarını ifade etmektedir.”⁴¹²

Bahaeddin Sağlam, Besim Atalay, Edip Yüksel, İlyas Yorulmaz, Mustafa Çavdar ve Ümit Şimşek meâlleri “inanmak”; Mehmet Okuyan meâli “iman etmek” anlamında çevirmektedirler.

Bayraktar Bayraklı, Elmalılı Hamdi Yazır, Hasan Basri Çantay, İsmail Yakıt, Kadri Çelik, Mahmut Kısa, Mehmet Çoban, Süleyman Ateş ve Yaşar Nuri Öztürk meâlleri “bilmek” İsmail Yakıt meâlin açıklamasında metafizik alanıyla ilgili bu dünyada kesin bilginin olmayacağını ifade etmektedir.

Abdullah-Ahmet Akgül, Ali Bulaç meâlleri “şüphesiz”; Ali Fikri Yavuz meâli “yakinen”; Abdullah Parlıyan, Erhan Aktaş, İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, Mahmut Özdemir, Mehmet Türk, Muhammed Esed meâlleri “kesinlikle”; Cemal Külünkoğlu, Suat Yıldırım meâlleri “iyi”; Diyanet İşleri, Osman Fırat meâlleri “çok iyi” kelimelerini de önüne koyarak “bilmek” manasında, yakîn yani kesin bilgi olarak çevirmektedirler.

Emrah Demiryent meâli de “şüphesiz, şeksiz inanmak” şeklinde ifade etmektedir.

Abdülbaki Gölpınarlı, Mustafa İslamoğlu ve Şaban Piriş meâlleri “ummak” anlamında çevirmektedirler. Ayrıca Mustafa İslamoğlu, meâlin açıklamasında kelimeyi açıklayıp “şekk” olduğunu ifade etmektedir.

⁴⁰⁷ el-Bakara 2/46.

⁴⁰⁸ el-Bakara 2/46.

⁴⁰⁹ el-Bakara 2/46.

⁴¹⁰ el-Bakara 2/46.

⁴¹¹ et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 1/19-20.

⁴¹² Zeccâc, Mâni'l-Kur'ân, 1/331.

Ahmet Tekin, Ahmet Varol, Cemil Said, İhsan Aktaş, Ömer Nasuhi Bilmen ve Türkiye Diyanet Vakfı meâlleri “düşünmek” anlamında çevirmektedirler.

Hayrat Neşriyat meâli “sezmek”, parantez içinde “kat’î olarak îmân ederler”; İsmail Hakkı İzmirli meâli “ümit etmek”, meâlin açıklamasında “yahut bilirler” şeklinde ifade edip iki anlama da delalet etmektedirler.⁴¹³

4.1.34. عَزِمَ: Azmeden/Azmedilen

“عَزِمَ” kelimesi hem ism-i fâil olup “azmeden” hem de ism-i mef’ul olup “azmedilen” manalarına gelmektedir. İbnü’l-Enbârî ve Sâgânî bu kelimeyi ezdâd olarak kabul etmektedirler.⁴¹⁴

{وَلَمَنْ صَبَرَ وَغَفَرَ إِنَّ ذَلِكَ لَمِنْ عَزْمِ الْأُمُورِ}

Bu ezdâd kelimenin manası Kur’ân tercümelerine şu şekilde yansıtılmaktadır:

Cemil Said: “*Fâzıl olan ve umûrunda ’azim sâhibi olan sabır ve ’afv ider.*”⁴¹⁵

İhsan Aktaş: “*Fakat kim de sabreder ve (kendisine yapılan kötülüğü) bağışlarsa (erdemlice davranırsa), şüphesiz bu, azmedilip yapılmaya değer (hayırlı) işlerdendir.*”⁴¹⁶

Mahmut Özdemir: “*Kim sabrettiyse ve bağışladıysa, şüphesiz bu, elbette İşler’in azmindendir.*”⁴¹⁷

Mehmet Çoban: “*Her kim de doğruluk, gerçeklik, adalet üzerine kararlı, azimli, sebatkâr olursa, kendine yapılan haksızlıklara karşı bağışlama yolunu seçerse, işte onun yaptığı şey; kişilik, kimlik olarak gıptayla bakılacak, örnek alınacak bir yoldur.*”⁴¹⁸

Ömer Nasuhi Bilmen: “*Ve elbette her kim sabreder ve (kötülüğü) setrederse şüphe yok ki bu, azmolunacak emirlerdendir.*”⁴¹⁹

Âyetteki “عَزِمَ” ifadesinin; Beyzavî, Ebû Hayyân ve Şevkânî zâhir anlamı ism-i fâil olup “azmeden kişi” manasında olduğu görüşündedirler.⁴²⁰ Cemil Said meâli “azim

⁴¹³ el-Bakara 2/46.

⁴¹⁴ Dûsurî, *el-Edzdâd fî'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*, 329.

⁴¹⁵ el-Şûrâ 42/43.

⁴¹⁶ el-Şûrâ 42/43.

⁴¹⁷ el-Şûrâ 42/43.

⁴¹⁸ el-Şûrâ 42/43.

⁴¹⁹ el-Şûrâ 42/43.

⁴²⁰ Dûsurî, *el-Edzdâd fî'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*, 330.

sahibi”; Mehmet Çoban meâli “azimli” anlamlarında çevirmektedirler.⁴²¹

Kelbî ve Zemahşerî de bu kelimenin ism-i mef’ul anlamında olup “azmedilen iş” manasına geldiği görüşündedirler.⁴²² Ahmet Varol, Bahaeddin Sağlam, Cemal Külünkoğlu, Diyanet İşleri, Elmalılı Hamdi Yazır, Hasan Basri Çantay, Hayrat Neşriyat, İhsan Aktaş, İsmail Yakıt, Osman Fırat, Ömer Nasuhi Bilmen ve Ümit Şimşek meâlleri “azmedilen” anlamında çevirmektedirler. Ele aldığımız geriye kalan Türkçe meâller de kelimeyi “azmedilen” anlamına gelen kelimelerle çevirmektedirler.⁴²³

4.1.35. عَسَسَ: Karanlık oldu/Aydınlık oldu

“عَسَسَ” kelimesi, sözlükte “gelmek” ve “çekip gitmek” anlamındadır.⁴²⁴ Asmaî, İbnü’s-Sikkît, Sicistânî ve Sâgânî bu kelimeyi ezdâd olarak kabul edip “karanlık basmak çökmek, kararmak; gece karanlığının yönelmesi-gece karanlığının sırtını dönmesi, yüzünü çevirmesi” manalarında olduğu görüşündedirler.⁴²⁵

{وَاللَّيْلِ إِذَا عَسَسَ}

Bu ezdâd kelimenin manası Kur’ân tercümelerine şu şekilde yansıtılmaktadır:

Hasan Basri Çantay: “Karanlığa yöneldiği zaman geceye”⁴²⁶

Mehmet Okuyan: “Kararmaya başlayan geceye,”⁴²⁷

Osman Fırat: “Ve (sabaha) yöneldiği zaman gece,”⁴²⁸

Süleyman Ateş: “Sırtını dönen geceye,”⁴²⁹

Yaşar Nuri Öztürk: “Beriyeye geldiği ve geriye döndüğü zaman geceye,”⁴³⁰

Kur’ân-ı Kerîm’de sadece bu âyette geçen “عَسَسَ” kelimesinin; Mücâhid, el-Ferrâ, Beyzâvî “sırtını dönmek, yüzünü çevirmek”⁴³¹ veya İbn Abbâs, Hz. Ali (r.a.), Mücâhid, Katâde, İbn Zeyd, Buhârî, Taberî, Dahhâk “gecenin arkasını dönüp gitmesi”

⁴²¹ el-Şûrâ 42/43.

⁴²² Dûsurî, *el-Edzdâd fî'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*, 329.

⁴²³ el-Şûrâ 42/43.

⁴²⁴ Arpa, “Arap Dilinde Bir Çokanlamlılık Türü: Ezdâd”, 30.

⁴²⁵ Dûsurî, *el-Edzdâd fî'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*, 332; el-Asmaî, *Kitâbü'l-Ezdâd*, 7-8; es-Sicistânî, *Kitâbü'l-Ezdâd*, 97; İbnü's-Sikkît, *Kitâbü'l-Ezdâd*, 167; Radiyyüddîn es-Sâgânî, *el-Ezdâd*, nşr. August Haffner (“Selâsetü Kütüb fi'l-Ezdâd” adlı eserin içerisinde), (Beyrut: el-Matbaatü'l-Katolikiyyeli'l-Âbâi'l-Yesû'iyye, 1912), 239.

⁴²⁶ el-Tekvîr 81/17.

⁴²⁷ el-Tekvîr 81/17.

⁴²⁸ el-Tekvîr 81/17.

⁴²⁹ el-Tekvîr 81/17.

⁴³⁰ el-Tekvîr 81/17.

⁴³¹ Çıbıklı, “Ezdâddan Kabul Edilen Bazı Kelimeler ve Bunların Bazı Tefsir ve Meâllere Yansımaları”, 272.

manalarında olup “aydınlık oldu” anlamına geldiği görüşündedirler.⁴³² Zemahşerî, Hasan el-Basrî, İbn Kesîr “yönelmek” manasında olduğu görüşündedirler.⁴³³ Ahmet Tekin, Ali Fikri Yavuz, Bayraktar Bayraklı, Cemal Külünkoğlu, Diyanet İşleri, Elmalılı Hamdi Yazır, Hasan Basri Çantay, İlyas Yorulmaz, Kadri Çelik, Mahmut Kısa, Mahmut Özdemir, Mehmet Çakır, Mehmet Çoban, Mustafa İslamoğlu, Orhan Kuntman, Osman Fırat, Ömer Nasuhi Bilmen, Suat Yıldırım, Süleyman Ateş ve Türkiye Diyanet Vakfı meâllerinde “aydınlık oldu” manasında olduğu görülmektedir.

Abdullah-Ahmet Akgül, Abdullah Parlıyan, Ahmet Varol, Ali Bulaç, Bahaeddin Sağlam, Besim Atalay, Cemil Said, Edip Yüksel, Emrah Demiryent, Erhan Aktaş, Hayrat Neşriyat, İhsan Aktaş, İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, İsmail Yakıt, Kur’ân Yolu, Mehmet Okuyan, Mehmet Türk, Muhammed Esed, Mustafa Çavdar, Süleyman Tevfik, Şaban Piriş ve Ümit Şimşek meâllerinde “karanlık oldu” manasında olduğu görülmektedir.⁴³⁴

el-İsfahânî, “her iki manaya” işaret ettiği görüşündedir.⁴³⁵ Yaşar Nuri Öztürk meâli de hem “karanlık oldu” hem de “aydınlık oldu” manalarında olduğu görülmektedir.⁴³⁶

4.1.36. عَسَى: Yakîn, gereklilik/Şek, ümit

“عَسَى” kelimesi hem “yakîn, vücûb (gerekli, zorunlu)” hem de “şek, ümit, arzu” manalarına gelmektedir. Kutrub, İbnü’l-Enbârî, Sicistânî ve İbnü’d-Dehhân bu kelimeyi ezdâd olarak kabul etmektedirler.⁴³⁷

{... وَعَسَى أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا وَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ وَعَسَى أَنْ تُحِبُّوا شَيْئًا وَهُوَ شَرٌّ لَكُمْ ...}

Bu ezdâd kelimenin manası Kur’ân tercümelerine şu şekilde yansıtılmaktadır:

Abdülbaki Gölpınarlı: “... Bazı şeyler vardır ki hoşlanmazsınız, fakat hayırlıdır size. Bazı şeyler de vardır, hoşlanırsınız, şerdir size. ...”⁴³⁸

Mahmut Özdemir: “... Olur ki bir şeyi sevimsiz görürsünüz; hâlbuki o sizin için

⁴³² et-Taberî, Câmiu’l-Beyân, 24/256-257; Dûsurî, el-Edzdâd fî’l-Kur’ân-ı Kerîm inde’l-Müfessirîn, 332-333.

⁴³³ Dûsurî, el-Edzdâd fî’l-Kur’ân-ı Kerîm inde’l-Müfessirîn, 333.

⁴³⁴ el-Tekvîr 81/17.

⁴³⁵ Râgıb el-İsfahânî, el-Müfredât fî Garibi’l-Kur’ân (Dimeşk: Dâru’l-Kalem, 1412), 1/566.

⁴³⁶ el-Tekvîr 81/17.

⁴³⁷ Dûsurî, el-Edzdâd fî’l-Kur’ân-ı Kerîm inde’l-Müfessirîn, 334.

⁴³⁸ el-Bakara 2/216.

hayırlıdır. Olur ki bir şeyi seversiniz; hâlbuki o sizin için şerrdir. ...”⁴³⁹

Mehmet Çakır: “... Evet, bazen hoşlanmadığınız bir şey, sizin için daha hayırlı olabilir; aksine hoşlandığınız bir şey de sizin için daha kötü olabilir. ...”⁴⁴⁰

Mehmet Türk: “... Hoşunuza gitmeyen bir şey, hakkınızda daha hayırlı olabildiği gibi, hoşunuza giden bir şey de hakkınızda daha kötü olabilir. ² ...”⁴⁴¹

Âyetteki “عَسَى” kelimesinin; İbn Abbâs ve Ebû Ubeyde “vücûb” manasında olduğu görüşündedirler.⁴⁴² Abdalbaki Gölpınarlı, Abdullah-Ahmet Akgül, Ali Bulaç, Ali Fikri Yavuz, Bahaeddin Sağlam, Cemal Külünkoğlu, Cemil Said, Diyanet İşleri, Elmalılı Hamdi Yazır, Emrah Demiryent, Erhan Aktaş, Hasan Basri Çantay, Hayrat Neşriyat, İsmail Hakkı İzmirli, İsmail Yakıt, Mahmut Özdemir, Mehmet Çoban, Mustafa Çavdar, Ömer Nasuhi Bilmen, Suat Yıldırım, Süleyman Tevfik, Şaban Piriş, Türkiye Diyanet Vakfı ve Ümit Şimşek meâlleri “vücûb, gerekli, yakîn” anlamlarında çevirmektedirler.⁴⁴³

İsfahânî de bu kelimenin “ümit etmek, arzulamak” manasında olduğu görüşündedir.⁴⁴⁴ Abdullah Parlıyan, Ahmet Tekin, Ahmet Varol, Bayraktar Bayraklı, Besim Atalay, Edip Yüksel, İhsan Aktaş, İlyas Yorulmaz, İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, Kadri Çelik, Kur’ân Yolu, Mahmut Kısa, Mehmet Çakır, Mehmet Okuyan, Mehmet Türk, Muhammed Esed, Mustafa İslamoğlu, Orhan Kuntman, Osman Fırat, Süleyman Ateş ve Yaşar Nuri Öztürk meâlleri “şek, ümit” anlamlarında çevirmektedirler.⁴⁴⁵

4.1.37. عُشْرَاء: Doğuran deve/Doğrulmuş deve

“عُشْرَاء” kelimesi hem “doğum ayına girmiş hamile deve” hem de “doğrulmuş deve” manalarına gelmektedir. Sicistânî bu kelimeyi ezdâd olarak kabul etmektedir.⁴⁴⁶

{وَإِذَا الْعِشْرَاءُ عُطِّلَتْ}

Bu ezdâd kelimenin manası Kur’ân tercümelerine şu şekilde yansıtılmaktadır:

Ahmet Varol: “On aylık gebe develer [1] başıboş salıverildiği zaman, ”⁴⁴⁷

⁴³⁹ el-Bakara 2/216.

⁴⁴⁰ el-Bakara 2/216.

⁴⁴¹ el-Bakara 2/216.

⁴⁴² Dûsurî, *el-Edzdâd fî'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*, 336.

⁴⁴³ el-Bakara 2/216.

⁴⁴⁴ Dûsurî, *el-Edzdâd fî'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*, 337.

⁴⁴⁵ el-Bakara 2/216.

⁴⁴⁶ Dûsurî, *el-Edzdâd fî'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*, 294.

⁴⁴⁷ el-Tekvîr 81/4.

Cemil Said: “dişi develer terk olunduğı,”⁴⁴⁸

Emrah Demiryent: “Gebe develer (değerli mallar) terk edildiğı zaman,”⁴⁴⁹

Kur’ân Yolu: “Doğuracak develer başı boş bırakıldığında;”⁴⁵⁰

Suat Yıldırım: “Doğurmak üzere olan develer; kıyılmaz mallar terk edildiğı zaman,”⁴⁵¹

Âyetteki “الْعِشَارُ” çoğul kelimenin; Taberî, Semerkandî, Sa’lebî, Zemahşerî, İbn Atiyye, Beyzâvî, Nesefî ve Hâzin “on aylık gebe deve” manasında olduğu görüşündedirler.⁴⁵² Abdullah Parlıyan, Ahmet Tekin, Ahmet Varol, Besim Atalay, İsmail Yakıt, Kur’ân Yolu, Mahmut Kısa, Mehmet Okuyan, Muhammed Esed, Mustafa İslamoğlu, Suat Yıldırım, Süleyman Ateş ve Şaban Piriş meâlleri “on aylık gebe develer”, “doğurmak üzere olan develer” anlamlarında çevirmektedirler.

Ahmet Varol meâli “on aylık gebe develer” anlamında çevirerek meâlin açıklamasında anlamın aynı olup Arapların doğum zamanı yaklaşmış gebe develere büyük önem verip ilgi gösterdiklerini ifade etmektedir.

Mehmet Türk meâli “en nefis mallar” anlamında çevirip meâlin açıklamasında gerçek anlamın “on aylık gebeler” olduğunu ifade etmektedir.

Abdullah-Ahmet Akgül, Ali Bulaç, Bahaeddin Sağlam, Cemal Külünkoğlu, Diyanet İşleri, Emrah Demiryent, Erhan Aktaş, Hasan Basri Çantay, Hayrat Neşriyat, İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, İsmail Hakkı İzmirli, Mustafa Çavdar, Orhan Kuntman, Osman Fırat, Ömer Nasuhi Bilmen, Türkiye Diyanet Vakfı ve Ümit Şimşek meâlleri “gebe develer” anlamında çevirmektedirler.⁴⁵³

Asmaî, İbn Kuteybe de bu kelimenin “on aylık gebeliğı anne karnında yaşamış deve” manasında olduğu görüşündedirler.⁴⁵⁴ Abdülbaki Gölpınarlı, Cemil Said meâlleri “dişi develer”; İlyas Yorulmaz, Süleyman Tevfik, Yaşar Nuri Öztürk meâlleri “develer” anlamlarında çevirmektedirler.⁴⁵⁵

4.1.38. فَرْش: Küçük deve/Yaşlı deve

⁴⁴⁸ el-Tekvîr 81/4.

⁴⁴⁹ el-Tekvîr 81/4.

⁴⁵⁰ el-Tekvîr 81/4.

⁴⁵¹ el-Tekvîr 81/4.

⁴⁵² Dûsurî, *el-Edzdâd fî'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*, 294-295.

⁴⁵³ el-Tekvîr 81/4.

⁴⁵⁴ Dûsurî, *el-Edzdâd fî'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*, 295.

⁴⁵⁵ el-Tekvîr 81/4.

“فَرَشَ” kelimesi hem “küçük deve” hem de “yaşlı deve” manalarına gelmektedir. Ebü’t-Tayyib el-Lugavî bu kelimeyi ezdâd olarak kabul etmektedir.⁴⁵⁶

{وَمِنَ الْأَنْعَامِ حَمُولَةً وَفَرَشًا كُلُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ ...}

Bu ezdâd kelimenin manası Kur’ân tercümelerine şu şekilde yansıtılmaktadır:

Bahaeddin Sağlam: “Eti yenilen hayvanlardan da hem binek hem kesimlik için yaratmıştır. ...”⁴⁵⁷

Diyanet İşleri: “Yine O, hayvanlardan da irili ufaklı var edendir.[198] ...”⁴⁵⁸

Erhan Aktaş: “Ve hayvanlardan yük taşıyanlar ve serilecek olanlar/döşek yapılanlar var. ...”⁴⁵⁹

İhsan Aktaş: “Ve yük taşımaya elverişli olan ve olmayanıyla (küçükbaş–büyükbaş olmak üzere evcil) hayvanlardan da (sizin için yaratan Odur). ...”⁴⁶⁰

İsmail Yakıt: “Hayvanlardan yük taşıyacak ve (yünlerinden) döşek yapılacak [ferşen] olanları (da var eden O’dur). ...”⁴⁶¹

Kadri Çelik: “Yük taşıyan büyük baş hayvanları da (kesilirken) yerlere serilen küçükbaş hayvanları (da O yaratmıştır). ...”⁴⁶²

Âyetteki “فَرَشًا” kelimesinin; İbn Mes’ud, İbn Abbâs ve Mücâhid “küçük deve” manasında olduğu görüşündedirler.⁴⁶³ Kadri Çelik meâli “küçükbaş hayvanlar” anlamında çevirmektedir.

İhsan Aktaş meâli “küçükbaş–büyükbaş” anlamında çevirmektedir.⁴⁶⁴

Cübbâî, Nehhâs, Maverdî ve Cessâs da bu kelimenin “yün, tüy veya kıllardan yapılan giyecek, eşya” manasında olduğu görüşündedirler.⁴⁶⁵

Ahmet Varol meâli “kesilen (veya tüylerinden döşekler yapılan)” anlamında çevirip meâlin açıklamasında kelimeyi müfessirlerin bazıları kesim için beslenen küçük hayvanlar bazıları da yünlerinden ve kıllarından döşek yapılan hayvanlar olarak belirtmektedir.

Bahaeddin Sağlam, Hayrat Neşriyat meâlleri “kesimlik” anlamında çevirmektedir.

⁴⁵⁶ Dûsurî, *el-Edzdâd fî'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*, 349.

⁴⁵⁷ el-En'âm 6/142.

⁴⁵⁸ el-En'âm 6/142.

⁴⁵⁹ el-En'âm 6/142.

⁴⁶⁰ el-En'âm 6/142.

⁴⁶¹ el-En'âm 6/142.

⁴⁶² el-En'âm 6/142.

⁴⁶³ Dûsurî, *el-Edzdâd fî'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*, 349.

⁴⁶⁴ el-En'âm 6/142.

⁴⁶⁵ Dûsurî, *el-Edzdâd fî'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*, 349.

Diyanet İşleri meâli “ufaklı” anlamında çevirip meâlin açıklamasında “tüylerinden döşekler yapılanlar” ifade etmektedir.

Mustafa İslamoğlu meâlin açıklamasında, kelimenin anlamının “yaygı ve sergi” anlamına geldiğini ve bazılarının göre “yününden sergi, döşek yapılan” anlamına geldiğini ifade etmektedir.

Ele aldığımız geriye kalan Türkçe meâller de kelimeyi “yününden faydalanmak”, “döşek”, “kesimlik” anlamlarında çevirmektedirler.⁴⁶⁶

4.1.39. أَفْرَطَ: Öne geçirmek/Geride bırakmak

“أَفْرَطَ” kelimesi hem “öne geçirmek, öne almak” hem de “geride bırakmak, unutmak, ertelemek” manalarına gelmektedir. Kutrub, İbnü’l-Enbârî, Ebü’t-Tayyib el-Lugâvî, Sicistânî ve Sâgânî bu kelimeyi ezdâd kabul etmektedirler.⁴⁶⁷

{وَيَجْعَلُونَ لِلَّهِ مَا يَكْرَهُونَ وَتَصِفُ أَلْسِنَتُهُمُ الْكَذِبَ أَنَّ لَهُمُ الْحُسْنَىٰ لَا جَرَمَ أَنَّ لَهُمُ النَّارَ وَأَنَّهُمْ مُّفْرَطُونَ}

Bu ezdâd kelimenin manası Kur’ân tercümelerine şu şekilde yansıtılmaktadır:

Diyanet İşleri: “Hoşlarına gitmeyen şeyleri Allah’a isnad ederler. En güzel sonuç kendilerininmiş diye dilleri de yalan uyduruyor. Hiç şüphe yok ki onlara cehennem vardır ve onlar oraya en önde sokulacaklardır.”⁴⁶⁸

Edip Yüksel: “Hoşlanmadıkları şeyleri ALLAH’a malediyorlar ve kendilerinin iyi hakkettikleri yalanını dillerinde geveliyorlar. Elbette, ateşe terkedilecekler.”⁴⁶⁹

İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu: “İstemedikleri olunca “Allah’tan” derler. Sonlarının iyi olacağını söyleyerek de kendi ağızlarıyla yalan uydurmuş olurlar. Gerçekten bu kimseler için ateş vardır. Ateşe ilk atılacak olanlar da onlardır.”⁴⁷⁰

Süleyman Ateş: “Kendilerinin hoşlanmadıkları şeyi Allah’a veriyorlar, üstelik de dilleri, “En güzel sonuç, kendilerinin olacak” diye yalan söylüyor. Onlara mutlaka ateş vardır ve onlar ona sürüleceklerdir!”⁴⁷¹

Âyetteki “مُفْرَطُونَ” ifadesinin; Mücâhid, Mukâtil b. Süleyman, Dahhâk’a göre

⁴⁶⁶ el-En’âm 6/142.

⁴⁶⁷ Dûsurî, *el-Edzâd fi’l-Kur’ân-ı Kerîm inde’l-Müfessirîn*, 415.

⁴⁶⁸ el-Nahl 16/62.

⁴⁶⁹ el-Nahl 16/62.

⁴⁷⁰ el-Nahl 16/62.

⁴⁷¹ el-Nahl 16/62.

“geride bırakılanlar, ateşte terkedilenler, ateşte unutilanlar”; bir grup müfessir ve kurrâya göre ise “unutilanlar, terk edilenler” anlamına gelmektedir.⁴⁷² Bahaeddin Sağlam, Bayraktar Bayraklı, Edip Yüksel, İhsan Aktaş, Kur’ân Yolu, Mehmet Çoban, Mehmet Okuyan, Muhammed Esed, Ömer Nasuhi Bilmen, Süleyman Ateş ve Türkiye Diyanet Vakfı meâlleri de bu görüştedirler.

Mehmet Okuyan meâlin açıklamasında râ harfi fethaysa “terk edilmek, bırakılmak” manalarına geldiğini ifade etmektedir. Muhammed Esed meâlin açıklamasında lafzen “ateş olacak ve terk edilecekler” anlamına geldiğini ifade etmektedir. Süleyman Ateş meâli “sürülecekler” anlamında çevirip meâlin açıklamasında lafzen mufratûn kelimesinde râ (üstün) okunursa “ateşe sürülecekler” fakat râ (esre) okunursa “âşırı gidenler” anlamına geldiğini ifade etmektedir.⁴⁷³

Katâde, İbn Kuteybe, Taberî “öne geçirilenler, ateşe ilk atılanlar” manasında olduğu görüşündedirler.⁴⁷⁴ Ele aldığımız geriye kalan Türkçe meâller de bu anlamda çevirmektedirler.⁴⁷⁵

4.1.40. فَوْقَ: Daha büyük, yüksek/Daha küçük, alçak

“فَوْقَ” kelimesi, “daha büyük” ve “daha küçük” anlamlarında kullanılmaktadır. Kutrub, İbnü’l-Enbârî, Ebü’t-Tayyib el-Lugâvî, Sicistânî, Sâgânî ve Münşî bu kelimeyi ezdâd olarak kabul etmektedirler.⁴⁷⁶

{إِنَّ اللَّهَ لَا يَسْتَحْيِي أَنْ يَضْرِبَ مَثَلًا مَّا بَعُوضَةٌ فَمَا فَوْقَهَا ...}

Bu ezdâd kelimenin manası Kur’ân tercümelerine şu şekilde yansıtılmaktadır:

Abdullah Parlıyan: “*Bakınız Allah bir sivrisineği hatta ondan daha büyük veya daha küçük bir şeyi örnek getirmekten kaçınmaz. ...*”⁴⁷⁷

Bayraktar Bayraklı: “*Allah, bir sivri sineği, hatta ondan daha küçük bir şeyi örnek vermektan çekinmez. ...*”⁴⁷⁸

Emrah Demiryent: “*Şüphesiz ki Allah, (hakikati açıklamak için) bir sivrisineği,*

⁴⁷² Dûsurî, *el-Edzdâd fî'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*, 353.

⁴⁷³ el-Nahl 16/62.

⁴⁷⁴ Dûsurî, *el-Edzdâd fî'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*, 352.

⁴⁷⁵ el-Nahl 16/62.

⁴⁷⁶ Dûsurî, *el-Edzdâd fî'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*, 354.

⁴⁷⁷ el-Bakara 2/26.

⁴⁷⁸ el-Bakara 2/26.

*hatta onun da ötesinde bir şeyi (ondan daha küçük, ya da daha büyük bir varlığı) misal vermekten imtina etmez. ...*⁴⁷⁹

Hayrat Neşriyat: “Şübhesiz ki Allah, (kullarına doğru yolu göstermek için) bir sivrisineği, (hattâ küçüklük ve kıymetsizlikte) ondan da öte (daha aşağı) bir şeyi misâl getirmekten çekinmez. ...”⁴⁸⁰

Mustafa Çavdar: “Allah bir sivrisineği veya daha büyüğünü misal olarak vermekten çekinmez. ...”⁴⁸¹

Osman Fırat: “Allah, bir sivrisineği, onun daha üstünde bir varlığı örnek olarak vermekten çekinmez. ...”⁴⁸²

Süleyman Ateş: “Allah, bir sivrisineği hatta onun da üstünde olan (ondan daha zayıf bir varlığı) misal vermekten utanmaz. ...”⁴⁸³

Âyetteki “فوق” kelimesinin, Sâgânî, İbnü'l-Enbârî, Katâde, İbn Cüreyc, Kutrub, Taberî, Kelbî, Ebû Hayyân, el-Ferrâ, “daha büyük, üstün, yüksek” manalarında olduğu görüşündedirler.⁴⁸⁴ Abdulkaki Gölpınarlı, Abdullah-Ahmet Akgül, Ahmet Varol, Ali Bulaç, Ali Fikri Yavuz, Bahaeddin Sağlam, Besim Atalay, Cemil Said, Diyanet İşleri, Elmalılı Hamdi Yazır, Hasan Basri Çantay, İhsan Aktaş, İlyas Yorulmaz, Kadri Çelik, Kur'ân Yolu, Mahmut Kısa, Mahmut Özdemir, Mehmet Çakır, Mehmet Çoban, Mehmet Okuyan, Mustafa Çavdar, Orhan Kuntman, Osman Fırat, Ömer Nasuhi Bilmen, Suat Yıldırım, Süleyman Tevfik, Şaban Piriş, Türkiye Diyanet Vakfı ve Yaşar Nuri Öztürk meâlleri de bu anlamda çevirmektedirler.

Hayrat Neşriyat meâli “öte”, parantez içinde “daha aşağı” olarak belirtmektedir.

İsmail Yakıt meâli “üstünde”, meâlin açıklamasında “daha küçük” kastedildiğini ifade etmektedir.

Süleyman Ateş meâli “üstünde”, parantez içinde “daha zayıf” olarak belirtmektedir.

Mehmet Türk meâli “üzerinde”, meâlin açıklamasında Elmalılı “üzerinde”, Zemahşerî “daha da küçük”, Kurtubî “daha iri” şeklinde anlam verdiği görüşleri ifade etmektedir.

⁴⁷⁹ el-Bakara 2/26.

⁴⁸⁰ el-Bakara 2/26.

⁴⁸¹ el-Bakara 2/26.

⁴⁸² el-Bakara 2/26.

⁴⁸³ el-Bakara 2/26.

⁴⁸⁴ Dûsurî, *el-Edzdâd fî'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*, 354.

Emrah Demiryent meâli “ötesinde”, parantez içinde “ondan daha küçük ya da daha büyük” olarak belirtmektedir.⁴⁸⁵

Kutrub’a göre, kelime sıfatlarla kullanıldığında “küçük” anlamına gelir ve bu âyette de sıfat geçmediği için küçük anlamına gelmez. el-Ferrâ’ya göre, sivrisinek oldukça küçüktür ve bundan dolayı bu kelime “alçak, küçük” manasına gelmez.⁴⁸⁶ Ebû Ubeyde, İbn Yezîdî, Râzî, Kelbî, “daha küçük, düşük, alçak” manalarında olduğu görüşündedirler.⁴⁸⁷ Bayraktar Bayraklı, Cemal Külünkoğlu, Edip Yüksel, Erhan Aktaş, Muhammed Esed ve Ümit Şimşek meâlleri “daha küçük”; Mustafa İslamoğlu meâli “küçük” anlamında çevirmektedirler. Muhammed Esed meâlinde açıklama yaparak lafzen, “onun fevkinde bir şeyi”; burada vurgulanan, küçüklük vasfının daha ileri bir derecesinin kastedildiğini ve Zemahşerî’den “filan şahıs insanların en alçağıdır, hatta onların da ötesinde” örneğini vererek ifade etmektedir.⁴⁸⁸

İbn Kuteybe’ye göre, “daha küçük veya daha büyük” manalarına gelir.⁴⁸⁹ Abdullah Parlıyan meâli “daha büyük veya daha küçük”; Ahmet Tekin meâli “daha küçük, daha büyük” şeklinde çevirmektedirler.⁴⁹⁰

4.1.41. قُرْء: Temizlik hali/Hayız hali

“قُرْء” kelimesi Hicaz bölgesinde “temizlik dönemi”, Irak’ta ise “hayız dönemi” manalarına gelmektedir.⁴⁹¹

{وَالْمُطَلَّاتُ يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ ثَلَاثَةَ قُرْءٍ ...}

Bu ezdâd kelimenin manası Kur’ân tercümelerine şu şekilde yansıtılmaktadır:

Ali Bulaç: “Boşanmış kadınlar kendi kendilerine üç 'ay hali ve temizlenme süresi' beklerler. ...”⁴⁹²

Erhan Aktaş: “Boşanan kadınlar, evlenmeksizin üç adet dönemi beklerler. ...”⁴⁹³

⁴⁸⁵ el-Bakara 2/26.

⁴⁸⁶ Kaya, *Ebu Bekr İbnu'l-Enbari ve El-Ezded Fi'l-Luğa adlı eseri*, 105.

⁴⁸⁷ Dûsurî, *el-Edzdâd fi'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*, 355.

⁴⁸⁸ el-Bakara 2/26.

⁴⁸⁹ Muhammed b. Yusuf Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-Muhîd*, thk. Âdil Ahmed el-Mevcûd, Ali Muhammed Ma'rid (Beirut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1993), I/341-342.

⁴⁹⁰ el-Bakara 2/26.

⁴⁹¹ el-Asmaî, *Kitabü'l-Ezdâd*, 5; Yalçın, “Taberî'nin 'el-Câmiu'l-beyân' Tefsirine Göre Kur'ân'daki Ezdâd Kelimeler”, 416; Kaya, *Ebu Bekr İbnu'l-Enbari ve El-Ezded Fi'l-Luğa adlı eseri*, 46; Türkmen, “Kur'ân-ı Kerîm'de Ezdâd”, 106.

⁴⁹² el-Bakara 2/228.

⁴⁹³ el-Bakara 2/228.

Mustafa İslamoğlu: “Boşanmış hanımlar, üç temizlenme süresince^[429] kendilerini gözetlerler. ^[430] ... ”⁴⁹⁴

Türkiye Diyanet Vakfı: “Boşanmış kadınlar kendi kendilerine üç ay hâli (hayız veya temizlik müddeti) beklerler. ... ”⁴⁹⁵

Âyetteki “قُرُوء” kelimesi, Taberî’nin naklettiğine göre; Hz. Ömer(r.a.) (öl. 73/693), İbn Abbâs, İbn Mes’ûd, Ebû Mûsâ el-Eş’arî (öl. 42/662-63), Mücâhid, Katâde, Dahhâk, İkrime, Süddî, İbrâhîm b. Yezîd en-Nehaî (öl. 96/714)⁴⁹⁶ ve tabiinden büyük bir grup ile mezhep imamlarından Ebû Hanîfe (öl. 150/767), Ahmed b. Hanbel (öl. 290/903) ve Kufe fakihlerinin bir kısmı “hayız dönemi” manasında olduğu görüşündedirler.⁴⁹⁷ Abdulkadir Gölpınarlı, Abdullah Parlıyan, Ahmet Varol, Ali Fikri Yavuz, Bahaeddin Sağlam, Bayraktar Bayraklı, Besim Atalay, Cemil Said, Edip Yüksel, Elmalılı Hamdi Yazır, Emrah Demiryent, Erhan Aktaş, İhsan Aktaş, İlyas Yorulmaz, İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, Kadri Çelik, Kur’ân Yolu, Mahmut Kısa, Mahmut Özdemir, Mehmet Çakır, Mehmet Çoban, Mehmet Okuyan, Muhammed Esed, Mustafa Çavdar, Orhan Kuntman, Ömer Nasuhi Bilmen, Suat Yıldırım, Süleyman Tevfik, Şaban Piriş ve Ümit Şimşek meâlleri de “âdet dönemi” anlamında çevirmektedirler.

Hayrat Neşriyat meâlde “üç hayız müddeti”, meâlin açıklamasında kelimenin “hayız müddeti veya temizlik müddeti” manalarında olduğunu belirtmektedir.

İsmail Hakkı İzmirli meâlde “üç hayız”, meâlin açıklamasında “yahut üç tahir” yani üç temizlik olduğunu ifade etmektedir.

Mehmet Türk meâlde “üç ay hali”, meâlin açıklamasında kelimenin “ay halleri veya temizlik halleri” olduğunu belirtmektedir.⁴⁹⁸

Ebû Amr b. Alâ (öl. 154/771) hem “temizlik zamanı” hem de “hayız vakti” manasında görüşünde olup İbnü’s-Sikkît, Sicistânî ve Sâgânî de bu görüştedir.⁴⁹⁹ Abdullah-Ahmet Akgül, Ahmet Tekin, Ali Bulaç, Cemal Külünkoğlu, Hasan Basri Çantay, İsmail Yakıt ve Yaşar Nuri Öztürk meâlleri ise “ve” bağlacıyla birlikte her iki anlamı da tercih etmektedirler. Diyanet İşleri, Osman Fırat, Süleyman Ateş ve Türkiye

⁴⁹⁴ el-Bakara 2/228.

⁴⁹⁵ el-Bakara 2/228.

⁴⁹⁶ et-Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, 4/500-506; Yalçın, “Taberî’nin 'el-Câmiu'l-beyân' Tefsirine Göre Kur’ân’daki Ezdâd Kelimeler”, 417.

⁴⁹⁷ Dûsurî, *el-Ezdâd fi’l-Kur’ân-ı Kerîm inde’l-Müfessirîn*, 357.

⁴⁹⁸ el-Bakara 2/228.

⁴⁹⁹ el-Asmaî, *Kitâbü’l-Ezdâd*, 5; es-Sicistânî, *Kitâbü’l-Ezdâd*, 99; İbnü’s-Sikkît, *Kitâbü’l-Ezdâd*, 160; es-Sâgânî, *el-Ezdâd*, 242.

Diyanet Vakfı meâlleri de “veya” bağlacıyla “hayız ve temizlik vakti” anlamlarından ikisini de tercih ederek onlar gibi çevirmektedirler.⁵⁰⁰

Hiz. Âişe (r.a.), Zeyd b. Sâbit (r.a.) (öl. 45/665[?]), mezhep imamlarından İmam Mâlik, eş-Şâfiî (öl. 204/820) ve Hicaz fakihleri, bu kelimenin “temizlik dönemi” anlamında kullanıldığını bildirmektedirler.⁵⁰¹

Mustafa İslamoğlu meâlde “temizlenme süreci”, âyetin açıklamasında kelimenin ezdâd olduğunu belirtip “hem âdet görmeyi hem de temizlenmeyi” ifade etmektedir.⁵⁰²

4.1.42. ﻻ: Olumsuz, menfi/Olumlu, müsbet

“ﻻ” kelimesi hem “olumlu, müsbet” hem de “olumsuz, menfi” manalara gelmektedir. İbnü'l-Enbârî ve Sâgânî bu kelimeyi ezdâd olarak kabul etmektedirler.⁵⁰³

{فَلَا أَقْسِمُ بِمَوَاقِعِ النُّجُومِ}

Bu ezdâd kelimenin manası Kur'ân tercümelerine şu şekilde yansıtılmaktadır:

Elmalılı Hamdi Yazır: “Hayır, yıldızların yerlerine yemin ederim.”⁵⁰⁴

İsmail Hakkı İzmirli: “Yıldızların mevkilerine [4] yemin ederim ki [5]”⁵⁰⁵

Mehmet Türk: “Hayır! (Artık başka söze lüzum yok). ¹ Bu Kitabın âyetlerinin yerleştiği gönüllere² yemin ederim.”⁵⁰⁶

Mustafa İslamoğlu: “ÖTESİ yok! [4921] İşte Kur'ân'ın parçalar halinde indirilişine yemin ediyorum; [4922]”⁵⁰⁷

Âyetteki “ﻻ” kelimesinin; cumhur “sıla” olup “yemin ederim” manasına geldiği görüşündedir.⁵⁰⁸ Abdulbaki Gölpınarlı, Abdullah-Ahmet Akgül, Abdullah Parlıyan, Ahmet Tekin, Ali Fikri Yavuz, Bahaeddin Sağlam, Cemil Said, Diyanet İşleri, Edip Yüksel, Emrah Demiryent, Hayrat Neşriyat, İlyas Yorulmaz, İsmail Hakkı İzmirli, İsmail Yakıt, Kur'ân Yolu, Mehmet Çakır, Mustafa Çavdar, Süleyman Tevfik ve Ümit Şimşek

⁵⁰⁰ el-Bakara 2/228.

⁵⁰¹ Dûsurî, *el-Edzdâd fî'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*, 357; Yalçın, “Taberî'nin 'el-Câmiu'l-beyân' Tefsirine Göre Kur'ân'daki Ezdâd Kelimeler”, 417.

⁵⁰² el-Bakara 2/228.

⁵⁰³ Dûsurî, *el-Edzdâd fî'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*, 382.

⁵⁰⁴ el-Vâkı'a 56/75.

⁵⁰⁵ el-Vâkı'a 56/75.

⁵⁰⁶ el-Vâkı'a 56/75.

⁵⁰⁷ el-Vâkı'a 56/75.

⁵⁰⁸ Dûsurî, *el-Edzdâd fî'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*, 382.

meâlleri “yemin” anlamında çevirmektedirler.⁵⁰⁹

İbn Atiyye ve Ebû Hayyân da bu kelimenin “nefy” manasına geldiği görüşündedirler.⁵¹⁰ Ahmet Varol, Ali Bulaç, Bayraktar Bayraklı, Besim Atalay, Cemal Külünkoğlu, Elmalılı Hamdi Yazır, Erhan Aktaş, Hasan Basri Çantay, İhsan Aktaş, İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, Kadri Çelik, Mahmut Kısa, Mahmut Özdemir, Mehmet Çoban, Mehmet Okuyan, Muhammed Esed, Orhan Kuntman, Osman Fırat, Ömer Nasuhi Bilmen, Suat Yıldırım, Süleyman Ateş, Şaban Piriş, Türkiye Diyanet Vakfı ve Yaşar Nuri Öztürk meâlleri “olumsuz” manaya gelen “hayır”, “değil”, “yok” anlamlarında çevirmektedirler.

Mustafa İslamoğlu meâli “Ötesi yok!” anlamında çevirip meâlin açıklamasında yalanlayanlara hitap olarak zımnen “Sakin ha! Aman ha!” olduğunu ifade etmektedir.

Mehmet Türk meâli “Hayır! (Artık başka söze lüzum yok).” anlamında çevirip meâlin açıklamasında “لَا أَقْسِمُ” ifadesinin yemin çeşitlerinden birisi olduğunu, müfessirlerin “لَا” için zaid, te’kit, vallâhi denildiği gibi aslı üzere olumsuzluk için olduğunu ifade etmektedir. Bu yüzden anlamın “yok, iş öyle zannettikleri gibi değil, yemin ederim yahut artık başka söze lüzum yok kasem ederim” şeklinde olabildiğini belirtmektedir.⁵¹¹

4.1.43. مَا: Olumlu/Olumsuz

“مَا” kelimesi hem “olumlu” hem de “olumsuz” manalara gelmektedir. İbnü’l-Enbârî, İbnü’d-Dehhân ve Sâgânî bu kelimeyi ezdâd olarak kabul etmektedirler.⁵¹²

{...يُعْلَمُونَ النَّاسَ السِّحْرُ وَمَا أُنْزِلَ عَلَى الْمَلَكَيْنِ بِبَابِلَ هَارُوتَ وَمَارُوتَ ...}

Bu ezdâd kelimenin manası Kur’ân tercümelerine şu şekilde yansıtılmaktadır:

Ahmet Tekin: “... Babil'deki iki meleğe, Hârût ve Mârût'a, sihirle ilgili bir bilgi, bir emir ve hüküm indirilmemişti. ...”⁵¹³

Suat Yıldırım: “... Halka sihiri ve Babil'de Hârut ve Mârut adlı iki meleğe indirilen şeyleri öğretiyorlardı. ...”⁵¹⁴

⁵⁰⁹ el-Vâkı’a 56/75.

⁵¹⁰ Dûsurî, *el-Edzdâd fî'l-Kur’ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*, 383.

⁵¹¹ el-Vâkı’a 56/75.

⁵¹² Dûsurî, *el-Edzdâd fî'l-Kur’ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*, 399.

⁵¹³ el-Bakara 2/102.

⁵¹⁴ el-Bakara 2/102.

Âyetteki “مَا” kelimesinin; İbn Abbâs, Kurtubî ve Rebî b. Enes (öl. 53/673) nefy olup “olumsuz” manaya geldiği görüşündedirler.⁵¹⁵ Ahmet Tekin, Ali Bulaç, Erhan Aktaş, İhsan Aktaş, İlyas Yorulmaz, Mahmut Özdemir, Mustafa Çavdar, meâlleri “olumsuz” anlamlarda çevirmektedirler.⁵¹⁶

Cumhur bu kelimenin, ism-i mevsul olup “olumlu” manaya geldiği görüşündedir.⁵¹⁷ Ele aldığımız geriye kalan Türkçe meâller kelimeyi ismi mevsul olup “olumlu” anlamda çevirmektedirler.

Mustafa İslamoğlu meâli kelimeyi “olumlu” anlamda çevirip meâlin açıklamasında olumsuz anlamını da verip fakat olumsuz anlamın uygun olmadığını ifade etmektedir.

İsmail Hakkı İzmirli meâli ismi mevsul olarak “olumlu” anlamda çevirip meâlin açıklamasında olumlu da olumsuz da tercüme edilebileceğini ifade etmektedir.⁵¹⁸

4.1.44. نَاء: Güçlkle kaldırmak/Yükün altında kalmak

“نَاء” kelimesi hem “ağırlığı kaldırmak” hem de “yükün ağır gelmesi” manalarına gelmektedir. Asmaî, İbnü’l-Enbârî, Ebü’t-Tayyib el-Lugavî ve Sâgânî bu kelimeyi ezdâd kabul etmektedirler.⁵¹⁹ İbn Manzûr (öl. 711/1311), kelimeye “güçlkle kaldırmak, yükün kişiyi eğip bükmesi (kaldıramaması)” gibi anlamlar vermiştir.⁵²⁰

{... وَاتَّيْنَاهُ مِنَ الْكُوزِ مَا إِنَّ مَفَاتِحَهُ لَتَنُوءُ بِالْعُصْبَةِ أُولِي الْقُوَّةِ ...}

Bu ezdâd kelimenin manası Kur’ân tercümelerine şu şekilde yansıtılmaktadır:

Abdülbaki Gölpınarlı: “... ona öyle hazineler vermiştik ki anahtarlarını bile güçlü kuvvetli on, on beş kişi götüremezdi. ...”⁵²¹

Orhan Kuntman: “... Biz ona, anahtarlarını güçlü bir topluluğun zor taşıdığı hazineler vermiştik. ...”⁵²²

Süleyman Ateş: “... Biz kendisine öyle hazineler vermiştik ki onun (hazinelerinin)

⁵¹⁵ Dûsurî, *el-Edzdâd fî'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*, 399.

⁵¹⁶ el-Bakara 2/102.

⁵¹⁷ Dûsurî, *el-Edzdâd fî'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*, 399.

⁵¹⁸ el-Bakara 2/102.

⁵¹⁹ Dûsurî, *el-Edzdâd fî'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*, 460.

⁵²⁰ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 1/174-177.

⁵²¹ el-Kasas 28/76.

⁵²² el-Kasas 28/76.

*anahtarlarını (taşımak), güçlü bir topluluğa ağır geliyordu. ...*⁵²³

Ümit Şimşek: “... Biz ona öyle hazineler vermiştik ki, anahtarlarını taşımak bile güçlü kuvvetli bir topluluğa zor geliyordu. ...”⁵²⁴

Âyetteki “نَاء” kelimesinin, İbnü’l-Enbârî, Zeccâc, Nehhâs, Kurtubî, Ebû Hayyan “ağır gelmek” manasında olduğu görüşündedirler.⁵²⁵ Abdalbaki Gölpınarlı, Abdullah Parlıyan, Ali Bulaç, Besim Atalay, Cemal Külünkoğlu, Diyanet İşleri, Edip Yüksel, Hasan Basri Çantay, Hayrat Neşriyat, İhsan Aktaş, İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, İsmail Hakkı İzmirli, İsmail Yakıt, Mahmut Kısa, Mahmut Özdemir, Mehmet Okuyan, Muhammed Esed, Mustafa İslamoğlu, Osman Fırat, Ömer Nasuhi Bilmen ve Süleyman Ateş meâlleri de bu manada çevirmektedirler. Ayrıca Cemal Külünkoğlu meâlin açıklamasında, “ağırlık” ifadesinin çokluktan kinaye olarak mecazen olduğunu ifade etmektedir.⁵²⁶

el-Ferrâ, “zor taşımak” manasında olduğu görüşündedir.⁵²⁷ Abdullah-Ahmet Akgül, Ahmet Tekin, Ahmet Varol, Ali Fikri Yavuz, Bahaeddin Sağlam, Bayraktar Bayraklı, Elmalılı Hamdi Yazır, Emrah Demiryent, Erhan Aktaş, Kadri Çelik, Kur’ân Yolu, Mehmet Çoban, Mustafa Çavdar, Orhan Kuntman, Suat Yıldırım, Süleyman Tefvîk, Ümit Şimşek, Yaşar Nuri Öztürk ve Türkiye Diyanet Vakfı meâlleri de bu manada çevirmektedirler.⁵²⁸

4.1.45. هَلْ: İstifham-olumsuz/Te’kîd-olumlu

“هَلْ” edatı, “olumsuz/istifhâm” ve “olumlu/tahkik” anlamında kullanılmaktadır. İbnü’d-Dehhân ve Sâgânî de bu kelimeyi ezdâd kabul etmektedirler.⁵²⁹ İbnü’l-Enbârî, edatının bazen istifham(soru) yani insanın bilmediği şeyi sormak için bazen de te’kîd (قَدْ) manası yani şüpheyi gidermek ve kesinliği belirtmek manalarına geldiğini ifade etmektedir.⁵³⁰

{ هَلْ أَتَى عَلَى الْإِنْسَانِ حِينٌ مِّنَ الدَّهْرِ لَمْ يَكُنْ شَيْئًا مَّذْكُورًا }

⁵²³ el-Kasas 28/76.

⁵²⁴ el-Kasas 28/76.

⁵²⁵ Dûsurî, *el-Edzdâd fî'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*, 361.

⁵²⁶ el-Kasas 28/76.

⁵²⁷ Kaya, *Ebu Bekr İbnu'l-Enbarî ve El-Ezdzad Fi'l-Luğa adlı eseri*, 81.

⁵²⁸ el-Kasas 28/76.

⁵²⁹ Dûsurî, *el-Edzdâd fî'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*, 467.

⁵³⁰ İbnü’l-Enbârî, *el-Ezdzâd*, 191-192 .

Bu ezdâd kelimenin manası Kur’ân tercümelerine şu şekilde yansıtılmaktadır:

Ali Fikri Yavuz: “Gerçekten insan üzerine dehirden öyle bir zaman geçti ki, o vakit insan alınır, (insanlıkla tanınır) bir şey değildi.”⁵³¹

Diyanet İşleri: “İnsan (henüz) anılır bir şey değilken (yaratılmamışken) üzerinden uzunca bir zaman geçti.[569]”⁵³²

İlyas Yorulmaz: “İnsan henüz anılmaya değer bir şey değilken, o zamandan bir bölümünün haberi gelmedi mi?”⁵³³

İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu: “İnsan sözü edilecek bir varlık oluncaya kadar aradan birçok zaman geçmiştir.”⁵³⁴

Türkiye Diyanet Vakfı: “İnsanın üzerinden, henüz kendisinin anılan bir şey olmadığı uzun bir süre geçmedi mi?”⁵³⁵

Âyetteki “هَلْ” edatının; Mekkî b. Ebî Talib “olumsuz/istifham” manasında olduğu görüşündedir.⁵³⁶ Abdullah-Ahmet Akgül, Ahmet Varol, Bayraktar Bayraklı, Besim Atalay, Edip Yüksel, Emrah Demiryent, Erhan Aktaş, İlyas Yorulmaz, İsmail Yakıt, Kadri Çelik, Mahmut Kısa, Mahmut Özdemir, Mehmet Türk, Muhammed Esed, Mustafa Çavdar, Mustafa İslamoğlu, Osman Fırat, Süleyman Ateş, Şaban Piriş, Türkiye Diyanet Vakfı ve Yaşar Nuri Öztürk meâlleri de “olumsuz/istifham” anlamında çevirmektedirler.⁵³⁷

Taberî de bu kelimenin “olumlu/tahkik” manasında olduğu görüşündedir.⁵³⁸ Abdalbaki Gölpınarlı, Abdullah Parlıyan, Ahmet Tekin, Ali Bulaç, Ali Fikri Yavuz, Bahaeddin Sağlam, Cemal Külünkoğlu, Cemil Said, Diyanet İşleri, Elmalılı Hamdi Yazır, Hasan Basri Çantay, Hayrat Neşriyat, İhsan Aktaş, İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, İsmail Hakkı İzmirli, Kur’ân Yolu, Mehmet Çakır, Mehmet Çoban, Mehmet Okuyan, Orhan Kuntman, Ömer Nasuhi Bilmen, Suat Yıldırım, Süleyman Tevfik ve Ümit Şimşek meâlleri de “olumlu/tahkik, te’kîd” anlamında çevirmektedirler.⁵³⁹

⁵³¹ el-İnsan 76/1.

⁵³² el-İnsan 76/1.

⁵³³ el-İnsan 76/1.

⁵³⁴ el-İnsan 76/1.

⁵³⁵ el-İnsan 76/1.

⁵³⁶ Arpa, Kur’ân İfadelerinde Zıt Anlamlılık Ezdâd, 262.

⁵³⁷ el-İnsan 76/1.

⁵³⁸ Arpa, Kur’ân İfadelerinde Zıt Anlamlılık Ezdâd, 262.

⁵³⁹ el-İnsan 76/1.

4.1.46. هَوَى: Aşağı inmek, düşmek/Yukarı çıkmak, yükselmek

“هَوَى” kelimesi hem “düşmek” hem de “yükselmek” manalarına gelmektedir. Kutrub, Sicistânî, İbnü'd-Dehhân, Sâgânî ve Münşî bu kelimeyi ezdâd olarak kabul etmektedirler.⁵⁴⁰

{وَالنَّجْمُ إِذَا هَوَى}

Bu ezdâd kelimenin manası Kur'ân tercümelerine şu şekilde yansıtılmaktadır:

Besim Atalay: “*Dulunan yıldıza ant*”⁵⁴¹

Edip Yüksel: “*Düşerken yıldızlara andolsun.*”⁵⁴²

Elmalılı Hamdi Yazır: “*İnmekte olan yıldıza andolsun ki,*”⁵⁴³

Kadri Çelik: “*Battığı zaman yıldıza andolsun.*”⁵⁴⁴

Ömer Nasuhi Bilmen: “*Yıldıza; tulûa başladığı zaman kasem olsun ki,*”⁵⁴⁵

Süleyman Ateş: “*Aşağı kayan yıldıza andolsun ki.*”⁵⁴⁶

Yaşar Nuri Öztürk: “*Yemin olsun inip çıktığı zaman yıldıza/fışkırıp çıktığı zaman çimene/süzülüp aktığı zaman Ülker Yıldızı'na/aşağı indiği zaman o parçalar halinde ağır ağır gelene,*”⁵⁴⁷

Âyetteki “هَوَى” kelimesinin; Mâverdî, Kuşeyrî, Beyzâvî, İbn Sa'dî “düşmek” manasında olduğu görüşündedirler.⁵⁴⁸

Ahmet Varol, Ali Bulaç, Ali Fikri Yavuz, Bayraktar Bayraklı, Cemal Külünkoğlu, Diyanet İşleri, Emrah Demiryent, Erhan Aktaş, Hasan Basri Çantay, Hayrat Neşriyat, İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, Kadri Çelik, Kur'ân Yolu, Mahmut Özdemir, Şaban Piriş, Türkiye Diyanet Vakfı ve Ümit Şimşek meâlleri “batmak”; Abdulbaki Gölpınarlı, Elmalılı Hamdi Yazır, Mahmut Kısa, Mehmet Okuyan, Mehmet Türk, Muhammed Esed, Mustafa Çavdar, Orhan Kuntman, Süleyman Tevfik meâlleri “inmek”; Abdullah Parlıyan, İlyas Yorulmaz meâlleri “kaybolmak”; Bahaeddin Sağlam, Edip Yüksel meâlleri “düşmek”; İsmail Yakıt, Mehmet Çakır, Suat Yıldırım, Süleyman Ateş meâlleri

⁵⁴⁰ Dûsurî, *el-Edzdâd fî'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*, 469.

⁵⁴¹ el-Necm 53/1.

⁵⁴² el-Necm 53/1.

⁵⁴³ el-Necm 53/1.

⁵⁴⁴ el-Necm 53/1.

⁵⁴⁵ el-Necm 53/1.

⁵⁴⁶ el-Necm 53/1.

⁵⁴⁷ el-Necm 53/1.

⁵⁴⁸ Dûsurî, *el-Edzdâd fî'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*, 470.

“kaymak”, Mehmet Çoban meâli “kayarak inmek”; İhsan Aktaş meâli “çökmek”; Besim Atalay meâli “dulunmak” ve Cemil Said meâli “gurub” yani “batmak” anlamında çevirmektedirler.

Ayrıca Muhammed Esed meâlin açıklamasında “batmak” anlamında da tercih edilebileceğini; İhsan Aktaş meâlin açıklamasında asıl anlamın “çökmek” ama “düşmek, kaymak, inmek” gibi manalara da gelebildiğini; Suat Yıldırım meâlin açıklamasında “düşmek, kaymak, çıkmak” anlamlarına gelebilse de buradaki anlamının necm kelimesinden dolayı “inmek” olduğunu; Süleyman Ateş de meâlin açıklamasında “düşmek, inmek, çıkmak” anlamlarına gelebilse de buradaki anlamının inmek manasında olup “kaymak” anlamında çevirmeyi uygun gördüğünü; İsmail Yakıt meâlin açıklamasında “düşmek, inmek” manalarına da geldiğini ifade etmektedirler.⁵⁴⁹

Aynı zamanda Mâverdî, Ebüssuûd, Âlûsî “yükselmek” manasında olduğu görüşündedirler.⁵⁵⁰ Abdullah-Ahmet Akgül meâli “zuhur etmek” anlamını verip, meâlin açıklamasında “doğmak” manasının daha doğru olduğunu ifade etmektedir. Ömer Nasuhi Bilmen meâli “tulûa” yani “doğmak” anlamını vermiştir.

Ahmet Tekin meâli “doğan ve yükselen”; Yaşar Nuri Öztürk meâli “inip çıktığı” anlamında çevirmektedirler. İsmail Hakkı İzmirli meâli “gurub” yani “batmak” manasında çevirip meâlin açıklamasında veya “tulû” yani “doğmak” olabileceğini ifade etmektedir.⁵⁵¹

4.1.47. يَهِيْجُ: Sararmak, kurumak/Uzamak, büyümek

“يَهِيْجُ” kelimesi hem “bitki sarardı, kurudu” hem de “bitki uzadı, büyüdü” manalarına gelmektedir. Ebü't-Tayyib el-Lugavî bu kelimeyi ezdâd olarak kabul etmektedir.⁵⁵²

{ ... ثُمَّ يَهِيْجُ فَتَرِيْهِ مُصْفَرًّا ... }

Bu ezdâd kelimenin manası Kur’ân tercümelerine şu şekilde yansıtılmaktadır:

Ahmet Tekin: “... Sonra onların olgunlaşıp sarardığını görürsün. ...”⁵⁵³

⁵⁴⁹ el-Necm 53/1.

⁵⁵⁰ Dûsurî, *el-Edzdâd fî'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*, 470.

⁵⁵¹ el-Necm 53/1.

⁵⁵² Dûsurî, *el-Edzdâd fî'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*, 472.

⁵⁵³ el-Zümer 39/21.

Cemil Said: “... sonra soldurub sarartıyor, ...”⁵⁵⁴

İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu: “... Sonra onları kurutuyor, gördüğün gibi sarartıyor. ...”⁵⁵⁵

Kur’ân Yolu: “... sonra bu bitkiler gelişip olgunlaşır; ardından onun sarardığını görürsün, ...”⁵⁵⁶

Âyetteki “يَهِيحُ” kelimesinin; Zeccâc, Zemahşerî ve Beyzâvî “sararmak, kurumak” manasında olduğu görüşündedirler.⁵⁵⁷ Abdalbaki Gölpınarlı, Abdullah-Ahmet Akgül, Abdullah Parlıyan, Ahmet Varol, Ali Bulaç, Ali Fikri Yavuz, Bahaeddin Sağlam, Bayraktar Bayraklı, Besim Atalay, Cemal Külünkoğlu, Diyanet İşleri, Edip Yüksel, Emrah Demiryent, Erhan Aktaş, Hasan Basri Çantay, Hayrat Neşriyat, İhsan Aktaş, İlyas Yorulmaz, İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, İsmail Hakkı İzmirli, İsmail Yakıt, Kadri Çelik, Mahmut Kısa, Mehmet Okuyan, Mehmet Türk, Muhammed Esed, Mustafa Çavdar, Mustafa İslamoğlu, Osman Fırat, Ömer Nasuhi Bilmen, Suat Yıldırım, Süleyman Ateş, Süleyman Tevfik, Şaban Piriş, Türkiye Diyanet Vakfı, Ümit Şimşek ve Yaşar Nuri Öztürk meâlleri “kurumak”; Cemil Said, “soldurmak” anlamlarında çevirmektedirler.⁵⁵⁸

Semerkandî de bu kelimenin “uzamak, büyümek, yeşermek” manasında olduğu görüşündedir.⁵⁵⁹ Ahmet Tekin, Elmalılı Hamdi Yazır, Mehmet Çoban meâlleri “olgunlaşmak”; Kur’ân Yolu meâli “gelişip olgunlaşmak”; Mahmut Özdemir meâli “büyüme”; Mehmet Çakır meâli “gelişip serpilme” anlamlarında çevirmektedirler.⁵⁶⁰

4.1.48. وَرَاءَ: Ön/Arka

“وَرَاءَ” kelimesi hem “arka” hem “ön” manalarına gelmektedir. Kutrub, Asmaî, İbnü’s-Sikkât, İbnü’l-Enbârî, Ebü’t-Tayyib el-Lugavî, Sicistânî, İbnü’d-Dehhân ve Münşî bu kelimeyi ezdâd olarak kabul etmektedirler.⁵⁶¹

{مِنْ وَرَائِهِ جَهَنَّمُ وَيُسْقَى مِنْ مَاءٍ صَدِيدٍ}

⁵⁵⁴ el-Zümer 39/21.

⁵⁵⁵ el-Zümer 39/21.

⁵⁵⁶ el-Zümer 39/21.

⁵⁵⁷ Dûsurî, *el-Edzdâd fî'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*, 472-473.

⁵⁵⁸ el-Zümer 39/21.

⁵⁵⁹ Dûsurî, *el-Edzdâd fî'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*, 473.

⁵⁶⁰ el-Zümer 39/21.

⁵⁶¹ Dûsurî, *el-Edzdâd fî'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*, 474; Yalçın, “Taberî'nin 'el-Câmiu'l-beyân' Tefsirine Göre Kur'ân'daki Ezdâd Kelimeler”, 418.

Bu ezdâd kelimenin manası Kur’ân tercümelerine şu şekilde yansıtılmaktadır:

Abdullah Parlıyan: “Önünde de cehennem var. Orada kanlı, irinli su içirilecek ona.”⁵⁶²

Ahmet Tekin: “İleride de inatçı zorbaya, diktatöre Cehennem vardır. Kendisine irinli su içirilecek.”⁵⁶³

Ali Fikri Yavuz: “O zalime, ölümünden sonra cehennem vardır ve irin suyundan içirilecektir.”⁵⁶⁴

Diyanet İşleri: “Hüsranın ardından da cehennem vardır. Orada kendisine irinli su içirilecektir.”⁵⁶⁵

Erhan Aktaş: “Onun ardından da Cehennem vardır ve irinli sudan içirilecektir.”

Hasan Basri Çantay: “Onun önünde (ilerisinde) de cehennem vardır. Ona (orada) irinli sudan içirilecektir.”⁵⁶⁶

Mahmut Özdemir: “Arkasından da Cehennem vardır; orada kanlı irinli sudan verilir.”⁵⁶⁷

Âyetteki “وَرَاءَ” kelimesi, Taberî ve Zeccâc “önünde (ilerisinde)” manasında olduğu görüşündedirler.⁵⁶⁸ Abdulbaki Gölpınarlı, Abdullah-Ahmet Akgül, Abdullah Parlıyan, Ali Bulaç, İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, İsmail Hakkı İzmirli, Kadri Çelik meâlleri “önünde”; Ahmet Tekin meâli “ileride”; İhsan Aktaş, Mustafa Çavdar meâlleri “ötesinde”; Hasan Basri Çantay meâli ise “önünde (ilerisinde)” anlamında çevirmektedirler.

Besim Atalay meâli “yanında” anlamında çevirmektedir.

İlyas Yorulmaz, Mahmut Özdemir, Orhan Kuntman, Ömer Nasuhi Bilmen, Şaban Piriş meâlleri “arkasında”; Ali Fikri Yavuz, Bahaeddin Sağlam, Cemil Said, Süleyman Tevfik meâlleri “sonra”; Ahmet Varol, Bayraktar Bayraklı, Cemal Külünkoğlu, Diyanet İşleri, Edip Yüksel, Elmalılı Hamdi Yazır, Emrah Demiryent, Erhan Aktaş, Hayrat Neşriyat, İsmail Yakıt, Kur’ân Yolu, Mahmut Kısa, Mehmet Çakır, Mehmet Okuyan, Mehmet Türk, Mustafa İslamoğlu, Osman Fırat, Suat Yıldırım, Süleyman Ateş, Türkiye Diyanet Vakfı, Ümit Şimşek ve Yaşar Nuri Öztürk meâlleri “ardından” anlamında

⁵⁶² el-İbrahim 14/16.

⁵⁶³ el-İbrahim 14/16.

⁵⁶⁴ el-İbrahim 14/16.

⁵⁶⁵ el-İbrahim 14/16.

⁵⁶⁶ el-İbrahim 14/16.

⁵⁶⁷ el-İbrahim 14/16.

⁵⁶⁸ et-Taberî, Câmiu ’l-Beyân, 16/546-547; Zeccâc, Méâni ’l-Kur’ân, 3/156.

çevirmektedirler. Muhammed Esed meâlde bu kelimeye mana vermezken açıklama yaparak kelimeyi “ardından” olarak ifade etmektedir.⁵⁶⁹

4.1.49. أَوْزَعَ: Teşvik etmek/Menetmek

“أَوْزَعَ” kelimesi hem “teşvik etmek, cezbetmek” hem de “menetmek, inkâr etmek” manalarına gelmektedir. Kutrub, Ebü't-Tayyib el-Lugavî, İbnü'd-Dehhân ve Sâgânî bu kelimeyi ezdâd olarak kabul etmektedirler.⁵⁷⁰

{وَقَالَ رَبِّ أَوْزِعْنِي أَنْ أَشْكُرَ نِعْمَتَكَ الَّتِي أَنْعَمْتَ عَلَيَّ وَعَلَى وَالِدَيَّ وَأَنْ أَعْمَلَ صَالِحًا تَرْضَاهُ}

Bu ezdâd kelimenin manası Kur’ân tercümelerine şu şekilde yansıtılmaktadır:

Bayraktar Bayraklı: “... ve şöyle dedi: “Rabbim! Bana ve ebeveynime lütfettiğin nimetine şükretmeme, hoşnut olacağın hayırlı ve barışçıl bir iş yapmama imkân ver ...”⁵⁷¹

Cemil Said: “... Didi ki: “Yâ rabbî müsâ’ade it de beni ve ecdâdımı müstağrak iylediğin lütuflardan dolayı sana şükür ideyim, ...”⁵⁷²

İsmail Hakkı İzmirli: “... dedi ki «— Yâ Rab! Bana, anama, babama ihsan ettiğin nimetlerine şükretmeyi, hoşnut olacağın iyi amel işlemeyi bana müyesser kıl [2]; ...”⁵⁷³

Şaban Piriş: “... -Rabbim! bana ve anama babama verdiği nimetine şükretmemi ve hoşnut olacağın işi yapmamı bana kolay kıl, ...”⁵⁷⁴

Ümit Şimşek: “... “Rabbim,” dedi. “Bana, anne ve babama lütfettiğin nimetlere şükretmeyi ve seni razı edecek güzel işler yapmayı bana ilham et. ...”⁵⁷⁵

Âyetteki “أَوْزِعْنِي” ifadesinin; İbn Abbâs “teşvik etmek, istekli kılmak” manasında olduğu görüşündedir.⁵⁷⁶ Abdalbaki Gölpınarlı, Abdullah-Ahmet Akgül, Ahmet Tekin, Ahmet Varol, Ali Bulaç, Ali Fikri Yavuz, Emrah Demiryent, Hasan Basri Çantay, Hayrat Neşriyat, Kadri Çelik, Mahmut Kısa, Mehmet Çoban, Ömer Nasuhi Bilmen, Süleyman Ateş ve Ümit Şimşek meâlleri “ilham etmek”; Abdullah Parlıyan meâli “uyandırmak”; Bahaeddin Sağlam, Bayraktar Bayraklı, İhsan Aktaş, Mehmet Çakır, Yaşar Nuri Öztürk meâlleri “imkân vermek”; Diyanet İşleri, Osman Fırat meâlleri

⁵⁶⁹ el-İbrahim 14/16.

⁵⁷⁰ Dûsurî, *el-Edzdâd fi'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*, 478.

⁵⁷¹ el-Neml 27/19.

⁵⁷² el-Neml 27/19.

⁵⁷³ el-Neml 27/19.

⁵⁷⁴ el-Neml 27/19.

⁵⁷⁵ el-Neml 27/19.

⁵⁷⁶ Dûsurî, *el-Edzdâd fi'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*, 479.

“sevk etmek”; Edip Yüksel meâli “yöneltmek”; Erhan Aktaş, Mehmet Okuyan, “başarılı kılmak”; İsmail Yakıt, Kur’ân Yolu, Mustafa Çavdar, Orhan Kuntman, Süleyman Tevfik, Türkiye Diyanet Vakfı, “muvaaffak kılmak” anlamlarında çevirmektedirler.⁵⁷⁷

Kutrub da bu kelimenin hem “teşvik etmek” hem de “engellemek” manasında olduğu görüşündedir.⁵⁷⁸

İsmail Hakkı İzmirli, “müyesser kılmak” anlamında çevirip meâlin açıklamasında kelimenin anlamının “beni bu fiilden ayırma” şeklinde ifade etmektedir.⁵⁷⁹

Şevkânî de bu kelimenin “bilerek terk etmek” manasında olduğu görüşündedir.⁵⁸⁰ Besim Atalay, Şaban Piriş meâlleri “kolaylaştırmak”; Cemil Said meâli “müsaade etmek” anlamlarında çevirmektedirler.⁵⁸¹

4.2. Türkçe Meâl Yazarları Tarafından Tek Bir Anlamda Çevrilen Kur’ân’daki Ezdâd Kelimeler

4.2.1. أَوْ: Yakînen bilinen/Şüphe edilen

“أَوْ” kelimesi hem “yakînen bilinen” hem de “şüphe edilen” manalarına gelmektedir. İbnü’l-Enbârî, İbnü’d-Dehhân (öl. 569/1174) ve Sâgânî bu kelimeyi ezdâd olarak kabul etmektedirler.⁵⁸²

{أَوْ كَصَيِّبٍ مِنَ السَّمَاءِ فِيهِ ظُلُمَاتٌ وَرَعْدٌ وَبَرْقٌ يَجْعَلُونَ أَصَابِعَهُمْ فِي آذَانِهِمْ مِنَ الصَّوَاعِقِ حَذَرَ الْمَوْتِ وَاللَّهُ مُحِيطٌ بِالْكَافِرِينَ}

Bu ezdâd kelimenin manası Kur’ân tercümelerine şu şekilde yansıtılmaktadır:

Bahaeddin Sağlam: “Veya onların örneği; gökten inen bir yağmur gibi ki, içinde karanlıklar, gök gürültüsü ve şimşek vardır. Ölüm korkusuyla yıldırımlardan dolayı, parmaklarıyla kulaklarını kapatıyorlar. Şüphesiz Allah kâfirleri kuşatmıştır. (Onlar O’ndan kurtulamazlar.)”⁵⁸³

Edip Yüksel: “Ya da karanlık, gökgürültüsü ve şimşekler arasında gökten boşanan

⁵⁷⁷ el-Neml 27/19.

⁵⁷⁸ Dûsurî, *el-Edzdâd fî'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*, 479.

⁵⁷⁹ el-Neml 27/19.

⁵⁸⁰ Dûsurî, *el-Edzdâd fî'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*, 479.

⁵⁸¹ el-Neml 27/19.

⁵⁸² Dûsurî, *el-Edzdâd fî'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*, 117.

⁵⁸³ el-Bakara 2/19.

bir yağmur altında yıldırımlardan ölmek korkusuyla parmaklarını kulaklarına tıkayan kimseye benzerler. ALLAH inkarcıları böyle kuşatır.”⁵⁸⁴

Mahmut Özdemir: “Yahut içinde karanlıklar, gökgürlemesi ve şimşek bulunan Gök’ten boşalan yağmur” gibidir. Ölüm kaygısıyla, Yıldırımlar’dan parmaklarını kulaklarına tıkıyorlar. Allah Kâfirler’i çepeçevre kuşatandır.”⁵⁸⁵

Âyetteki “أَوْ” kelimesinin; Zeccâc “yakinen bilinen” manasında olduğu görüşündedir.⁵⁸⁶

Ebü’l-Bekâ el-Ukberî (öl. 616/1219), Semîn el-Halebî (öl. 756/1355) de bu kelimenin “şüphe edilen” manasında olduğu görüşündedirler.⁵⁸⁷ Ele aldığımız Türkçe meâller de şüphe olarak “yahut”, “ya da”, “veya” anlamlarında çevirip fikir birliği içerisindedirler.⁵⁸⁸

4.2.2. بَيْن: Ayrılmak/Kavuşmak

“بَيْن” kelimesi hem “ayrılmak” hem de “kavuşmak” manalarına gelmektedir. Kutrub, Asmaî, İbnü’s-Sikkît, İbnü’l Enbârî, Ebü’t-Tayyib el-Lugavî ve Sâgânî bu kelimeyi ezdâd olarak kabul etmektedirler.⁵⁸⁹

{ فَلَمَّا بَلَغَا مَجْمَعَ بَيْنِهِمَا نَسِيَا حُوتَهُمَا فَاتَّخَذَ سَبِيلَهُ فِي الْبَحْرِ سَرَبًا }

Bu ezdâd kelimenin manası Kur’ân tercümelerine şu şekilde yansıtılmaktadır:

Abdullah Parlıyan: “İki denizin kavuştuğu yere vardıkları zaman, balıklarını unutmuşlardı. Balık denize atlamış, dalıp bir yol tutmuş gitmişti.”⁵⁹⁰

Besim Atalay: “Kavşağa vardıklarında, balıkların unuttular, gizli yol bulup balık denize gitti”⁵⁹¹

Elmalılı Hamdi Yazır: “Bunun üzerine ikisi de iki denizin birleştiği yere vardıklarında balıklarını unuttular. Bu arada balık, denizde yolunu bulup kaybolmuştu.”⁵⁹²

Âyetteki “بَيْن” kelimesinin; Şevkânî ve Şehâbeddin Mahmûd Âlûsî (öl.

⁵⁸⁴ el-Bakara 2/19.

⁵⁸⁵ el-Bakara 2/19.

⁵⁸⁶ Dûsurî, *el-Edzdâd fî'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*, 118.

⁵⁸⁷ Dûsurî, *el-Edzdâd fî'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*, 118.

⁵⁸⁸ el-Bakara 2/19.

⁵⁸⁹ Dûsurî, *el-Edzdâd fî'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*, 174.

⁵⁹⁰ el-Kehf 18/61.

⁵⁹¹ el-Kehf 18/61.

⁵⁹² el-Kehf 18/61.

1270/1854), “ayrılmak” manasında olduğu görüşündedirler.⁵⁹³

Beyzâvî ve Ebüssuûd (öl. 982/1574) da bu kelimenin “kavuşmak” manasında olduğu görüşündedir.⁵⁹⁴ Abdalbaki Gölpınarlı ve Abdullah Parlıyan meâlleri “kavuşmak”; Ahmet Tekin, Ahmet Varol, Ali Bulaç, Bahaeddin Sağlam, Bayraktar Bayraklı, Cemal Külünkoğlu, Cemil Said, Diyanet İşleri, Edip Yüksel, Elmalılı Hamdi Yazır, Emrah Demiryent, Erhan Aktaş, Hasan Basri Çantay, Hayrat Neşriyat, İhsan Aktaş, İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, İsmail Hakkı İzmirli, İsmail Yakıt, Kadri Çelik, Kur’ân Yolu, Mahmut Kısa, Mahmut Özdemir, Mehmet Çoban, Mehmet Okuyan, Mehmet Türk, Muhammed Esed, Mustafa Çavdar, Mustafa İslamoğlu, Orhan Kuntman, Osman Fırat, Ömer Nasuhi Bilmen, Suat Yıldırım, Süleyman Ateş, Şaban Piriş, Türkiye Diyanet Vakfı, Ümit Şimşek ve Yaşar Nuri Öztürk meâlleri “birleşmek”; İlyas Yorulmaz meâli “buluşmak”; Abdullah-Ahmet Akgül, Ali Fikri Yavuz, Besim Atalay ve Mehmet Çakır meâlleri “kavşak” anlamlarında çevirip fikir birliği içerisindeyler.⁵⁹⁵

4.2.3. حَشَرَ: Toplamak/Ölmek

“حَشَرَ” kelimesi hem “toplamak” hem de “ölmek” manalarına gelmektedir. Ebü’t-Tayyib el-Lugavî ve Sicistânî bu kelimeyi ezdâd olarak kabul etmektedirler.⁵⁹⁶

{وَإِذَا الْوُحُوشُ حُشِرَتْ}

Bu ezdâd kelimenin manası Kur’ân tercümelerine şu şekilde yansıtılmaktadır:

Hasan Basri Çantay: “*Vahşî hayvanlar bir araya toplandığı zaman,*”⁵⁹⁷

İhsan Aktaş: “*Ve (bu olaylardan sonra) vahşî hayvanlar da (korku ve panikten) bir araya toplandığı (ve yaşam koşulları ortadan kalktığı için toplu hâlde ölüme terk edildiği) zaman,* *”⁵⁹⁸

Ümit Şimşek: “*Vahşî hayvanlar toplandığında, (4)*”⁵⁹⁹

Âyetteki “حَشِرَتْ” kelimesinin; Katâde ve Vâhidî “toplamak” manasında olduğu görüşündedirler.⁶⁰⁰ Ele aldığımız İhsan Aktaş meâli hariç tüm Türkçe meâller de

⁵⁹³ Dûsurî, *el-Edzdâd fî'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*, 175.

⁵⁹⁴ Dûsurî, *el-Edzdâd fî'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*, 175.

⁵⁹⁵ el-Kehf 18/61.

⁵⁹⁶ Dûsurî, *el-Edzdâd fî'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*, 194.

⁵⁹⁷ el-Tekvîr 81/5.

⁵⁹⁸ el-Tekvîr 81/5.

⁵⁹⁹ el-Tekvîr 81/5.

⁶⁰⁰ Dûsurî, *el-Edzdâd fî'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*, 196.

“toplanmak, bir araya gelmek” anlamında çevirip fikir birliği içerisinde oldukları.⁶⁰¹

İbn Abbâs, Rebî’ bin Heysem (öl. 68//687) de bu kelimenin “ölmek” manasında olduğu görüşündedirler.⁶⁰² İhsan Aktaş meâli “bir araya toplandığı (ve yaşam koşulları ortadan kalktığı için toplu hâlde ölüme terk edildiği)” şeklinde çevirip meâlin açıklamasında, toplu hâlde ölüp helâk olmaları anlamına geldiğini ifade etmektedir.⁶⁰³

4.2.4. حَنِيف: Kötülükten iyiliğe meyletmek/İyilikten kötülüğe meyletmek

“حَنِيف” kelimesi hem “kötülükten iyiliğe meyletmek” hem de “iyilikten kötülüğe meyletmek” manalarına gelmektedir. Ebû’t-Tayyib el-Lugavî bu kelimeyi ezdâd olarak kabul etmektedir.⁶⁰⁴

{ثُمَّ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ أَنْ اتَّبِعْ مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ}

Bu ezdâd kelimenin manası Kur’ân tercümelerine şu şekilde yansıtılmaktadır:

Abdullah Parlıyan: “Sonra sana: “Yalan ve sahtelik taşıyan her şeyden sakınan ve hiçbir şekilde Allah'tan başkalarına ilahlık yakıştırmayan, İbrahim'in dinine uy” diye vahyettik.”⁶⁰⁵

Suat Yıldırım: “Sonra da sana vahyettik ki: Doğru yola yönelerek İbrâhim'in dinine tâbi ol; zira o müşriklerden değildi.”⁶⁰⁶

Ümit Şimşek: “Sonra sana da “Yüzünü bâtil dinlerden çevirerek İbrahim'in dinine uy” diye vahyettik. Çünkü o müşriklerden değildi.”⁶⁰⁷

Âyetteki “حَنِيف” kelimesinin; Ebû Kılâbe el-Cermî (öl. 104/722) “peygamberlere iman etmek” manasında olduğu görüşündedir.⁶⁰⁸ Ele aldığımız tüm Türkçe meâller “iyiliğe meyletmek, Hz. İbrahim’in hanif dinine uymak” anlamlarına gelen çeviriler yapıp fikir birliği içerisinde oldukları.⁶⁰⁹

Kur’ân’da “حَنِيف” kelimesinin geçtiği âyetlerin hiçbirinde iyilikten kötülüğe meyletmeye yönelik anlamı yoktur.

⁶⁰¹ el-Tekvîr 81/5.

⁶⁰² Dûsurî, *el-Edzâd fî'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*, 196.

⁶⁰³ el-Tekvîr 81/5.

⁶⁰⁴ Dûsurî, *el-Edzâd fî'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*, 201.

⁶⁰⁵ el-Nahl 16/123.

⁶⁰⁶ el-Nahl 16/123.

⁶⁰⁷ el-Nahl 16/123.

⁶⁰⁸ Dûsurî, *el-Edzâd fî'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*, 203.

⁶⁰⁹ el-Nahl 16/123.

4.2.5. خَبَا: Ateşin alevlenip artması/Ateşin sönmeye yakın olması

“خَبَا” kelimesi hem “ateşin alevlenip artması” hem de “ateşin sönmeye yakın olması” manalarına gelmektedir. İbnü’l-Enbârî ve Sâgânî bu kelimeyi ezdâd olarak kabul etmektedirler.⁶¹⁰

{... خَبَتْ زِدْنَاهُمْ سَعِيرًا}

Bu ezdâd kelimesinin manası Kur’ân tercümelerine şu şekilde yansıtılmaktadır:

İsmail Hakkı İzmirli: “... Yakacak kalmayıp alevi sönmeye yüz tuttukça alevli ateşi artıracamız.”⁶¹¹

Mehmet Çakır: “... Artık sığınabilecekleri tek yer, söndükçe altını ölçerdiğimiz cehennemdir.”⁶¹²

Mustafa İslamoğlu: “... ne zaman yatıştır gibi olsa, kavurucu alevini tekrar kıskırtacağız.”⁶¹³

Osman Fırat: “... Ateş her dindikçe, onlara çılgın alevi artırırız.”⁶¹⁴

Âyetteki “خَبَتْ” kelimesinin; Ebû Sâlih es-Semmân (öl. 101/719-20) “alevlenmesi, tutuşması” manasında olduğu görüşündedir.⁶¹⁵

İbn Abbâs, Mücâhid ve Katâde de bu kelimenin “sönmesi, dinmesi, erimesi” manasında olduğu görüşündedirler.⁶¹⁶ Abdulbaki Gölpınarlı, Abdullah Parlıyan, Ali Bulaç, Süleyman Tevfik meâlleri “sakin olması”; Abdullah-Ahmet Akgül meâli “azalıp sönmesi”; Ahmet Tekin, Ömer Nasuhi Bilmen meâlleri “azalması”; Ahmet Varol, Ali Fikri Yavuz, Cemal Külünkoğlu, Diyanet İşleri, Elmalılı Hamdi Yazır, Emrah Demiryent, Erhan Aktaş, İhsan Aktaş, Mahmut Özdemir, Mehmet Çoban, Osman Fırat, Süleyman Ateş, Yaşar Nuri Öztürk meâlleri “dinmesi”; Bahaeddin Sağlam, Bayraktar Bayraklı, İsmail Hakkı İzmirli, Kadri Çelik, Mehmet Türk, Şaban Piriş meâlleri “sönmeye yüz tutması”; Besim Atalay, Hasan Basri Çantay, Hayrat Neşriyat, İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, Mehmet Okuyan, Orhan Kuntman, Türkiye Diyanet Vakfı meâlleri “yavaşlanması”;

⁶¹⁰ Dûsurî, *el-Edzdâd fî'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*, 208.

⁶¹¹ el-İsrâ 17/97.

⁶¹² el-İsrâ 17/97.

⁶¹³ el-İsrâ 17/97.

⁶¹⁴ el-İsrâ 17/97.

⁶¹⁵ Dûsurî, *el-Edzdâd fî'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*, 208.

⁶¹⁶ Dûsurî, *el-Edzdâd fî'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*, 208.

Cemil Said, Mehmet Çakır meâlleri “sönmesi”; Edip Yüksel meâli “soğuması”; İlyas Yorulmaz, Ümit Şimşek meâlleri “hafiflemesi”; İsmail Yakıt, Mahmut Kısa, Muhammed Esed, Mustafa İslamoğlu meâlleri “yatışması”; Kur’ân Yolu, Mustafa Çavdar, Suat Yıldırım meâlleri “zayıflaması” anlamlarında çevirmektedirler. Ele aldığımız tüm Türkçe meâller “ateşin sönmesi, dinmesi” gibi anlamlarda çevirip fikir birliği içerisindeyler.⁶¹⁷

4.2.6. مُسْتَخْفٍ: Gizlenen/Ortaya çıkan

“مُسْتَخْفٍ” kelimesi hem “gizlenen” hem de “ortaya çıkan” manalarına gelmektedir. Kutrub, İbnü’l-Enbârî ve İbnü’d-Dehhân bu kelimeyi ezdâd olarak kabul etmektedirler.⁶¹⁸

{سَوَاءٌ مِنْكُمْ مَنْ أَسَرَ الْقَوْلَ وَمَنْ جَهَرَ بِهِ وَمَنْ هُوَ مُسْتَخْفٍ بِاللَّيْلِ وَسَارِبٌ بِالنَّهَارِ}

Bu ezdâd kelimenin manası Kur’ân tercümelerine şu şekilde yansıtılmaktadır:

Cemal Külünkoğlu: “Sizden birinin sözlerini gizlemesiyle onu açığa vurma, geceleyin saklanmasıyla gündüzün dolaşması (bilinmesi bakımından O’nun için) aynıdır.”⁶¹⁹

Emrah Demiryent: “Sizden, sözü gizleyenle onu açığa vuran, geceleyin gizlenenle gündüzün meydana çıkan (bilinmesi bakımından, Allah’ın ilminde) eşittir.”⁶²⁰

Âyetteki “مُسْتَخْفٍ” kelimesinin; müfessirlerin çoğu, Nehhâs, Abdülkerîm b. Muhammed Semânî (öl. 562/1166) ve Şinkîfî “gizlenen” manasında olduğu görüşündedir.⁶²¹ Abdülbaki Gölpınarlı, Ali Fikri Yavuz, Besim Atalay, Cemal Külünkoğlu, Edip Yüksel, İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, İsmail Hakkı İzmirli, Mahmut Kısa, Mehmet Çakır, Ömer Nasuhi Bilmen ve Ümit Şimşek meâlleri “saklanan”; Abdullah-Ahmet Akgül, Abdullah Parlıyan, Ahmet Tekin, Ahmet Varol, Ali Bulaç, Bahaeddin Sağlam, Bayraktar Bayraklı, Diyanet İşleri, Elmalılı Hamdi Yazır, Emrah Demiryent, Erhan Aktaş, Hasan Basri Çantay, Hayrat Neşriyat, İlyas Yorulmaz, İsmail Yakıt, Kadri Çelik, Kur’ân Yolu, Mahmut Özdemir, Mehmet Çoban, Mehmet Okuyan, Mehmet Türk, Muhammed Esed, Mustafa Çavdar, Mustafa İslamoğlu, Orhan Kuntman, Osman Fırat, Suat Yıldırım, Süleyman Ateş, Süleyman Tevfik, Şaban Piriş, Türkiye

⁶¹⁷ el-İsrâ 17/97.

⁶¹⁸ Dûsurî, *el-Edzdâd fî'l-Kur’ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*, 215.

⁶¹⁹ el-Ra'd 13/10.

⁶²⁰ el-Ra'd 13/10.

⁶²¹ Dûsurî, *el-Edzdâd fî'l-Kur’ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*, 216.

Diyanet Vakfı ve Yaşar Nuri Öztürk meâlleri “gizlenen” anlamlarında çevirmektedirler.⁶²²

Kutrub da bu kelimenin “ortaya çıkan” manasında olduğu görüşündedir.⁶²³

4.2.7. رَاضِيَةً: Rızî olan/Rızî olunan

“رَاضِيَةً” kelimesi hem ism-i fâil olup “rızî olan” hem de ism-i mef’ul olup “rızî olunan” manalarına gelmektedir. Ebü’t-Tayyib el-Lugavî bu kelimeyi ezdâd olarak kabul etmektedir.⁶²⁴

{فَهُوَ فِي عَيْشَةٍ رَاضِيَةٍ}

Bu ezdâd kelime sadece üç âyette geçip manası Kur’ân tercümelerine şu şekilde yansıtılmaktadır:

Erhan Aktaş: “Artık o, hoşnut olacağı bir hayat yaşayacak.”⁶²⁵

Mahmut Kısa: “Böylece o, sonsuza dek mutlu ve huzurlu bir hayat yaşayacak.”⁶²⁶

Mahmut Özdemir: “O, rızî edici bir geçim / bir yaşayış içinde!”⁶²⁷

Âyetteki “رَاضِيَةً” kelimesinin; İbni Kayyim zâhir anlamı ism-i fâil olup “rızî olan” manasında olduğu görüşündedir.⁶²⁸ Ele aldığımız tüm Türkçe meâllerde fikir birliği içerisinde olup kelimeyi ism-i fâil olarak “hoşnut olan”, “rızî olan”, “memnun, mutlu, mesut eden” etken anlamlarda çevirmektedirler.⁶²⁹

Semerkandî, Sa’lebî ve Begavî de bu kelimenin ism-i mef’ul anlamında olup “rızî olunan” manasına geldiği görüşündedirler.⁶³⁰

4.2.8. الْإِزْتِيَابُ: Şüphe/Kesin bilgi

“الْإِزْتِيَابُ” kelimesi hem “şüphe” hem de “kesin bilgi” manalarına gelmektedir.

⁶²² el-Ra'd 13/10.

⁶²³ Dûsurî, *el-Edzdâd fî'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*, 216.

⁶²⁴ Dûsurî, *el-Edzdâd fî'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*, 240.

⁶²⁵ el-Hâkka 69/21.

⁶²⁶ el-Hâkka 69/21.

⁶²⁷ el-Hâkka 69/21.

⁶²⁸ Dûsurî, *el-Edzdâd fî'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*, 240.

⁶²⁹ el-Hâkka 69/21.

⁶³⁰ Dûsurî, *el-Edzdâd fî'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*, 240.

Münşî bu kelimeyi ezdâd olarak kabul etmektedir.⁶³¹

{وَالَّذِي يَنْسُنَ مِنَ الْمَجِيزِ مَنْ نَسَانِكُمْ إِنْ ارْتَبْتُمْ فَعِدَّتُهُنَّ ثَلَاثَةُ أَشْهُرٍ وَالَّذِي لَمْ يَحْضَنْ ...}

Bu ezdâd kelimenin manası Kur’ân tercümelerine şu şekilde yansıtılmaktadır:

Elmalılı Hamdi Yazır: “Kadınlarınız içinden âdetten kesilmiş olanlarla, henüz âdetini görmemiş bulunanlardan eğer şüphe ederseniz (iddetlerinin nasıl olacağına tereddüt ederseniz), onların bekleme süresi üç aydır. ...”⁶³²

İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu: “Kadınlarınız içerisinde aybaşılarından kesilmiş olanların süresinden işkillenecek olursanız bilin ki onların süresi üç aydır. ...”⁶³³

Kur’ân Yolu: “Kadınlarınızdan âdetten kesilmiş olanlar ile âdet görmeyenler hakkında tereddüt ederseniz onların bekleme süresi üç aydır. ...”⁶³⁴

Âyetteki “ارْتَبْتُمْ” kelimesinin; Mukâtil b. Süleyman, İbn Kuteybe ve Semerkandî “şüphe” manasında olduğu görüşündedirler.⁶³⁵ Ele aldığımız tüm Türkçe meâllerde fikir birliği içerisinde olup kelimeyi “şüphe etmek”, “tereddüt etmek”, “kuşkulananmak” anlamlarında çevirmektedirler.⁶³⁶

Kurtubî, Ebû Hayyân ve Âlûsî de bu kelimenin “kesin bilgi” manasında olduğu görüşündedirler.⁶³⁷

4.2.9. سَبَّح: Değişken, uğraş/Durgun, boş vakit

“سَبَّح” kelimesi hem “uğraş, değişken” hem de “boş vakit, durgun” manalarına gelmektedir. Münşî bu kelimeyi ezdâd olarak kabul etmektedir.⁶³⁸

{إِنَّ لَكَ فِي النَّهَارِ سَبْحًا طَوِيلًا}

Bu ezdâd kelimenin manası Kur’ân tercümelerine şu şekilde yansıtılmaktadır:

İhsan Aktaş: “Şüphesiz (gece ibadetlerinden başka) gündüz, senin uzun süre uğraşacağın işler (tebliğ yapmak, Kur’ân’ı anlatmak, insanlarla iletişim kurup onları inanmaya davet etmek gibi vs. ağır işlerin ve büyük bir sorumluluğun) vardır.”⁶³⁹

⁶³¹ Dûsurî, *el-Edzdâd fî'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*, 256.

⁶³² el-Talâk 65/4.

⁶³³ el-Talâk 65/4.

⁶³⁴ el-Talâk 65/4.

⁶³⁵ Dûsurî, *el-Edzdâd fî'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*, 233.

⁶³⁶ el-Talâk 65/4.

⁶³⁷ Dûsurî, *el-Edzdâd fî'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*, 256.

⁶³⁸ Dûsurî, *el-Edzdâd fî'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*, 258.

⁶³⁹ el-Müzemmil 73/7.

Mahmut Kısa: “Çünkü senin, gündüzleri yapacak çok işin olacak.”⁶⁴⁰

Mehmet Okuyan: “Şüphesiz ki gündüz senin için uzun (sürelî) meşguliyet(ler) vardır.”⁶⁴¹

Mustafa Çavdar: “Çünkü gündüz seni bekleyen birçok görev vardır. 28/73, 73/20”⁶⁴²

Süleyman Ateş: “Çünkü gündüz, senin uzun süre uğraşacağın şeyler vardır.”⁶⁴³

Âyetteki “سَبَّحًا” kelimesinin; Ebû Ubeyde ve İbn Kuteybe “uğraş, meşguliyet” manasında olduğu görüşündedirler.⁶⁴⁴ Ele aldığımız tüm Türkçe meâllerde fikir birliği içerisinde olup kelimeyi “uğraşı”, “meşguliyet”, “iş”, “görev” anlamlarında çevirmektedirler.

İhsan Aktaş meâlin açıklamasında, kelimenin “yüzme” anlamına geldiğini ama buradaki mananın mecazi olup “meşguliyet alanları içinde koşuşturma” anlamına geldiğini ifade etmektedir.⁶⁴⁵

İbn Abbâs ve Katâde de bu kelimenin “boş vakit” manasında olduğu görüşündedirler.⁶⁴⁶

4.2.10. السَّاحِر: Âlim/Müfsid

“السَّاحِر” kelimesi hem “faziletli, âlim” hem de “müfsid, bozguncu, kötü” manalarına gelmektedir. İbnü’l-Enbârî, İbnü’d-Dehhân ve Sâgânî bu kelimeyi ezdâd olarak kabul etmektedirler.⁶⁴⁷

{وَقَالُوا يَا أَيُّهَ السَّاحِرِ ادْغُ لَنَا رَبَّكَ بِمَا عَهِدَ عِنْدَكَ إِنَّا لَمُهْتَدُونَ}

Bu ezdâd kelimenin manası Kur’ân tercümelerine şu şekilde yansıtılmaktadır:

Ahmet Varol: “Dediler ki: “Ey büyüücü! Sana olan ahdi üzere bizim için Rabbine dua et, gerçekten biz hidâyete geleceğiz.”⁶⁴⁸

Emrah Demiryent: “(Ve onlar, başlarına gelen her azapta), “Ey sihirbaz! (Duanı

⁶⁴⁰ el-Müzemmil 73/7.

⁶⁴¹ el-Müzemmil 73/7.

⁶⁴² el-Müzemmil 73/7.

⁶⁴³ el-Müzemmil 73/7.

⁶⁴⁴ Dûsurî, el-Edzdâd fî'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn, 258.

⁶⁴⁵ el-Müzemmil 73/7.

⁶⁴⁶ Dûsurî, el-Edzdâd fî'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn, 258.

⁶⁴⁷ Dûsurî, el-Edzdâd fî'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn, 268.

⁶⁴⁸ el-Zuhurf 43/49.

kabul edeceğine dair) sana verdiği söz hürmetine, bizim için Rabbine dua et (de azabı bizden gidersin. Söz veriyoruz ki, bundan böyle) artık biz, (bildirdiğin o hak) yola geleceğiz” (îmân edeceğiz) dediler.”⁶⁴⁹

İsmail Hakkı İzmirli: “Onlar şöyle dediler: «— Sihirbaz! ['] dâvetine icabet edeceğini sana taahhüt eden Rabbine dua et de bizden felâketi kaldırsın. Şâyet bizi bu felâketten kurtarırsan biz de doğru yola geliriz».”⁶⁵⁰

Mustafa İslamoğlu: “Ve “Sen ey büyücü bilgin! Seninle yaptığı sözleşme hatırına, Rabbine bizim için yalvar: kesinlikle biz artık doğru yola yöneleceğiz!” diye yalvardılar.”⁶⁵¹

Âyetteki “السَّاحِرُ” kelimesinin; Taberî ve Ebû Hayyân “âlim, faziletli” manasında olduğu görüşündedirler.⁶⁵² Ahmet Tekin meâli “Ey bilge kişi”; Mustafa İslamoğlu meâli “Ey büyücü bilgin” anlamlarında çevirmektedirler.

Emrah Demiryent, Erhan Aktaş meâlleri “Ey Sihirbaz!”; İhsan Aktaş meâli “Ey sihir yapan (sihir ilmini bilen)” anlamında çevirmektedirler. Emrah Demiryent meâlin açıklamasında, bu ifadenin “Ey bilge kişi” anlamına geldiğini ifade etmektedir. Erhan Aktaş meâlin açıklamasında, bu ifadenin “Ey yüce insan” anlamına geldiğini ifade etmektedir. İhsan Aktaş ve İsmail Hakkı İzmirli meâlin açıklamasında saygınlık bildiren bu kelimenin “Âlim, Mahir, Kâmil” ifadelerinin yerine kullanıldığını ifade etmektedirler.

Ele aldığımız geriye kalan tüm Türkçe meâller de “büyücü”, “sihirbaz”, “sâhir” anlamlarında çevirip fikir birliği içerisindeyler.⁶⁵³

İbni Kayyim, Ebû Hayyân ve Âlûsî de bu kelimenin “müfsid” manasında olduğu görüşündedirler.⁶⁵⁴

4.2.11. سَارِب: Aşikâr, açık/Gizli

“سَارِب” kelimesi hem “açık, aşikâr” hem de “gizli” manalarına gelmektedir. Kutrub, İbnü’l-Enbârî, Ebü’t-Tayyib el-Lugavî ve İbnü’d-Dehhân bu kelimeyi ezdâd olarak kabul etmektedirler.⁶⁵⁵

⁶⁴⁹ el-Zuhurf 43/49.

⁶⁵⁰ el-Zuhurf 43/49.

⁶⁵¹ el-Zuhurf 43/49.

⁶⁵² Dûsurî, *el-Edzdâd fî'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*, 268.

⁶⁵³ el-Zuhurf 43/49.

⁶⁵⁴ Dûsurî, *el-Edzdâd fî'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*, 269.

⁶⁵⁵ Dûsurî, *el-Edzdâd fî'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*, 270.

{سَوَاءٌ مِنْكُمْ مَنْ أَسَرَ الْقَوْلَ وَمَنْ جَهَرَ بِهِ وَمَنْ هُوَ مُسْتَخْفٍ بِاللَّيْلِ وَسَارِبٌ بِالنَّهَارِ}

Bu ezdâd kelimenin manası Kur’ân tercümelerine şu şekilde yansıtılmaktadır:

Ahmet Tekin: “Sizden iyilik veya kötülüğü fısıldayarak gizli konuşanla, açıkça konuşan; gece saklı-gizli, gündüz alenen iyilik veya pervasızca kötülük yapan, isyana ve günaha batan güç ve iktidar sahipleri de O’nun tarafından bilinir”⁶⁵⁶

Mustafa Çavdar: “Allah için, birinizin sözünü saklaması veya açığa vurması ya da bir şeyi gece gizlenerek veya gündüzün açıkça yapması arasında hiçbir fark yoktur. 2/76-77, 11/5, 9/78, 16/19”⁶⁵⁷

Osman Fırat: “İçinizden sözü gizleyen ile açığa vuran (Allah nazarında) eşittir; geceleyin gizlenenle gündüz ortaya çıkan da eşittir (O, her şeyi görür ve bilir).”⁶⁵⁸

Süleyman Ateş: “Aranızdan sözü gizleyen de onu açık söyleyen de geceleyin gizlenen de, gündüzün görünen de (O’nca) birdir.”⁶⁵⁹

Süleyman Tevfik: “Sizden birinizin kelâmını gizlemesi veyâ açık söylemesi, gece gizli ve gündüz âşikâr iş görmesi onun 'indinde müsâvîdir.”⁶⁶⁰

Âyetteki “سَارِبٌ” kelimesinin; Müfessirlerin çoğu, Nehhâs, Semânî ve Şinkîtî “açık, aşikâr” manasında olduğu görüşündedirler.⁶⁶¹ Ele aldığımız tüm Türkçe meâller fikir birliği içerisinde olup kelimeyi “açık, aşikâr” anlamlarına uyan ifadelerle belirtmişlerdir.⁶⁶²

Kutrub da bu kelimenin “gizli” manasında olduğu görüşündedir.⁶⁶³

4.2.12. سَلِيم: Sağlam, temiz/Yılan sokması, vücudun zehirlenmesi

“سَلِيم” kelimesi hem “sağlam, temiz” hem de “yılan sokması ve vücudun zehirlenmesi” manalarına gelmektedir. Kutrub, Tevvezî, İbnü’l-Enbârî, Ebü’t-Tayyib el-Lugavî, Sicistânî, İbnü’d-Dehhân, Sâgânî ve Münşî bu kelimeyi ezdâd olarak kabul etmektedirler.⁶⁶⁴

⁶⁵⁶ el-Ra'd 13/10.

⁶⁵⁷ el-Ra'd 13/10.

⁶⁵⁸ el-Ra'd 13/10.

⁶⁵⁹ el-Ra'd 13/10.

⁶⁶⁰ el-Ra'd 13/10.

⁶⁶¹ Dûsurî, el-Edzdâd fî'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn, 270.

⁶⁶² el-Ra'd 13/10.

⁶⁶³ Dûsurî, el-Edzdâd fî'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn, 270.

⁶⁶⁴ Dûsurî, el-Edzdâd fî'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn, 276.

{إِلَّا مَنْ آتَى اللَّهَ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ}

Bu ezdâd kelimenin manası Kur’ân tercümelerine şu şekilde yansıtılmaktadır:

Hayrat Neşriyat: “*Ancak Allah’a selîm (sağlam) bir kalble gelen müstesnâ.*”⁶⁶⁵

Mahmut Kısa: ““*Ancak tertemiz bir kalple Allah’ın huzuruna gelenler kurtulacaktır O Gün.*””⁶⁶⁶

Mehmet Türk: ““*Ancak Allah’a (şirkten/küfürden) arınmış bir gönülle gelenler hariç.*” (diye duâ etti.)”⁶⁶⁷

Âyetteki “سَلِيمٌ” kelimesinin; Mücâhid ve İbn Zeyd aslî anlamda olup “sağlam, sıhhatli” manasında olduğu görüşündedirler.⁶⁶⁸ Ele aldığımız tüm Türkçe meâller fikir birliği içerisinde olup kelimeyi “sağlam”, “temiz”, “arınmış”, “hastaliksız” anlamlarında çevirmektedirler.⁶⁶⁹

İbnü’l-Arabî ve İbn Atiyye de bu kelimenin “Allah korkusunun vücuda sızması” manasında olduğu görüşündedirler.⁶⁷⁰

4.2.13. سَامِد: Kederli/Sevinçli

“سَامِد” kelimesi hem “kederli, üzüntülü” hem de “sevinçli” manalarına gelmektedir. Kutrub, İbnü’l-Enbârî, Ebü’t-Tayyib el-Lugavî ve Sicistânî bu kelimeyi ezdâd olarak kabul etmektedirler.⁶⁷¹

{وَأَنْتُمْ سَامِدُونَ}

Bu ezdâd kelime tek bir âyette geçip manası Kur’ân tercümelerine şu şekilde yansıtılmaktadır:

Mehmet Çoban: “*Gerçekleri görüp kendinizi düzeltereğinize lüzumsuz boş konuşmalarla oyalanıyorsunuz.*”⁶⁷²

Şaban Piriş: “*Eğlenip duruyorsunuz!*”⁶⁷³

Yaşar Nuri Öztürk: “*Ve siz, kibirlenip kafa tutarak sersemce somurtuyorsunuz.*”⁶⁷⁴

⁶⁶⁵ el-Şu’arâ 26/89.

⁶⁶⁶ el-Şu’arâ 26/89.

⁶⁶⁷ el-Şu’arâ 26/89.

⁶⁶⁸ Dûsurî, *el-Edzâd fi’l-Kur’ân-ı Kerîm inde’l-Müfessirîn*, 276-277.

⁶⁶⁹ el-Şu’arâ 26/89.

⁶⁷⁰ Dûsurî, *el-Edzâd fi’l-Kur’ân-ı Kerîm inde’l-Müfessirîn*, 277.

⁶⁷¹ Dûsurî, *el-Edzâd fi’l-Kur’ân-ı Kerîm inde’l-Müfessirîn*, 279.

⁶⁷² el-Necm 53/61.

⁶⁷³ el-Necm 53/61.

⁶⁷⁴ el-Necm 53/61.

Âyetteki “سَامِدُونَ” kelimesinin; Kelbî “kederlenmek” manasında olduğu görüşündedir.⁶⁷⁵

İbn Abbâs, Mukâtil b. Süleyman, el-Ferrâ, Ebû Ubeyde, Abdullah bin Yahyâ Yezîdî (öl. 237/851), İbn Kuteybe, Zeccâc, İbn Fâris ve İbn Cüzey de bu kelimenin “eğlenmek” manasında olduğu görüşündedirler.⁶⁷⁶ Ele aldığımız tüm Türkçe meâller fikir birliği içerisinde olup kelimeyi “oyalanmak”, “eğlenmek”, “başkaldırmak” anlamlarında çevirmektedirler.⁶⁷⁷

4.2.14. الصُّفْرَة / أَصْفَر: Sarı/Siyah

“أَصْفَر / الصُّفْرَة” kelimesi hem “sarı” hem de “siyah” manalarına gelmektedir. Tevvezî, Ebû't-Tayyib el-Lugavî, Sicistânî, İbnü'd-Dehhân ve Münşî bu kelimeyi ezdâd olarak kabul etmektedirler.⁶⁷⁸

{ قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَنَا مَا لُونُهَا قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ صَفْرَاءٌ فَاقِعٌ لَوْنُهَا تَسُرُّ النَّظِيرِينَ }

Bu ezdâd kelimenin manası Kur’ân tercümelerine şu şekilde yansıtılmaktadır:

Ali Fikri Yavuz: “(Yine) şöyle demişlerdi: “- Bizim için Rabbine duâ et de onun rengi nedir? bize açıklasın. “Mûsâ da: “-Rabbim buyuruyor ki, o, bakanlara ferahlık verecek altın sarısı gibi bir sığırdır.”⁶⁷⁹

İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu: “Onlar dediler: «Bizim için çalabına yalvar da bu ineğin ne renkte olduğunu da bize açıkça bildirsın.» Musa dedi: «Allah buyuruyor ki, bu inek sapsarı bir inek olacak, bakanların içini açacak.»”⁶⁸⁰

Mehmet Okuyan: “(Onlar) “Bizim adımıza Rabbine dua et; bize onun renginin nasıl olduğunu açıklasın.” demişlerdi. (Musa da) “Allah diyor ki o, bakanlara huzur veren parlak sarı renkli bir inehtir.””⁶⁸¹

Âyetteki “صَفْرَاءُ” kelimesinin; müfessirlerin çoğu “sarı” manasında olduğu görüşündedir.⁶⁸² Ele aldığımız tüm Türkçe meâller de fikir birliği içerisinde olup kelimeyi

⁶⁷⁵ Dûsurî, *el-Edzdâd fî'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*, 279-280.

⁶⁷⁶ Dûsurî, *el-Edzdâd fî'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*, 280.

⁶⁷⁷ el-Necm 53/61.

⁶⁷⁸ Dûsurî, *el-Edzdâd fî'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*, 298.

⁶⁷⁹ el-Bakara 2/69.

⁶⁸⁰ el-Bakara 2/69.

⁶⁸¹ el-Bakara 2/69.

⁶⁸² Dûsurî, *el-Edzdâd fî'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*, 299.

“sarı”, “sapsarı”, “altın sarısı” anlamlarında çevirmektedirler.⁶⁸³

Hasan el-Basrî de bu kelimenin “siyah” manasında olduğu görüşündedir.⁶⁸⁴

4.2.15. ضِعْف: İki katı/Üç katı

“ضِعْف” kelimesi hem “iki katı” hem de “üç katı” manalarına gelmektedir. İbnü’l-Enbârî, İbnü’d-Dehhân ve Sâgânî bu kelimeyi ezdâd olarak kabul etmektedirler.⁶⁸⁵

{يَا نِسَاءَ النَّبِيِّ مَنْ يَأْتِ مِنْكُنَّ بِفَاحِشَةٍ مُبَيَّنَةٍ يُضَاعَفْ لَهَا الْعَذَابُ ضِعْفَيْنِ وَكَانَ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرًا}

Bu ezdâd kelimenin manası Kur’ân tercümelerine şu şekilde yansıtılmaktadır:

Cemal Külünkoğlu: “Ey nebinin hanımları! Sizden kim açık bir edepsizlik yaparsa, onun cezası iki kat olur. Bu Allah için çok kolaydır.”⁶⁸⁶

İlyas Yorulmaz: “Ey Haberci (Nebi)’nin eşleri! Sizden kim açık bir edepsizlik (hayâsızlık) yaparsa, ona iki misli azapla muamele edilir. Bu Allah için çok kolaydır.”⁶⁸⁷

Âyetteki “يُضَاعَفْ” kelimesinin; müfessirlerin çoğu “iki katı” manasında olduğu görüşündedir.⁶⁸⁸ Ele aldığımız tüm Türkçe meâller de fikir birliği içerisinde olup kelimeyi “iki kat”, “iki misli” anlamlarında çevirmektedirler.⁶⁸⁹

Ebû Ubeyde de bu kelimenin “üç katı” manasında olduğu görüşündedir.⁶⁹⁰

4.2.16. اِعْتَذَرَ: Mazeret ortaya koymak/Mazeret ortaya koymamak

“اِعْتَذَرَ” kelimesi hem “mazeret ortaya koymak” hem de “mazeret ortaya koymamak” manalarına gelmektedir. İbnü’l-Enbârî, İbnü’d-Dehhân ve Sâgânî bu kelimeyi ezdâd olarak kabul etmektedirler.⁶⁹¹

{وَجَاءَ الْمُعَذِّرُونَ مِنَ الْأَعْرَابِ لِيُؤْذَنَ لَهُمْ ...}

Bu ezdâd kelimenin manası Kur’ân tercümelerine şu şekilde yansıtılmaktadır:

İsmail Yakıt: “Özür/mazeret bahane eden bir kısım Bedevîler [A’râb], kendilerine

⁶⁸³ el-Bakara 2/69.

⁶⁸⁴ Dûsurî, *el-Edzdâd fî'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*, 299.

⁶⁸⁵ Dûsurî, *el-Edzdâd fî'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*, 305.

⁶⁸⁶ el-Ahzâb 33/30.

⁶⁸⁷ el-Ahzâb 33/30.

⁶⁸⁸ Dûsurî, *el-Edzdâd fî'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*, 307.

⁶⁸⁹ el-Ahzâb 33/30.

⁶⁹⁰ Dûsurî, *el-Edzdâd fî'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*, 307.

⁶⁹¹ Dûsurî, *el-Edzdâd fî'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*, 324.

izin verilmesi için geldiler. ...”⁶⁹²

Mahmut Kısa: “Medine çevresindeki çöllerde göçebe bir hayat süren bedeviler arasından, savaşa katılmalarını engelleyecek geçerli mâzeretleri bulunanlar, kendilerine izin verilmesi için Peygamberin huzuruna kadar geldiler. ...”⁶⁹³

Orhan Kuntman: “(Ey Muhammed) Bedevilerden (iki kabile) özürlerinin gerçek olduğunu kanıtlayarak, -savaşa katılmamak için- senden izin istemeye geldiler (ve izin aldılar) ...”⁶⁹⁴

Şaban Piriş: “Bedevilerden özür beyan eden kimseler, kendilerine izin verilsin diye geldiler. ...”⁶⁹⁵

Âyetteki “الْمُعْذِرُونَ” kelimesinin; İbn Abbâs ve Zeccâc “geçerli mazaret ortaya koymak” manasında olduğu görüşündedirler.⁶⁹⁶ Ele aldığımız tüm Türkçe meâller de fikir birliği içerisinde olup kelimeyi “mazeret ortaya koymak”, “özür beyan etmek” anlamlarında çevirmektedirler.

Muhammed Esed meâli “özürleri olan” anlamında çevirip meâlin açıklamasında kelimenin hem “gerçek ve geçerli mazereti bulunanları” hem de “asılsız ve geçersiz mazeret öne sürenleri” akla getirdiğini ama ilkinin daha uygun olduğunu ifade etmektedir.

Mustafa İslamoğlu meâli “mazeret ileri süren” anlamında çevirip meâlin açıklamasında kelimenin dilcilere göre “mazeret gösteren” anlamında olduğunu ifade etmektedir.⁶⁹⁷

Hasan el-Basrî, Katâde ve İbn İshâk (öl. 151/768) da bu kelimenin “geçerli mazaret ortaya koymamak” manasında olduğu görüşündedirler.⁶⁹⁸

4.2.17. عَرَجَ: Yukarı çıkmak, yükselmek/Aşağı inmek, alçalmak

“عَرَجَ” kelimesi hem “yukarı çıkmak, yükselmek” hem de “aşağı inmek, alçalmak” manalarına gelmektedir. Ebü't-Tayyib el-Lugavî bu kelimeyi ezdâd olarak kabul etmektedir.⁶⁹⁹

⁶⁹² el-Tevbe 9/90.

⁶⁹³ el-Tevbe 9/90.

⁶⁹⁴ el-Tevbe 9/90.

⁶⁹⁵ el-Tevbe 9/90.

⁶⁹⁶ Dûsurî, *el-Edzdâd fî'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*, 324.

⁶⁹⁷ el-Tevbe 9/90.

⁶⁹⁸ Dûsurî, *el-Edzdâd fî'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*, 324-325.

⁶⁹⁹ Dûsurî, *el-Edzdâd fî'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*, 327.

{تَعْرُجُ الْمَلَائِكَةُ وَالرُّوحُ إِلَيْهِ فِي يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُ خَمْسِينَ أَلْفَ سَنَةٍ}

Bu ezdâd kelimenin manası Kur’ân tercümelerine şu şekilde yansıtılmaktadır:

Cemal Külünkoğlu: “O’nun sahip olduğu yüceliklere, melekler ve Ruh (Cebrail), bir günde yükselirler ki; o bir gün (sizin hesabınıza göre) elli bin yıl sürebilecek bir zamandır.”⁷⁰⁰

Elmalılı Hamdi Yazır: “Melekler ve Ruh miktarı elli bin yıl süren bir gün içinde ona çıkar.”⁷⁰¹

Kur’ân Yolu: “Melekler ve rûh O’na, miktarı elli bin yıl olan bir günde yükselip çıkar.”⁷⁰²

Âyetteki “تَعْرُجُ” kelimesinin; Katâde, Mukâtil b. Süleyman, Taberî, Ezherî, Mâverdî, İbn Atiyye, Nesefî ve Şevkânî “yukarı çıkmak, yükselmek” manasında olduğu görüşündedirler.⁷⁰³ Ele aldığımız tüm Türkçe meâller de fikir birliği içerisinde olup kelimeyi “yükselip çıkmak”, “yükselmek”, “çıkma” anlamlarında çevirmektedirler.

Mehmet Türk meâlî “yükselmek” anlamında çevirip meâlînin açıklamasında kelimenin anlamını verip müfessirler tarafından “meâric” kelimesinin yüksek dereceler, yüksek lütuflar ve nimetler, cennette Allah’ın dostlarına ihsan ettiği dereceler, manevî ve ruhî mertebeler anlamlarda yorum getirildiğini ifade etmektedir.⁷⁰⁴

İbn Düreyd, Ebü’t-Tayyib el-Lugavî de bu kelimenin “aşağı inmek, alçalmak” manasında olduğu görüşündedirler.⁷⁰⁵

4.2.18. عَاصِم: Koruyan/Korunan

“عَاصِم” kelimesi hem ism-i fâil olup “koruyan” hem de ism-i mef’ul olup “korunan” manalarına gelmektedir. Kutrub, İbnü’l-Enbârî, Ebü’t-Tayyib el-Lugavî, İbnü’d-Dehhân ve Sâgânî bu kelimeyi ezdâd olarak kabul etmektedirler.⁷⁰⁶

{قَالَ سَأُوَيِّ إِلَى جَبَلٍ يَعْصِمُنِي مِنَ الْمَاءِ قَالَ لَا عَاصِمَ الْيَوْمَ مِنْ أَمْرِ اللَّهِ إِلَّا مَنْ رَحِمَ ...}

Bu ezdâd kelimenin manası Kur’ân tercümelerine şu şekilde yansıtılmaktadır:

⁷⁰⁰ el-Me’âric 70/4.

⁷⁰¹ el-Me’âric 70/4.

⁷⁰² el-Me’âric 70/4.

⁷⁰³ Dûsurî, el-Edzdâd fî l-Kur’ân-ı Kerîm inde l-Müfessirîn, 327.

⁷⁰⁴ el-Me’âric 70/4.

⁷⁰⁵ Dûsurî, el-Edzdâd fî l-Kur’ân-ı Kerîm inde l-Müfessirîn, 327.

⁷⁰⁶ Dûsurî, el-Edzdâd fî l-Kur’ân-ı Kerîm inde l-Müfessirîn, 342.

Kadri Çelik: “Oğlu, “Beni sudan koruyacak bir dağa sığınırım” deyince Nuh, “O’nun merhamet ettikleri dışında, bugün Allah’ın buyruğundan (günahkârları kurtaracak) bir koruyucu yoktur” dedi. ...”⁷⁰⁷

Orhan Kuntman: “Fakat oğlu: “Ben bir dağa tırmanırım, o beni sudan korur” dedi. Bunun üzerine Nuh da: “Bugün, -Allah’ın rahmetine erişenden başkası için- O’nun azabından kurtuluş imkânı yoktur” diyerek onu uyardı, ...”⁷⁰⁸

Âyetteki “يَعْصِمُنِي” ifadesinin; Mukâtil b. Süleyman, Taberî, Semerkandî, Vahîdî ve Hâzin zâhir anlamı ism-i fâil olup “koruyan” manasında olduğu görüşündedirler.⁷⁰⁹ Ele aldığımız tüm Türkçe meâller de fikir birliği içerisinde olup kelimeyi “koruyacak” anlamlarında çevirmektedirler.⁷¹⁰

Mâverdî de bu kelimenin ism-i meful anlamında olup “korunan” manasında olduğu görüşündedir.⁷¹¹

4.2.19. الْغَابِر: Geride kalan/Giden

“الْغَابِر” kelimesi hem “geride kalan” hem de “giden” manalarına gelmektedir. Asmaî, İbnü’l-Enbârî, Ebü’t-Tayyib el-Lugavî, Sicistânî, İbnü’d-Dehhân, Sâgânî ve Münşî bu kelimeyi ezdâd olarak kabul etmektedirler.⁷¹²

{لَا عَجُوزًا فِي الْغَابِرِينَ}

Bu ezdâd kelimenin manası Kur’ân tercümelerine şu şekilde yansıtılmaktadır:

Abdullah-Ahmet Akgül: “Ancak geri kalanlar içinde (Hz. Lut’un eşi olan) bir kocakarıyı ayırıp bıraktık (çünkü o, hain sapkınlara destek çıkmıştı).”⁷¹³

Ali Fikri Yavuz: “Ancak ailesinden, geridekiler içinde yalnız karısı kaldı.”⁷¹⁴

Mahmut Özdemir: “Sadece Geride Kalanlar içinde çok yaşlı bir kadın hariç!”⁷¹⁵

Âyetteki “الْغَابِرِينَ” çoğul kelimenin; İbn Abbâs, İbn Abbâs, Katâde, Mukâtil b. Süleyman, İbn Kuteybe ve Taberî “geride kalan” manasında olduğu görüşündedirler.⁷¹⁶

⁷⁰⁷ el-Hûd 11/43.

⁷⁰⁸ el-Hûd 11/43.

⁷⁰⁹ Dûsurî, el-Edzdâd fî’l-Kur’ân-ı Kerîm inde’l-Müfessirîn, 342.

⁷¹⁰ el-Hûd 11/43.

⁷¹¹ Dûsurî, el-Edzdâd fî’l-Kur’ân-ı Kerîm inde’l-Müfessirîn, 343.

⁷¹² Dûsurî, el-Edzdâd fî’l-Kur’ân-ı Kerîm inde’l-Müfessirîn, 344.

⁷¹³ el-Şu’arâ 26/171.

⁷¹⁴ el-Şu’arâ 26/171.

⁷¹⁵ el-Şu’arâ 26/171.

⁷¹⁶ Dûsurî, el-Edzdâd fî’l-Kur’ân-ı Kerîm inde’l-Müfessirîn, 345.

Ele aldığımız tüm Türkçe meâller de fikir birliği içerisinde olup kelimeyi “geride kalanlar”, “geriye kalanlar” anlamlarında çevirmektedirler.⁷¹⁷

Mâverdî, Semîn el-Halebî ve Şevkânî de bu kelimenin “helak olup giden” manasında olduğu görüşündedirler.⁷¹⁸

4.2.20. الغَائِط: Dışkı, pislik/Çukur yer

“الغَائِط” kelimesi hem “dışkı, pislik” hem de “çukur yer, vadi” manalarına gelmektedir. Ebü’t-Tayyib el-Lugavî bu kelimeyi ezdâd olarak kabul etmektedir.⁷¹⁹

{ ... وَإِنْ كُنْتُمْ مَرْضَىٰ أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِنْكُم مِّنَ الْغَائِطِ أَوْ لَمَسْتُمُ النِّسَاءَ ... }

Bu ezdâd kelime aynı iki âyette olup manası Kur’ân tercümelerine şu şekilde yansıtılmaktadır:

Elmalılı Hamdi Yazır: “... Eğer hasta olur veya yolculukta bulunursanız veyahut biriniz abdest bozmaktan gelince veya cinsî münasebette bulunup, ...”⁷²⁰

Mahmut Özdemir: “... Hasta veya yolculuktaysanız yahut Tuvalet’ten gelmişseniz yahut Kadınlar’a dokunmuş olup ...”⁷²¹

Mehmet Türk: “... Eğer hasta olmuşsanız veya yolcu iseniz yahut helâdan gelmişseniz ya da kadınlara yaklaşmış² ...”⁷²²

Orhan Kuntman: “... Hasta olduğunuzda, yolculuk esnasında, ayak yolundan (tuvaletten) geldiğinizde ve kadınlarınızla münasebette bulunduğunuzda ...”⁷²³

Âyetteki “الغَائِط” kelimesinin; İbn Ebû Zemenîn (öl. 399/1008) “tuvalet ihtiyacını gidermek” manasında olduğu görüşündedir.⁷²⁴ Ele aldığımız tüm Türkçe meâller de fikir birliği içerisinde olup kelimeyi “tuvalet”, “ayak yolu”, “hacet yeri”, “tuvalet ihtiyacını gidermek”, “abdest bozmak” anlamlarında çevirmektedirler.⁷²⁵

Mücâhid de bu kelimenin “vadi” manasında olduğu görüşündedir.⁷²⁶

⁷¹⁷ el-Şu’arâ 26/171.

⁷¹⁸ Dûsurî, *el-Edzdâd fî’l-Kur’ân-ı Kerîm inde’l-Müfessirîn*, 345.

⁷¹⁹ Dûsurî, *el-Edzdâd fî’l-Kur’ân-ı Kerîm inde’l-Müfessirîn*, 347.

⁷²⁰ el-Nisâ 4/43.

⁷²¹ el-Nisâ 4/43.

⁷²² el-Nisâ 4/43.

⁷²³ el-Nisâ 4/43.

⁷²⁴ Dûsurî, *el-Edzdâd fî’l-Kur’ân-ı Kerîm inde’l-Müfessirîn*, 347.

⁷²⁵ el-Nisâ 4/43.

⁷²⁶ Dûsurî, *el-Edzdâd fî’l-Kur’ân-ı Kerîm inde’l-Müfessirîn*, 347.

4.2.21. الْقَانِع: Kanaatkâr/Dilenci

“القانع” kelimesi hem “içinde bulunduğu duruma razı olan ve kimseden bir şey dilenmeyen kimse, kanaatkâr, elindekiyle yetinen” hem de “dilenen kimse, isteyen” manalarına gelmektedir. Kutrub, İbnü’l-Dehhân, İbnü’s-Sikkât, Asmaî, Sâgânî, Sicistânî ve Münşî bu kelimeyi ezdâd olarak kabul etmektedirler.⁷²⁷

{... فَكُلُوا مِنْهَا وَأَطِيعُوا الْقَانِعَ وَالْمُعْتَرَّ كَذَلِكَ سَخَّرْنَاَهَا لَكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ }

Bu ezdâd kelimenin manası Kur’ân tercümelerine şu şekilde yansıtılmaktadır:

Ahmet Tekin: “... onların etinden yeyin. Kanaatkâr olup dilenmeyen ve istemek zorunda kalan fakirlere de verin. İşte böylece biz onları sizin faydalanmanız için emrimize boyun eğdirdik. Umulur ki şükriünüze vesile olur.”⁷²⁸

Besim Atalay: “... hemen ondan yeyiniz, yoksula da veriniz, yediriniz dilenciye, işte böyle, onları biz, sizin için hazırladık; ola ki şükredesiz”⁷²⁹

Diyanet İşleri: “... onlardan siz de yiyin, istemeyen fakire de istemek zorunda kalan fakire de yedin. Şükredesiniz diye onları böylece sizin hizmetinize verdik.”⁷³⁰

Kadri Çelik: “... onlardan yiyin, kanaatkâra ve isteyene yedin. Onlara sizin için işte böyle boyun eğdirdik. Umulur ki şükredersiniz.”⁷³¹

Âyetteki “القانع” kelimesinin, İbn Abbâs, Mücâhid, İkrime, Katâde “verilene kanaat eden veya elinekinde kanaat ederek kimseden bir şey dilenmeyen kimse”, “ıffetli, evindekiyle/ elindekiyle veya kendisine verilenle yetinen” manalarında olduğu görüşündedirler.⁷³² Besim Atalay meâli hariç, ele aldığımız geriye kalan Türkçe meâller de bu şekilde çevirmektedirler.⁷³³

Taberî, Kelbî, Saîd b. Cübeyr “dilenen”; Mücâhid “Mekke ehli, komşu, miskin, tamahkâr”; Zeyd b. Eslem “miskin”; İkrime “tamahkâr” manalarında olduğu görüşündedirler.⁷³⁴ Besim Atalay meâli “yoksul” anlamında çevirmektedir.⁷³⁵

⁷²⁷ Dûsurî, *el-Edzdâd fî'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*, 359.

⁷²⁸ el-Hac 22/36.

⁷²⁹ el-Hac 22/36.

⁷³⁰ el-Hac 22/36.

⁷³¹ el-Hac 22/36.

⁷³² et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 18/636-637 Dûsurî, *el-Edzdâd fî'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*, 359.

⁷³³ el-Hac 22/36.

⁷³⁴ et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 18/638-640; Dûsurî, *el-Edzdâd fî'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*, 360.

⁷³⁵ el-Hac 22/36.

4.2.22. مُقْنَع: Dik/Eğik

“مُقْنَع” kelimesi hem “dik” hem de “eğik” manalarına gelmektedir. Sâgânî ve Münşî bu kelimeyi ezdâd olarak kabul etmektedirler.⁷³⁶

{مُهْطِعِينَ مُقْنَعِي رُؤُسِهِمْ لَا يَرْتَدُّ إِلَيْهِمْ طَرْفُهُمْ وَأَفْئِدَتُهُمْ هَوَاءٌ}

Bu ezdâd kelimenin manası Kur’ân tercümelerine şu şekilde yansıtılmaktadır:

Ahmet Varol: “(O gün) başlarını dikerek koşarlar. Gözleri hiç kendilerine doğru dönmez. Kalpleri ise bomboştur.”⁷³⁷

Emrah Demiryent: “(O gün onlar) havaya dikilmiş başları ve hiçbir tarafa bakamayan gözleri ile kalplerinin içi bomboş bir şekilde (umutsuzca çağrıldıkları tarafa doğru) koşarlar.”⁷³⁸

İhsan Aktaş: “O Gün onlar, başları (bir medet ararcasına) yukarı kalkık, bakışları kendi hâllerini göremeyecek kadar çarpılmış ve kalpleri (akıl, gönül ve duyguları) bomboş, oradan oraya koşuşup dururlar.”⁷³⁹

İlyas Yorulmaz: “Başları önlerine eğik, gözleri kendi hallerini göremeyecek durumda ve kalpleri boş bir halde koşuşturup duruyorlar.”⁷⁴⁰

Âyetteki “مُقْنَع” kelimesinin; Mücahîd ve Katâde “başları dik” manasında olduğu görüşündedirler.⁷⁴¹ İlyas Yorulmaz meâli hariç, ele aldığımız geriye kalan Türkçe meâller de “başları dik”, “başları kalkık” anlamlarında çevirmektedirler.

Mustafa İslamoğlu meâlin açıklamasında, bu ifadenin birçok müfessir ve dilciye göre “başları yukarı kaldırmak” başka bir ifadeyle “başların enseye düşmesi” anlamında olduğunu ifade etmektedir.⁷⁴²

Ebû Feyd Müerric (öl. 195/810-11) de bu kelimenin “başları eğik” manasında olduğu görüşündedir.⁷⁴³ İlyas Yorulmaz meâli “başları eğik” anlamında çevirmektedir.⁷⁴⁴

4.2.23. الْمُقْوِي: Kuvvetli, malı çok olan/Zayıf, malı kalmayan

⁷³⁶ Dûsurî, *el-Edzdâd fî'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*, 362.

⁷³⁷ el-İbrahim 14/43.

⁷³⁸ el-İbrahim 14/43.

⁷³⁹ el-İbrahim 14/43.

⁷⁴⁰ el-İbrahim 14/43.

⁷⁴¹ Dûsurî, *el-Edzdâd fî'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*, 362.

⁷⁴² el-İbrahim 14/43.

⁷⁴³ Dûsurî, *el-Edzdâd fî'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*, 362.

⁷⁴⁴ el-İbrahim 14/43.

“المُفْوِي” kelimesi hem “kuvvetli, malı çok olan kişi” hem de “zayıf malı kalmayan kişi” manalarına gelmektedir. Kutrub, Asmaî, İbnü’s-Sikkît, İbnü’l-Enbârî, Ebü’t-Tayyib el-Lugâvî, Sicistânî, İbnü’d-Dehhân ve Sâgânî bu kelimeyi ezdâd olarak kabul etmektedir.⁷⁴⁵

{نَحْنُ جَعَلْنَاهَا تَذْكِرَةً وَمَتَاعًا لِلْمُفْوِينَ}

Bu ezdâd kelimenin manası Kur’ân tercümelerine şu şekilde yansıtılmaktadır:

Mahmut Kısa: “Biz ateşi, her an lütuf ve merhametimizi hatırlatan bir ibret belgesi ve ona ihtiyacı olanlar için hayatta vazgeçilmez bir nîmet kıldık.”⁷⁴⁶

Mehmet Çakır: “Ateş, bir uyarıdır; çöllerde konup göçenler için bir ihtiyaçtır.”⁷⁴⁷

Mustafa İslamoğlu: “Biz onu bir hatırlama vesilesi ve (kendi yalnızlığında kaybolmuş) muhtaçlar için yarayışlı bir meta kıldık. [4918]”⁷⁴⁸

Âyetteki “مُفْوِينَ” çoğul kelimesinin; Maverdî ve İzzeddin İbn Abdusselâm “malı çok olan kişi” manasında olduğu görüşündedirler.⁷⁴⁹

Ebû Ubeyde de bu kelimenin “malı kalmayan kişi” manasında olduğu görüşündedir.⁷⁵⁰ Abdullah-Ahmet Akgül, Ahmet Varol, Ali Bulaç, Cemal Külünkoğlu, Erhan Aktaş, İhsan Aktaş, Kur’ân Yolu, Kadri Çelik, Mahmut Kısa, Mahmut Özdemir, Mehmet Çakır, Mehmet Okuyan, Mehmet Türk, Suat Yıldırım ve Şaban Piriş meâlleri “muhtaçlar”, “ihtiyacı olanlar” anlamalarında çevirmektedirler.

Muhammed Esed meâlin açıklamasında, kelimenin “aç olan kimse” veya “terkedilmiş bir yerden kaybolan yahut dolaşan kimse” anlamına gelip âyetle hem lafzî hem de mecazî anlamda “yabanilik içinde kaybolmuş ve açlık ve susuzluk içinde olan tüm insanlar” olduğunu ifade etmektedir.

Mustafa İslamoğlu meâli “muhtaçlar” anlamında çevirip meâlin açıklamasında, kelimenin anlamını Esed ’in açıklamalarından aldığını ifade etmektedir.⁷⁵¹

4.2.24. كَأْس: Kadeh, bardak/Şarap

⁷⁴⁵ Dûsurî, *el-Edzdâd fî'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*, 364.

⁷⁴⁶ el-Vâkı'a 56/73.

⁷⁴⁷ el-Vâkı'a 56/73.

⁷⁴⁸ el-Vâkı'a 56/73.

⁷⁴⁹ Dûsurî, *el-Edzdâd fî'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*, 365.

⁷⁵⁰ Dûsurî, *el-Edzdâd fî'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*, 365.

⁷⁵¹ el-Vâkı'a 56/73.

“كَأْسٌ” kelimesi hem “kadeh, bardak” hem de “şarap” manalarına gelmektedir. Kutrub, Asmaî, İbnü’s-Sikkît, İbnü’d-Dehhân ve Sâgânî bu kelimeyi ezdâd olarak kabul etmektedirler.⁷⁵²

{يُطَافُ عَلَيْهِمْ بِكَأْسٍ مِنْ مَعِينٍ}

Bu ezdâd kelimenin manası Kur’ân tercümelerine şu şekilde yansıtılmaktadır:

Kur’ân Yolu: “Aralarında, kaynaktan doldurulmuş kadehler dolaştırılır;”⁷⁵³

Mustafa Çavdar: “Etraflarında berrak bir kaynaktan doldurulmuş kâseler dolaştırılacak. 15/45”⁷⁵⁴

Ömer Nasuhi Bilmen: “Onların üzerlerine ırmaktan bir bardak ile dolaşılır.”⁷⁵⁵

Âyetteki “كَأْسٌ” kelimesinin; Ebû Ubeyde “kadeh, bardak” manasında olduğu görüşündedir.⁷⁵⁶ Ele aldığımız tüm Türkçe meâller de fikir birliği içerisinde olup kelimeyi içi dolu “kadeh”, “bardak”, “kâse” anlamlarında çevirmektedirler.

Mehmet Türk meâlin açıklamasında, kelimenin anlamının “içi dolu camdan yapılmış kadeh, kâse” olduğunu ifade etmektedir.⁷⁵⁷

Dahhâk da bu kelimenin “şarap” manasında olduğu görüşündedir.⁷⁵⁸

4.2.25. كُلُّ: Tamamı/Bir kısmı

“كُلُّ” kelimesi hem “tamamı” hem de “bir kısmı” manalarına gelmektedir. Sâgânî ve Münşî bu kelimeyi ezdâd olarak kabul etmektedirler.⁷⁵⁹

{وَعَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا ثُمَّ عَرَضَهُمْ عَلَى الْمَلَائِكَةِ فَقَالَ أَنْبِئُونِي بِأَسْمَاءِ هَؤُلَاءِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ}

Bu ezdâd kelimenin manası Kur’ân tercümelerine şu şekilde yansıtılmaktadır:

Ali Bulaç: “Ve Adem'e isimlerin hepsini öğretti. Sonra onları meleklerle yöneltip: 'Eğer doğru sözlüyseniz, bunları bana isimleriyle haber verin' dedi.”⁷⁶⁰

⁷⁵² Dûsurî, el-Edzdâd fî'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn, 369.

⁷⁵³ el-Sâffât 37/45.

⁷⁵⁴ el-Sâffât 37/45.

⁷⁵⁵ el-Sâffât 37/45.

⁷⁵⁶ Dûsurî, el-Edzdâd fî'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn, 368.

⁷⁵⁷ el-Sâffât 37/45.

⁷⁵⁸ Dûsurî, el-Edzdâd fî'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn, 368.

⁷⁵⁹ Dûsurî, el-Edzdâd fî'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn, 369.

⁷⁶⁰ el-Bakara 2/31.

Mehmet Çakır: “*Adem’e bütün varlık isimlerini tanıttı. Sonra aynı nesneleri meleklerle gösterdi: “Şâyet itirazınızda samimi iseniz şu nesnelerin isimlerini bana söyleyin” dedi.*”⁷⁶¹

Osman Fırat: “*Âdem’e isimlerin tümünü öğretti, sonra onları meleklerle sunup: “Haydi, doğru iseniz onların isimlerini bana söyleyin,” dedi.*”⁷⁶²

Âyetteki “كُلُّهَا” kelimesinin; İbn Hazm ve İbn Teymiyye “tamamı” manasında olduğu görüşündedirler.⁷⁶³ Ele aldığımız tüm Türkçe meâller de fikir birliği içerisinde olup kelimeyi içi dolu “bütün”, “tümü”, “hepsi” anlamlarında çevirmektedirler.⁷⁶⁴

İbn Cevzî de bu kelimenin “bir kısmı” manasında olduğu görüşündedirler.⁷⁶⁵

4.2.26. الْأَكْمَه: Kör/Gündüz görüp gece görmeyen

“الْأَكْمَه” kelimesi hem “doğuştan kör olan” hem de “gündüz görüp, gece görmeyen” manalarına gelmektedir. İbnü’l-Enbârî bu kelimeyi ezdâd olarak kabul etmektedir.⁷⁶⁶

{... وَتُبْرَى الْأَكْمَه وَالْأَبْرَصَ ...}

Bu ezdâd kelime iki âyette olup manası Kur’ân tercümelerine şu şekilde yansıtılmaktadır:

Cemal Külünkoğlu: “... Yine benim iznimle anadan doğma körü ve alacalının şifa bulmasına vesile oluyordun. ...”⁷⁶⁷

Erhan Aktaş: “... kör olarak doğanı ve abrası³ Ben'im iznimle iyileştiriyordun. ...”⁷⁶⁸

Mehmet Okuyan: “... Benim iznimle körü ve alacalıyı iyileştiriyordun. ...”⁷⁶⁹

⁷⁶¹ el-Bakara 2/31.

⁷⁶² el-Bakara 2/31.

⁷⁶³ Dûsurî, *el-Edzdâd fi'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*, 369-370.

⁷⁶⁴ el-Bakara 2/31.

⁷⁶⁵ Dûsurî, *el-Edzdâd fi'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*, 370.

⁷⁶⁶ Dûsurî, *el-Edzdâd fi'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*, 374.

⁷⁶⁷ el-Mâide 5/110.

⁷⁶⁸ el-Mâide 5/110.

⁷⁶⁹ el-Mâide 5/110.

Âyetteki “الْأَكْمَه” kelimesinin; İbn Abbâs, Ebû Ubeyde, İbn Kuteybe ve Zeccâc “doğuştan kör olan” manasında olduğu görüşündedirler.⁷⁷⁰ Ele aldığımız tüm Türkçe meâller de fikir birliği içerisinde olup kelimeyi “anadan doğma kör”, “doğuştan kör” anlamlarında çevirmektedirler.

Besim Atalay meâli “gözsüz”, Edip Yüksel, İlyas Yorulmaz, Kur’ân Yolu, Mahmut Kısa, Mahmut Özdemir, Mehmet Okuyan, Muhammed Esed, Mustafa Çavdar, Mustafa İslamoğlu ve Şaban Piriş meâlleri de “kör” anlamında çevirmektedirler.⁷⁷¹

Mücâhid de bu kelimenin “gündüz gören gece göremeyen” manasında olduğu görüşündedir.⁷⁷²

4.2.27. كَانَ: Geçmiş zaman/Gelecek zaman

“كَانَ” kelimesi hem “geçmiş zaman” hem de “gelecek zaman” manalarına gelmektedir. İbnü’l-Dehhân ve Sâgânî bu kelimeyi ezdâd olarak kabul etmektedirler.⁷⁷³

{ ... وَمَا جَعَلْنَا الْقِبْلَةَ الَّتِي كُنْتَ عَلَيْهَا إِلَّا لِنَعْلَمَ مَنْ يَتَّبِعِ الرَّسُولَ مِمَّنْ يَنْقَلِبُ عَلَى عَقْبَيْهِ ... }

Bu ezdâd kelimenin manası Kur’ân tercümelerine şu şekilde yansıtılmaktadır:

Erhan Aktaş: “... Kâbe’yi, Resûl’e uyanları ökçeleri üzerinde geri dönenlerden ayırt etmek için kible yaptık. ...”⁷⁷⁴

Mehmet Türk: “... (Ey Muhammed!) Biz, Peygambere uyanları, ökçeleri üzerinde geri dönenlerden ayırt edelim diye senin daha önce yöneldiğin (Kâbe’yi) kible yaptık.

4 ...”⁷⁷⁵

Mustafa Çavdar: “... Senin şu anda döndüğün kibleyi ise sırf elçiye uyanları, ökçesi üzerinde dönenlerden ayırt edelim diye kible yaptık. ...”⁷⁷⁶

Âyetteki “كَانَ” ifadesinin; Mukâtil b. Süleyman “geçmiş zaman” manasında olduğu görüşündedir.⁷⁷⁷ Ele aldığımız tüm Türkçe meâller de fikir birliği içerisinde olup kelimeyi “geçmiş zaman” anlamında çevirmektedirler.⁷⁷⁸

⁷⁷⁰ Dûsurî, *el-Edzdâd fî'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*, 374.

⁷⁷¹ el-Mâide 5/110.

⁷⁷² Dûsurî, *el-Edzdâd fî'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*, 374.

⁷⁷³ Dûsurî, *el-Edzdâd fî'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*, 376.

⁷⁷⁴ el-Bakara 2/143.

⁷⁷⁵ el-Bakara 2/143.

⁷⁷⁶ el-Bakara 2/143.

⁷⁷⁷ Dûsurî, *el-Edzdâd fî'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*, 376.

⁷⁷⁸ el-Bakara 2/143.

Şevkânî de bu kelimenin “şimdiki zaman” manasında olduğu görüşündedir.⁷⁷⁹

4.2.28. مِنْ: Bir kısmı/Tamamı

“مِنْ” kelimesi hem “bir kısmı” hem de “tamamı” manalarına gelmektedir. İbnü'l-Enbârî bu kelimeyi ezdâd olarak kabul etmektedir.⁷⁸⁰

{وَلْتَكُنْ مِنْكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ}

Bu ezdâd kelimenin manası Kur’ân tercümelerine şu şekilde yansıtılmaktadır:

Ali Bulaç: “Sizden; hayra çağıran, iyiliği (marufu) emreden ve kötülükten (münkerden) sakındıran bir topluluk bulunsun. Kurtuluşa erenler işte bunlardır.”⁷⁸¹

Besim Atalay: “Aranızda, bir dernek bulunmalı ki hayra çağırıp, iyiliği buyura, kötülükten alıkoya; işte bunlar kurtulurlar”⁷⁸²

İlyas Yorulmaz: “İçinizden, iyi ve doğru olan (hayra) şeylere çağıran, iyiliği emreden ve kötülükleri açıklayan bir topluluk bulunsun. İşte bu şekilde olan bir topluluk kurtulmuştur.”⁷⁸³

Âyetteki “مِنْكُمْ” kelimesinin; Zemahşerî, Kurtubî, Ebû Hayyân ve Süyûtî “bir kısmı” manasında olduğu görüşündedirler.⁷⁸⁴ Ele aldığımız tüm Türkçe meâller de fikir birliği içerisinde olup kelimeyi “içinizden”, “sizden”, “aranızdan” anlamlarında çevirmektedirler.

Zeccâc, İbnü'l-Enbârî ve Vâhidî de bu kelimenin “tamamı” manasında olduğu görüşündedirler.⁷⁸⁵

4.2.29. نَحْنُ: Çoğul/Tekil

⁷⁷⁹ Dûsurî, *el-Edzdâd fî'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*, 376.

⁷⁸⁰ Dûsurî, *el-Edzdâd fî'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*, 432.

⁷⁸¹ el-Âl-i İmrân 3/104.

⁷⁸² el-Âl-i İmrân 3/104.

⁷⁸³ el-Âl-i İmrân 3/104.

⁷⁸⁴ Dûsurî, *el-Edzdâd fî'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*, 433.

⁷⁸⁵ Dûsurî, *el-Edzdâd fî'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*, 433.

“نَحْنُ” kelimesi hem “çoğul” hem de “tekil” manalara gelmektedir. İbnü’l-Enbârî ve İbnü’d-Dehhân bu kelimeyi ezdâd olarak kabul etmektedirler.⁷⁸⁶

{وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ وَنَعْلَمُ مَا تُوَسْوِسُ بِهِ نَفْسُهُ وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ}

Bu ezdâd kelimenin manası Kur’ân tercümelerine şu şekilde yansıtılmaktadır:

Bayraktar Bayraklı: “*Andolsun insanı biz yarattık. Nefsinin ona neler fısıldadığını biliriz. Biz ona şah damarından daha yakınız.*”⁷⁸⁷

Ömer Nasuhi Bilmen: “*Ve andolsun ki, Biz insanı yarattık ve ona nefsinin ne vesvese verdiğini de biliriz ve Biz ona şah damarından daha yakınız.*”⁷⁸⁸

Âyetteki “نَحْنُ” kelimesinin; İbn Teymiyye ve İbn Kesîr “çoğul” kastedilen melekler manasında olduğu görüşündedirler.⁷⁸⁹ Ele aldığımız tüm Türkçe meâller de fikir birliği içerisinde olup kelimeyi “biz” anlamında çevirmektedirler.⁷⁹⁰

Dahhâk ve Semanî de bu kelimenin “tekil” kastedilen Allah (c.c.) manasında olduğu görüşündedirler.⁷⁹¹

4.2.30. اُنْدَاد: Denk/Zıt

“اُنْدَاد” kelimesi hem “denk” hem de “zıt” manalarına gelmektedir. İbnü’l-Enbârî, İbnü’d-Dehhân ve Sâgânî bu kelimeyi ezdâd olarak kabul etmektedirler.⁷⁹²

{... فَلَا تَجْعَلُوا لِلّٰهِ اُنْدَادًا وَاَنْتُمْ تَعْلَمُونَ}

Bu ezdâd kelimenin manası Kur’ân tercümelerine şu şekilde yansıtılmaktadır:

Abdullah-Ahmet Akgül: “... Öyleyse (bütün bunları) bile bile Allah’a eşler koşmayın.”⁷⁹³

Kadri Çelik: “... O halde (bütün bunları) bile bile Allah'a şirk koşmayın.”⁷⁹⁴

Muhammed Esed: “... o halde [Bir ve Tek İlah olduğunu] bile bile Allah’a

⁷⁸⁶ Dûsurî, *el-Edzdâd fî'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*, 438.

⁷⁸⁷ el-Kâf 50/16.

⁷⁸⁸ el-Kâf 50/16.

⁷⁸⁹ Dûsurî, *el-Edzdâd fî'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*, 438.

⁷⁹⁰ el-Kâf 50/16.

⁷⁹¹ Dûsurî, *el-Edzdâd fî'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*, 438.

⁷⁹² Dûsurî, *el-Edzdâd fî'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*, 442.

⁷⁹³ el-Bakara 2/22.

⁷⁹⁴ el-Bakara 2/22.

ortaklar koşmayın. ¹³”⁷⁹⁵

Ümit şimşek: “... *Bütün bunları bile bile kimseyi Allah'a denk tutmayın.*”⁷⁹⁶

Âyetteki “أَنَدَادَ” kelimesinin; Mücâhid ve Katâde “denk” manasında olduğu görüşündedirler.⁷⁹⁷ Muhammed Esed meâli “ortaklar” anlamında çevirip meâlin açıklamasında lafzen “eşler” anlamında olduğunu ifade etmektedir. Ele aldığımız tüm Türkçe meâller de fikir birliği içerisinde olup kelimeyi “eşler”, “ortaklar”, “denk” anlamlarında çevirmektedirler.⁷⁹⁸

Ebû Ubeyde ve Buharî de bu kelimenin “zıt” manasında olduğu görüşündedirler.⁷⁹⁹

4.2.31. نَسِيَ: Dalgınlıkla terk etmek/Bilerek terk etmek

“نَسِيَ” kelimesi hem “dalgınlıkla terk etmek” hem de “bilerek terk etmek” manalarına gelmektedir. İbnü'l-Enbârî, Ebü't-Tayyib el-Lugavî, İbnü'd-Dehân ve Sâgânî bu kelimeyi ezdâd olarak kabul etmektedirler.⁸⁰⁰

{فَأَخْرَجَ لَهُمْ عَجَلًا جَسَدًا لَهُ خُورٌ فَقَالُوا هَذَا إِلَهُكُمْ وَإِلَهُ مُوسَىٰ فَنَسِيَ}

Bu ezdâd kelimenin manası Kur'ân tercümelerine řu şekilde yansıtılmaktadır:

Abdullah-Ahmet Akgül: “*Böylece (Samiri) onlara (ağzından başlayıp arka tarafına kadar boru gibi uzanan boşluktan geçen havanın sesiyle, sanki) böğüren bir buzağı heykeli döküp çıkardı, “İşte, sizin ilahınız da Musa'nın ilahı da budur; fakat (Musa bunu size söylemeyi) unuttu” diyerek (halkı saptırmıştı).*”⁸⁰¹

Mehmet Türk: “*Böylece (Samiri ve adamları) onlara, böğürme sesi verebilen¹ bir buzağı heykeli yaparak: “İşte sizin de Mûsa'nın da ilâhı budur. Ama (Mûsa, onu) unuttu.” dediler.*”⁸⁰²

Âyetteki “نَسِيَ” kelimesinin; İbn Abbâs, Mücâhid ve Katâde “dalgınlıkla terk etmek” manasında olduğu görüşündedirler.⁸⁰³ Ebû Hayyân da bu kelimenin “bilerek terk

⁷⁹⁵ el-Bakara 2/22.

⁷⁹⁶ el-Bakara 2/22.

⁷⁹⁷ Dûsurî, *el-Edzdâd fi'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*, 443.

⁷⁹⁸ el-Bakara 2/22.

⁷⁹⁹ Dûsurî, *el-Edzdâd fi'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*, 443.

⁸⁰⁰ Dûsurî, *el-Edzdâd fi'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*, 445.

⁸⁰¹ el-Tâ-Hâ 20/88.

⁸⁰² el-Tâ-Hâ 20/88.

⁸⁰³ Dûsurî, *el-Edzdâd fi'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*, 445.

etmek” manasında olduğu görüşündedir.⁸⁰⁴

Ele aldığımız tüm Türkçe meâller de fikir birliği içerisinde olup kelimeyi “unutmak” anlamlarında çevirmektedirler.⁸⁰⁵

4.2.32. النِّكَاح: Evlilik/Toplamak

“النِّكَاح” kelimesi hem “evlilik” hem de “toplamak” manalarına gelmektedir. Ebü't-Tayyib el-Lugavî bu kelimeyi ezdâd olarak kabul etmektedir.⁸⁰⁶

{فَإِنْ طَلَّقَهَا فَلَا تَحِلُّ لَهُ مِنْ بَعْدُ حَتَّى تَنْكِحَ زَوْجًا غَيْرَهُ...}

Bu ezdâd kelimenin manası Kur’ân tercümelerine şu şekilde yansıtılmaktadır:

Abdullah Parlıyan: “*Derken erkek karısını üçüncü kez boşarsa, artık bundan sonra kadın, başka bir kocaya varmadan kendisine helal olmaz. ...*”⁸⁰⁷

İsmail Yakıt: “*Eğer erkek eşini bir kere daha boşayacak olursa artık o, başka bir erkekle evlenmedikçe, kendisine helal olmaz. ...*”⁸⁰⁸

Mehmet Çoban: “*Eğer erkek karısını üçüncü defa boşarsa; kadın onun dışında bir başka erkekle nikâhlanıp, karı koca olmadıkça eski kocasına nikâh helal olmaz. ...*”⁸⁰⁹

Âyetteki “النِّكَاح” kelimesinin; Mukâtil b. Süleyman, Zeccâc, Semerkandî, Zemahşerî ve Neseî “evlilik” manasında olduğu görüşündedirler.⁸¹⁰ Ele aldığımız tüm Türkçe meâller de fikir birliği içerisinde olup kelimeyi “nikahlanmak”, “kocaya varmak”, “evlenmek” anlamlarında çevirmektedirler.⁸¹¹

İbnü'l-Arabî ve Râzî de bu kelimenin “toplamak” manasında olduğu görüşündedirler.⁸¹²

4.2.33. النَّاس: İnsan/Cin

“النَّاس” kelimesi hem “insan” hem de “cin” manalarına gelmektedir. İbnü'l-

⁸⁰⁴ Dûsurî, *el-Edzdâd fî'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*, 446.

⁸⁰⁵ el-Tâ-Hâ 20/88.

⁸⁰⁶ Dûsurî, *el-Edzdâd fî'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*, 450.

⁸⁰⁷ el-Bakara 2/230.

⁸⁰⁸ el-Bakara 2/230.

⁸⁰⁹ el-Bakara 2/230.

⁸¹⁰ Dûsurî, *el-Edzdâd fî'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*, 450.

⁸¹¹ el-Bakara 2/230.

⁸¹² Dûsurî, *el-Edzdâd fî'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*, 451.

Enbârî, İbnü'd-Dehhân ve Sâgânî bu kelimeyi ezdâd olarak kabul etmektedirler.⁸¹³

{الَّذِي يُوسَّسُ فِي صُدُورِ النَّاسِ}

Bu ezdâd kelimenin manası Kur'ân tercümelerine şu şekilde yansıtılmaktadır:

Edip Yüksel: ““Onlar halkın göğsüne fısıldarlar.””⁸¹⁴

Hayrat Neşriyat: ““O ki, insanların sînelerinde vesvese verir!””⁸¹⁵

Süleyman Tevfik: ““O ki insânların kalbine vesvese koyar.””⁸¹⁶

Âyetteki “النَّاسُ” kelimesinin; İbn Teymiyye ve İbn Cevzî “beşer, insan” manasında olduğu görüşündedirler.⁸¹⁷ Edip Yüksel meâli “halk”; ele aldığımız geriye kalan tüm Türkçe meâller de fikir birliği içerisinde olup kelimeyi “insanlar” anlamında çevirmektedirler.⁸¹⁸

Ferrâ ve Taberî de bu kelimenin “beşer, cin” manasında olduğu görüşündedirler.⁸¹⁹

4.2.34. هَجَرَ: Terk etmek/Eğilip şefkat göstermek, ilgilenmek

“هَجَرَ” kelimesi hem “terk etmek, ayrılmak, bir yerden ayrılıp başka bir yere gitme” hem de “ilgi/şefkat göstermek” manalarına gelmektedir. Kutrub, Taberî, Ebü't-Tayyib el-Lugavî ve Sâgânî bu kelimeyi ezdâd olarak kabul etmektedirler.⁸²⁰

{وَالَّتِي تَخَافُونَ نُشُوزَهُنَّ فَعِظُوهُنَّ وَاهْجُرُوهُنَّ فِي الْمَضَاجِعِ وَاضْرِبُوهُنَّ}

Bu ezdâd kelimenin manası Kur'ân tercümelerine şu şekilde yansıtılmaktadır:

Bahaeddin Sağlam: “İtaatsizliklerinden endişe ettiğiniz kadınlara öğüt verin, onların yataklarını terkedin. Onları dövün (*).”⁸²¹

Süleyman Ateş: “Hırçınlık, etmelerinden korktuğunuz kadınlara öğüt verin, yataklarda onlara sokulmayın, onları dövün.”⁸²²

Süleyman Tevfik:

‘İsyân itmelerinden ve itâ’atden çıkmalarından korkduğunuz kadınlara (onlarda böyle bir

⁸¹³ Dûsurî, *el-Edzdâd fî'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*, 463.

⁸¹⁴ el-Nâs 114/5.

⁸¹⁵ el-Nâs 114/5.

⁸¹⁶ el-Nâs 114/5.

⁸¹⁷ Dûsurî, *el-Edzdâd fî'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*, 463.

⁸¹⁸ el-Nâs 114/5.

⁸¹⁹ Dûsurî, *el-Edzdâd fî'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*, 463.

⁸²⁰ Dûsurî, *el-Edzdâd fî'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*, 465.

⁸²¹ el-Nisâ 4/34.

⁸²² el-Nisâ 4/34.

hal his itdiğinizde) va'az ve nasihat idin. (Bunlar te'sir itmediği takdirde) onların yataklarını ayırın (yatağı ayırmak, yatar iken arka dönmek, konuşmamak, mukârenet itmemek gibi, bu da te'sir itmediği halde) onları (yüzlerine urmamak ve bir taraflarını incitmemek sûretiyle el ile) urunuz,⁸²³

Şaban Piriş: “Kötü davranışlarından korktuğunuz kadınlara öğüt verin. Daha sonra yataklarında yalnız bırakın ve (sonunda) onları dövün.”⁸²⁴

Âyetteki “هَجَرَ” kelimesini, Kutrub hem “eğilmek, şefkat göstermek” hem de “terk etmek, yalnız bırakmak”; İbn Abbâs “küfretmek” ve “şefkat göstermek”;⁸²⁵ Taberî, “iple bağlamak” ve “kadınları evlerindeki yataklarına bağlamak veya onları yattıkları evlerine bağlamak” manalarında olduğunu belirtip bunun öğüt verme ve ikna etme bağlamında daha uygun ve etkili olduğunu ifade etmektedir.⁸²⁶

Ele aldığımız Türkçe meâller “yalnız bırakmak”, “terk etmek”, “ayırmak” olarak çevirmektedirler.

Süleyman Ateş meâli “sokulmayın”; Süleyman Tevfik meâli “ayırın” parantez içinde “arka dönmek, konuşmamak, mukârenet yani beraber olmamak” şeklinde çevirmektedirler. Bu iki müfessir dışında genel olarak fikir birliği içerisindeydirler.⁸²⁷

4.2.35. تَوَلَّى: Yönelmek/Sırt çevirmek

“تَوَلَّى” kelimesi hem “yönelmek” hem de “sırt çevirmek” manalarına gelmektedir. Maverdî ve İzz b. Abdusselâm bu kelimeyi ezdâd olarak kabul etmektedirler.⁸²⁸

{فَتَوَلَّى بِرُكْنِهِ وَقَالَ سَاجِرٌ أَوْ مَجْنُونٌ}

Bu ezdâd kelimenin manası Kur’ân tercümelerine şu şekilde yansıtılmaktadır:

Besim Atalay: “Firavun ulusuna dönerek söyledi ki: «Bu ya deli ya büyücü!»”⁸²⁹

Cemil Said: “Lâkin (Fir’avn) ile eşrâfî “Bu bir mecnûn sihirbazdır” diyerek yüz çevirdiler.”⁸³⁰

Mahmut Kısa: “Fakat Firavun, saltanatına güvenerek bütün siyâsî ve

⁸²³ el-Nisâ 4/34.

⁸²⁴ el-Nisâ 4/34.

⁸²⁵ Kaya, Ebu Bekr İbnu'l-Enbari ve El-Ezded Fi'l-Luğa adlı eseri, 122.

⁸²⁶ Yalçın, “Taberî'nin 'el-Câmiu'l-beyân' Tefsirine Göre Kur'an'daki Ezdâd Kelimeler”, 421.

⁸²⁷ el-Nisâ 4/34.

⁸²⁸ Dûsurî, el-Edzdâd fî'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn, 481.

⁸²⁹ el-Zâriyât 51/39.

⁸³⁰ el-Zâriyât 51/39.

ekonomik gücüyle Mûsâ'ya karşı koydu ve onun hakkında, “Bu adam ya menfaat peşinde koşan usta bir büyüçüdür, ya da cinlerin istilasına uğramış zavallı bir delidir!” dedi.”⁸³¹

Mehmet Çakır: “Firavun tüm avanesiyle karşı geldi: “büyücü ya da deli olmalı” dediler.”⁸³²

Osman Fırat: “(Fir’avn ona) Yanını çevirdi ve: “Bu, ya sihirbaz veya Cinlidir” dedi.”⁸³³

Suat Yıldırım: “O var gücüyle ve bütün ordusuyla sırtını çevirdi ve “Mûsâ ya bir büyücü ya da bir delidir!” dedi.”⁸³⁴

Âyetteki “تَوَلَّى” kelimesinin; Maverdî ve İzz b. Abdusselâm “yönelmek” manasında olduğu görüşündedirler.⁸³⁵

Maverdî ve İbn Atiyye de bu kelimenin “sırt çevirmek, yüz çevirmek” manasında olduğu görüşündedirler.⁸³⁶ Abdalbaki Gölpınarlı, Besim Atalay meâlleri “dönmek”; Abdullah-Ahmet Akgül, Abdullah Parlıyan, Ahmet Tekin, Ahmet Varol, Ali Bulaç, Ali Fikri Yavuz, Bayraktar Bayraklı, Cemal Külünkoğlu, Cemil Said, Diyanet İşleri, Edip Yüksel, Elmalılı Hamdi Yazır, Emrah Demiryent, Erhan Aktaş, Hasan Basri Çantay, Hayrat Neşriyat, İhsan Aktaş, İlyas Yorulmaz, İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, İsmail Hakkı İzmirli, İsmail Yakıt, Kadri Çelik, Mahmut Özdemir, Mehmet Çoban, Mehmet Okuyan, Mehmet Türk, Mustafa Çavdar, Ömer Nasuhi Bilmen, Süleyman Tevfik, Şaban Piriş, Türkiye Diyanet Vakfı, Ümit Şimşek ve Yaşar Nuri Öztürk meâlleri “yüz çevirmek”; Bahaeddin Sağlam, Suat Yıldırım meâlleri “sırt çevirmek”; Kur’ân Yolu, Mustafa İslamoğlu meâlleri “karşı çıkmak”; Mahmut Kısa, Muhammed Esed meâlleri “karşı koymak”; Mehmet Çakır, Orhan Kuntman meâlleri “karşı gelmek”; Osman Fırat, Süleyman Ateş meâlleri “yanını çevirmek” anlamlarında çevirmektedirler.

Ele aldığımız tüm Türkçe meâller de fikir birliği içerisinde olup kelimeyi “yüz çevirmek”, “sırt çevirmek”, “karşı çıkmak”, “dönmek” anlamlarında çevirmektedirler.⁸³⁷

⁸³¹ el-Zâriyât 51/39.

⁸³² el-Zâriyât 51/39.

⁸³³ el-Zâriyât 51/39.

⁸³⁴ el-Zâriyât 51/39.

⁸³⁵ Dûsurî, *el-Edzdâd fi'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*, 481.

⁸³⁶ Dûsurî, *el-Edzdâd fi'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*, 481.

⁸³⁷ el-Zâriyât 51/39.

5. SONUÇ

Araplar, Kur'ân-ı Kerîm'in indirilmesiyle sözlü geleneğinin yanında yazılı gelenekle de tanışmışlardır. Bundan dolayı Arap dili, Hicrî I., II. ve III. asırlarda büyük bir gelişme göstermiştir. Bu dönemlerde Arap dili, en ince ayrıntısına kadar incelenip, âlimler tarafından eserler yazılmıştır. Yine bu dönemlerde özellikle de Kur'ân'da geçen Arapça kelimeler incelenmiş ve üzerine araştırmalar yapılmıştır. Bunun sonucunda dilsel konular ortaya çıkmıştır. Dilbilimciler, bir kelimenin aslında tek bir anlama geldiğini ancak zamanla eş anlamlılık, sesteşlik ve müşterek lafız gibi dilsel olguların ortaya çıktığını ifade etmişlerdir. Bu konulardan biri olan, bir kelimenin birbirlerine zıt olan iki farklı anlamda kullanılması anlamına gelen ezdâddır. Ezdâd kelimeleri, Arapçada müşterek lafızlardan kabul etmektedirler. Her ezdâd, müşterek lafız olabilir fakat her müşterek lafız ezdâd değildir. Ezdâdla ilgili birçok ihtilaflar olmuştur. Bunlardan biri ezdâdın varlığıyla ilgilidir. Ezdâdın varlığını kabul edenler olduğu gibi bu kavramı reddeden görüşler de mevcuttur. Ezdâdı dilin zayıflığı, eksikliği olarak görenlerin yanında dilin zenginliği olarak görenler de vardır. Genellikle, ezdâdı kabul ettiklerini görüyoruz. Ezdâdı kabul edenler arasında, ezdâd kelimelerin sayısı da tartışma konularındandır. Bazı âlimler, ezdâdın sınırını daraltıp az sayıda kelime olduğunu ifade etmişlerdir. Bazıları da ezdâdını sınırını genişletip çok sayıda kelime olduğunu ifade etmişlerdir. Bunun yanında kelime sayısını ortalayanlar da vardır. Ezdâdın varlığını kabul edenlerin bir diğer tartışma konusu da ezdâdın ortaya çıkış sebepleridir. Genel olarak, lehçe farklılıklarının ezdâdın ortaya çıkmasındaki temel etkenlerden biri olarak öne çıktığı sonucuna varılmıştır.

Kur'ân'da ezdâd kelimelerin içinde bulunduğu âyetler incelenip doğru anlam verilmediği takdirde yanlış anlamlar ortaya çıkabilir. Bu da Kur'ân'ın yanlış anlaşılma ihtimalini ortaya çıkarır. Dolayısıyla Kur'ân-ı Kerîm'in doğru anlaşılabilmesi için kelimelerin taşıdığı anlamların doğru bir şekilde kavranması büyük önem taşır. Arapçanın zengin kelime hazinesi ve bir kelimenin çeşitli sebeplerle birden fazla anlam taşıma özelliği, yalnızca dilbilimcileri değil aynı zamanda bazı meâl yazarları tarafından da dikkate alınmıştır. Ezdâd kelimelerle ilgili meâllerde gerek ayrıntılı gerek yüzeysel açıklamalar yapılmıştır. Ezdâd kabul edilen Kur'ân kelimelerinin sayısı 84 olup Kur'ân-ı Kerîm'de 306 yerde geçmektedir. Dilbilimcilere göre, Kur'ân-ı Kerîm'de birçok ezdâd kelimenin bulunması, bunların yazılmasının en önemli sebeplerindendir. Kur'ân-ı

Kerîm’de geçen ezdâd kelimeler ile ilgili kitaplar yazılmış ve tez çalışmaları yapılmıştır. Bu eserler, ele aldıkları ezdâd kelime sayısı bakımından farklılık göstermektedir.

Kur’ân’da ezdâd kabul edilen birçok kelime olup Kur’ân meâllerinde bu kelimelerin bazılarında ihtilaflar vardır. Çalışmamızda, Dûsurî’nin tezinde ele aldığı 84 ezdâd kelimededen faydalanarak Türkçe meâllerde, ezdâd kabul edilen kelimeleri nasıl tercüme ettikleri ele alınmıştır. Kur’ân’da ezdâd kabul edilen kelimeleri ele alırken önce anlamı verilerek bazı dilbilimcilerin ezdâdla ilgili görüşleri yer almıştır. Sonra ezdâd kelimenin geçtiği âyetin Arapçası ve ezdâd kelimelere farklı anlamlar veren Türkçe meâller ele alınmıştır. Ele aldığımız Türkçe meâl yazarlarının ezdâd kelimelerin hangi anlamını tercih ettiklerine yer verilmiştir. Kur’ân’da geçen ezdâd kabul edilen kelimeleri; zıt anlamlarda çeviren Türkçe meâl yazarlar ve tek bir anlam ile çeviren Türkçe meâl yazarlar olmak üzere iki kısımda ele alınmıştır. Meâllerde ezdâd kelimeyle ilgili varsa açıklamalar ve parantez içi açıklamalar ayrıntılı ve yüzeysel bir şekilde ifade edilmiştir. Kur’ân’daki ezdâd kelimelerin tek bir anlamı ifade etmesinin yanında, zikredildikleri yere, siyaka ve sibaka göre de farklı anlamlara geldiği görülmüştür. Bundan dolayı kelimenin farklı anlamlarını bilmenin yanı sıra geçtiği bağlamın da doğru şekilde anlaşılması büyük önem taşıdığı sonucuna varılmıştır.

Genel olarak bazı meâllerde, ezdâd kelimelerin her iki zıt manasının da âyetlerde verilip “ve” bağlacıyla yansıtılmıştır. Bazı meâllerde ise ezdâd kelimelerin tek bir anlamının verildiği görülmüştür. Meâl yazarlarının âyetteki ezdâd kelimenin anlamını neye göre seçtiğini belirtmesi âyeti daha doğru anlamamızı sağlamıştır. Ele alınan meâllerde, ezdâd kelimenin neye göre anlam verildiğini belirten olsa da belirtmeyenler daha ağırlıktadır. Meâl yazarlarının Kur’ân’daki ezdâd kelimelerle ilgili ihtilafa düştükleri gibi, fikir birliği içerisinde oldukları ezdâd kelimeler de olduğu sonucuna varılmıştır.

KAYNAKLAR

- Abdalbaki Gölpınarlı Meâli*. Erişim 22 Ocak 2024. <https://www.kuranmeali.com/>
- Abdullah-Ahmet Akgül Meâli*. Erişim 22 Ocak 2024. <https://www.kuranmeali.com/>
- Abdullah Parlıyan Meâli*. Erişim 22 Ocak 2024. <https://www.kuranmeali.com/>
- Ahmet Tekin Meâli*. Erişim 22 Ocak 2024. <https://www.kuranmeali.com/>
- Ahmet Varol Meâli*. Erişim 22 Ocak 2024. <https://www.kuranmeali.com/>
- Alalabacı, Omama Hashim Younis. *Arap Dilinde Ezdâd*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Ali Bulaç Meâli*. Erişim 22 Ocak 2024. <https://www.kuranmeali.com/>
- Ali Fikri Yavuz Meâli*. Erişim 22 Ocak 2024. <https://www.kuranmeali.com/>
- Âlu Yâsîn, Muhammed Hüseyin. *el-Ezdâd fi'l-Luga*. Bağdat: Matbaatu'l-Meârif, 1974.
- Âlu Yâsîn, Muhammed Hüseyin. *ed-Dirâsetu'l-Lugaviyye İnde'l-Arab ilâ Nihâyeti'l-Karni's-Sâlis*. Beyrut: Dâru Mektebeti'l-Hayât, 1980.
- Arkan, Zeynep. "Arap Dilinde Ezdâd Kavramı". *Eskiye* 33 (Aralık 2016), 107-121.
- Arpa, Abdulmuttalip. "Arap Dilinde Bir Çokanlamlılık Türü: Ezdâd". *Şırnak Üniveristesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/1-2 (2010 I-II), 9-34.
- Arpa, Abdulmuttalip. *Kur'ân İfadelerinde Zıt Anlamlılık Ezdâd*. İstanbul: M.Ü. İlâhiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1.Basım, 2018.
- el-Asmaî, Ebu Saîd Abdülmelik b. Kureyb b. Abdilmelik. *Kitâbü'l-Ezdâd*. nşr. August Haffner. ("Selâsetü Kütüb fi'l-Ezdâd" adlı eserin içerisinde). Beyrut: el-Matbaatü'l-Katolikiyyeli'l-Âbâi'l-Yesû'iyye, 1912, 5-70.
- Bahaeddin Sağlam Meâli*. Erişim 22 Ocak 2024. <https://www.kuranmeali.com/>
- Bayraktar Bayraklı Meâli*. Erişim 22 Ocak 2024. <https://www.kuranmeali.com/>
- Besim Atalay Meâli*. Erişim 22 Ocak 2024. <https://www.kuranmeali.com/>
- el-Beyzâvî, Nâsirüddîn Ebû Saîd Abdullah b. Ömer. *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*. ed. Muhammed Abdurrahmân el-Mer'aşlı. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, 1418.

- Cemal Külünkoğlu Meâli. Erişim 22 Ocak 2024. <https://www.kuranmealı.com/>
- Cemil Said. Erişim 22 Ocak 2024. <https://www.kuranmealı.com/>
- el-Cevherî, İsmâil b. Hammâd. *Tâcü'l-Lüga ve Sihâhu'l-Arabiyye*. Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1987.
- Çelebi, Muharrem. "Ezdâd". *DİA*. XII/47-48. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Çıbıklı, Süleyman Recep. "Ezdâddan Kabul Edilen Bazı Kelimeler ve Bunların Bazı Tefsir ve Meâllere Yansımaları", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi I* (2014), 253-280.
- Dinçer, Abdullah. *Kutrub ve Kitâbu'l-Ezdâd adlı eseri*. Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Diyanet İşleri Meâli (Yeni). Erişim 22 Ocak 2024. <https://www.kuranmealı.com/>
- Dûsurî, Muhammed b. Ferhân. *el-Ezdâd fî'l-Kur'ân-ı Kerîm inde'l-Müfessirîn*. Suudi Arabistan: Câmiatu'l-İmâm Muhammed b. Suûd el-İslâmiyye, Kulliyetu Usûli'd-dîn, Yüksek Lisans Tezi, 1429-1430.
- Ebû Hayyân, Muhammed b. Yusuf. *Bahru'l-Muhit fî't-Tefsîr*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1420.
- Ebû Hayyân, Muhammed b. Yusuf. *el-Bahru'l-Muhît*. thk. Âdil Ahmed el-Mevcûd, Ali Muhammed Ma'rid. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1993.
- Edip Yüksel Meâli. Erişim 22 Ocak 2024. <https://www.kuranmealı.com/>
- el-Lugavî, Ebû't-Tayyib. *Kitâbu'l-Ezdâd*. nşr. İzzet Hasan. Dimeşk: el-Mecmeu'l-İlmiyyu'l-Arabiyyu, 1963.
- el-Müsennâ, Ebû Ubeyde Ma'mer. *Mecâzü'l-Kur'ân*. thk. Fuat Sezgin. Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 1381.
- Elmalılı Hamdi Yazır Meâli. Erişim 22 Ocak 2024. <https://www.kuranmealı.com/>
- Emrah Demiryent Meâli. Erişim 22 Ocak 2024. <https://www.kuranmealı.com/>
- en-Nesefî, Ebû'l-Berekât. *Tefsîru'n-Nesefî - Medârikü't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl*. ed. Yusuf Ali Bedîvî. Beyrut: Daru'l-Kelimi't-Tayyib, 1419/1998.
- Erhan Aktaş Meâli. Erişim 22 Ocak 2024. <https://www.kuranmealı.com/>
- el-Ferrâ, Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. Ziyâd. *Meâni'l-Kur'ân*. ed. Ahmed Yûsuf en-Necâtî, Muhammed Ali en-Neccâr, Abdulfettah İsmail eş-Şiblî. Mısır: Daru'l-Mısriyye li't-Te'lif ve't-Terceme, ts..

- Hasan Basri Çantay Meâli. Erişim 22 Ocak 2024. <https://www.kuranmeali.com/>
- Hayrat Neşriyat Meâli. Erişim 22 Ocak 2024. <https://www.kuranmeali.com/>
- Hilâl, Abdulğaffâr Hamîd. *İlmu'l-Luga Beyne'l-Kadîm ve'l-Hadîs*. b.y.: Matbaatu'l-Cebelâvî, 1986.
- Işıdan, Abdulmuttalip - Aldyab, Ahmad. "Arap Dilinde Ezdâd (Zıt Anlamlılar) Konusu". *International journal of Science Culture and Sport* 3/Özel Sayı 4 (Ağustos 2015), 123-128.
- İbnü'l-Enbârî, Ebû Bekr Muhammed b. el-Kâsım. *Kitâbu'l-Ezdâd*. thk. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrahim. Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 1987.
- İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemaluddîn Muhammed b. Mukrim. *Lisânu'l-Arab*. Beyrut: Dâru Sâdır, 1414.
- İbn Sîde, Ebü'l-Hasan Alî b. İsmâîl el-Mürsi. *el-Muhassas*. Beyrut: 1398/1978, IV/13.
- İbn Sîde, Ebü'l-Hasan Alî b. İsmâîl el-Mürsî. *el-Muhassas*. thk. Halil İbrahim Cefal. Beyrut: Dâru İhyaî Turasi'l-Arabî, 1996.
- İbnü's-Sikkî, Ebu Yusuf Ya'kub b. İshak el-Huzistânî. *Kitâbü'l-Ezdâd*. nşr. August Haffner. ("Selâsetü Kütüb fî'l-Ezdâd" adlı eserin içerisinde), Beyrut: el-Matbaatü'l-Katolikiyyeli'l-Âbâi'l-Yesû'iyye, 1912.
- İhsan Aktaş Meâli. Erişim 22 Ocak 2024. <https://www.kuranmeali.com/>
- İlyas Yorulmaz Meâli. Erişim 22 Ocak 2024. <https://www.kuranmeali.com/>
- el-İsfahânî, Râgıb. *el-Müfredât fî Garibi'l-Kur'ân*. Dimeşk: Dâru'l-Kalem, 1412.
- İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu. Erişim 22 Ocak 2024. <https://www.kuranmeali.com/>
- İsmail Hakkı İzmirli. Erişim 22 Ocak 2024. <https://www.kuranmeali.com/>
- İsmail Yakıt. Erişim 22 Ocak 2024. <https://www.kuranmeali.com/>
- Kadri Çelik Meâli. Erişim 22 Ocak 2024. <https://www.kuranmeali.com/>
- Kattan, Ahmet Nureddin. "الأضداد في القرآن الكريم وأثرها في اختلاف ترجمات معانيه إلى اللغة التركية" / Kur'ân-ı Kerîm'de Ezdâd ve Türkçe Meâllerin Farklılıklarına Etkisi [Antonyms in the Holy Quran and their Impact on the Difference in the Translation of its Meanings into the Turkish Language]. *Amasya İlahiyat Dergisi-Amasya Theology Journal* 22 (June 2024), 94-119. <https://doi.org/10.18498/amailad.1435187>
- Kavak, Fadime. "Arap Dilinde Ezdâd Olgusu". *Uludağ Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi* 21/2 (Haziran 2012), 121-139.

Kaya, Murat. *Ebu Bekr İbnu'l-Enbari ve El-Ezdâd Fi'l-Luğa adlı eseri*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=OVqc9Z3HWAQg_IBQ S8kktQ&no=WnHDevsR3p6eqaQomiPuPw

el-Kefevî, Ebû Eyyûb bin Mûsa el- Huseynî. *el-Kulliyâtu Mucem fi'l-Mustalahâti ve'l-Furûki'l-Luğaviyye*. thk. Adnân Derviş-Muhammed el-Mısıfî. Beyrut: Muessesetu'r-Risale, 1413/1993.

Kur'ân Yolu. Erişim 22 Ocak 2024. <https://www.kuranmeali.com/>

Lemîn, Latruş Muhammed. *el-Ezdâd ve Tercumetuhâ fi'l-Kur'ân-ı Kerîm ila'l-Luğati'l-Fıransiyye inde Ebî Bekr Hamza*. Cezayir Demokratik Halk Cumhuriyeti: Câmiatu'l-Mentûri -Konstantin-, Kulliyetu'l-Âdâb ve'l-Luğât, Yüksek Lisans Tezi, 2007-2008.

Mahmut Kısa Meâli. Erişim 22 Ocak 2024. <https://www.kuranmeali.com/>

Mahmut Özdemir Meâli. Erişim 22 Ocak 2024. <https://www.kuranmeali.com/>

Mehmet Çakır Meâli. Erişim 22 Ocak 2024. <https://www.kuranmeali.com/>

Mehmet Çoban Meâli. Erişim 22 Ocak 2024. <https://www.kuranmeali.com/>

Mehmet Okuyan Meâli. Erişim 22 Ocak 2024. <https://www.kuranmeali.com/>

Mehmet Türk Meâli. Erişim 22 Ocak 2024. <https://www.kuranmeali.com/>

Muhammed Esed Meâli. Erişim 22 Ocak 2024. <https://www.kuranmeali.com/>

Muhtâr Ömer, Ahmed. *İlmü'd-Delâle*. Kahire: Âlemu'l-Kutub, 1988.

Munced, Muhammed Nureddin. *et-Tezad fi'l-Kur'ân-ı Kerîm*. Suriye-Dimeşk: Daru'l-Fikir, 1999.

Mustafa Çavdar Meâli. Erişim 22 Ocak 2024. <https://www.kuranmeali.com/>

Mustafa İslamoğlu Meâli. Erişim 22 Ocak 2024. <https://www.kuranmeali.com/>

Orhan Kuntman Meâli. Erişim 22 Ocak 2024. <https://www.kuranmeali.com/>

Osman Fırat Meâli. Erişim 22 Ocak 2024. <https://www.kuranmeali.com/>

Ömer Nasuhi Bilmen Meâli. Erişim 22 Ocak 2024. <https://www.kuranmeali.com/>

Öncü, Mustafa. “İlk Dönem Dilcilerden Kutrub’un ‘Kitâbu'l-Ezdâd’ Adlı Eseri Perspektifinde Arapçada Ezdâd Olgusu”. *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15/2 (2013), 295-339.

Pekparlatır, Selçuk. *Ebu't-Tayyib el-Lugavî ve Arap Dilbilimi Açısından Kitâbu'l-Ezdâd'ı*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013.

er-Râzî, Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Huseyn. *el-Mahsûl fî İlmi Usûli'l-Fıkh*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1971.

er-Râzî, Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin. *Mefâtihu'l-Ğayb - et-Tefsîru'l-Kebîr*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1420).

es-Sâgânî, Radiyyüddîn. *el-Ezdâd*. nşr. August Haffner. ("Selâsetü Kütüb fi'l-Ezdâd" adlı eserin içerisinde), Beyrut: el-Matbaatü'l-Katolikiyyeli'l-Âbâi'l-Yesû'iyye, 1912.

es-Sa'lebî, Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed. *el-Keşf ve'l-Beyân an Tefsiri'l-Kur'ân*. Beyrut: Dâru İhyâi Turâsi'l-Arabî, 2002.

es-Sicistânî, Ebû Hâtîm Sehl b. Muhammed. *Kitabü'l-Maklûb Lafzuhâ fî Kelâmi'l-Arab ve'l-Müzâlî 'an Cihetihî ve'l-Ezdâd*. nşr. August Haffner. ("Selâsetü Kütüb fi'l-Ezdâd" adlı eserin içerisinde). Beyrut: el-Matbaatü'l-Katolikiyyeli'l-Âbâi'l-Yesû'iyye, 1912.

Suat Yıldırım Meâli. Erişim 22 Ocak 2024. <https://www.kuranmeali.com/>

Süleyman Ateş Meâli. Erişim 22 Ocak 2024. <https://www.kuranmeali.com/>

Süleyman Tevfik. Erişim 22 Ocak 2024. <https://www.kuranmeali.com/>

Şaban Piriş Meâli. Erişim 22 Ocak 2024. <https://www.kuranmeali.com/>

eş-Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed. *İrşadu'l-Fuhûl İlâ Tahkiki İlmi'l-Usûl*. thk. Muhammed Said el-Bezerî. Beyrut: Daru'l-Fikr, 1992.

et-Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr. *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli'l-Kur'ân*. Beyrut: Müessesetu'r-Risale, 2000.

et-Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr. *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli'l-Kur'ân*. thk. Mahmud Muhammed Şakir. b.y.: Mektebetü İbn-i Teymiyye, ts..

Türkiye Diyanet Vakfı Meâli. Erişim 22 Ocak 2024. <https://www.kuranmeali.com/>

Türkmen, Sabri. "Kur'ân-ı Kerîm'de Ezdâd", *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 10/2 (Eylül 2010), 97-108.

Ümit Şimşek Meâli. Erişim 22 Ocak 2024. <https://www.kuranmeali.com/>

Vâfi, Ali Abdülvâhid. *Fıkhü'l-Luga*. Kahire: Daru'n-Nahda, 1972.

Yalçın, Selami. “Taberî'nin 'el-Câmiu'l-beyân' Tefsirine Göre Kur'ân'daki Ezdâd Kelimeler”. *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15 (Haziran 2019), 393-425. <https://doi.org/10.32950/rteuifd.557767>.

Yaşar Nuri Öztürk. Erişim 22 Ocak 2024. <https://www.kuranmeali.com/>

